

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta
katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Studijní program: Geografie
Studijní obor: Sociální geografie a regionální rozvoj

Bc. Jiří Hrabák

PROSTOROVÉ ASPEKTY IMPLEMENTACE PROGRAMU ROZVOJE VENKOVA V ČR: MODERNIZACE ZEMĚDĚLSKÝCH PODNIKŮ, SPOLUPRÁCE ZEMĚDĚLCŮ A SÍŤ KONTAKTŮ

Spatial aspects of implementation of the Rural Development Programme in
the Czech Republic: Modernisation of agricultural enterprises, cooperation of
farmers, networks

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jan Kabrda, Ph. D.

Praha 2011

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 27. dubna 2011

.....

Podpis

Na tomto místě bych rád poděkoval Mgr. Janu Kabrdovi, Ph.D., za cenné rady, ochotu a připomínky při zpracování mé diplomové práce a v neposlední řadě za čas věnovaný společným konzultacím. Dále bych chtěl poděkovat všem účastníkům výzkumu, kteří vstřícně a ochotně odpovídali na položené otázky. Můj dík patří také všem těm, kteří mě při psaní této práce podporovali.

OBSAH

Abstrakt	6
Abstract	7
Seznam tabulek	8
Seznam obrázků	9
Seznam použitých zkratk	10
1 Úvod	12
1.1 Cíle práce.....	14
1.2 Struktura práce.....	15
2 Teoretická východiska	16
2.1 Rurální geografie	16
2.2 Vývoj zemědělství ČR a EU v uplynulých desetiletích	18
2.2.1 Průmyslové zemědělství	19
2.2.2 Post-produktivní zemědělství	20
2.3 Aktuální koncepty a přístupy zemědělství a rozvoje venkova	21
2.3.1 Multifunkční zemědělství.....	21
2.3.2 Multifunkční zemědělství a rozvoj venkova.....	22
2.3.3 Rozvoj venkova a sítě kontaktů	23
2.3.4 Sítě kontaktů a sociální kapitál	25
2.4 “Staré“ (průmyslové) a „nové“ (multifunkční) zemědělství: souhrn	26
3 Zemědělská politika	28
3.1 Společná zemědělská politika EU	28
3.2 Zemědělská politika ČR	30
3.2.1 Porovnání významu druhého pilíře SZP ve vybraných státech EU	31
3.2.2 Program rozvoje venkova ČR	33
3.2.3 Měření a hodnocení zemědělské politiky.....	35
3.3 Regionální dimenze dotací	36
3.4 Shrnutí poznatků a směry dalšího výzkumu.....	37

3.5	Hypotézy.....	38
4	Metodika	40
4.1	Metody výzkumu.....	41
4.1.1	<i>Kvantitativní přístup.....</i>	<i>42</i>
4.1.2	<i>Kvalitativní přístup.....</i>	<i>47</i>
5	Charakteristika modelových území	52
5.1	Poloha	52
5.2	Fyzicko-geografická charakteristika	53
5.3	Obyvatelstvo a osídlení	54
5.4	Hospodářství.....	55
5.5	Využití území a zemědělství	56
5.5.1	<i>Velikostní struktura farem.....</i>	<i>57</i>
5.6	Souhrnné porovnání modelových území	59
6	Regionální aspekty zemědělských dotací.....	60
6.1	Opatření Modernizace zemědělských podniků	60
6.2	Regionální aspekty opatření Modernizace zemědělských podniků.....	61
6.3	Souvislost čerpání dotací a charakteristik okresů.....	64
6.4	Shrnutí a zhodnocení výsledků.....	66
7	Výzkum v modelových územích	68
7.1	Charakteristika zemědělců.....	68
7.2	Zemědělská politika obecně	71
7.3	Dotace z PRV	73
7.4	Zemědělství a rozvoj venkova.....	76
7.5	Sítě kontaktů a spolupráce zemědělců.....	78
8	Závěr	80
	Seznam použitých zdrojů a literatury.....	86
	Seznam příloh.....	95

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá tématem zemědělských dotací a dalšími otázkami zemědělské politiky a chování zemědělců. Přitom je kladen důraz i na význam vzájemné spolupráce farmářů a vytváření a institucionalizaci jejich sítí. Hlavním cílem této práce bylo analyzovat prostorové aspekty čerpání dotací z I. osy Programu rozvoje venkova v ČR (PRV), a následně vysvětlit, rozšířit a ověřit tyto výsledky výzkumem mezi zemědělci dvou modelových území. Úvodní teoretická část nastiňuje změny v českém a evropském zemědělství v uplynulých dekadách; obsahuje také diskuzi nejnovějších trendů v oblasti multifunkčního zemědělství, rozvoje venkova a sítí kontaktů. Vlastní výzkum probíhal na dvou úrovních. Nejdříve jsem zhodnotil rozdíly v čerpání prostředků na Modernizaci zemědělských podniků (PRV, Osa I, opatření 1.1.1) v ČR za roky 2007 – 2010 na úrovni okresů a zjištěné rozdíly jsem se pokusil vysvětlit pomocí reprezentativních fyzicko- a socio-geografických kvantitativních indikátorů. Následně, ve druhé fázi, jsem provedl kvalitativní výzkum (řízené rozhovory) s 22 zemědělci a 12 institucionálními aktéry v modelových územích regionů Hořovice a Vyšší Brod. V rámci tohoto výzkumu jsem se zaměřil především na otázky schopnosti zemědělců čerpat různé druhy dotací, vnímání zemědělské politiky a možnosti vzájemné spolupráce mezi farmáři. Z provedených analýz vyplývá, že regionální alokace dotací vybraného opatření osy I. PRV negativně koreluje s úrodností půdy. Na základě výzkumů v modelových územích jsem potvrdil existenční závislost zemědělců na dotacích; ta je vyšší v horších přírodních podmínkách. Spolupráce je především u menších zemědělců založena na osobních vazbách; dále jsem našel vertikální vazby a komunikaci v rámci zemědělských zájmových organizací.

Klíčová slova: zemědělství – zemědělská politika – zemědělské dotace – Program rozvoje venkova – sítě kontaktů – Hořovice – Vyšší Brod

Abstract

This master thesis focuses on the topic of agricultural subsidies and other issues related with agriculture policies and farmers' behaviour. Emphasis is laid on the importance of cooperation between farmers and the creation and institutionalization of their networks. The main aim of this study is to analyze spatial aspects of subsidies flowing from the first axis of Rural Development Programme (RDP) in the Czech Republic and then to compare, explain and verify the results with a research made among farmers in two model regions. The theoretical part of this study provides an outline of agricultural changes in Czech and European agriculture and discusses the most recent trends in multifunctional agriculture, rural development and networks. My research was carried out in two sections. In the first section I tried to evaluate regional differences in allocations of subsidies to Modernisation of Agricultural Enterprises (MAE; RDP, Axis I, measure 1.1.1.) in the Czech Republic between the years 2007 and 2010 on the level of districts (N = 77). I tried to explain these differences through the use of representative physical- and socio-geographical quantitative indicators. In the second section I conducted a qualitative survey (standardized interviews) with 22 farmers and 12 institutional actors in model areas of Hořovice and Vyšší Brod. In this research I focused on the ability of farmers to utilise different types of subsidies, as well as the perception of agricultural policy among the farmers and the possibility of farmers' cooperation. I found that the regional allocations of subsidies on MAE negatively correlate with land fertility. In the model areas I found that farmers' are highly dependent on subsidies; this dependency is higher in less favoured areas. Cooperation is especially important for small farmers'; this cooperation is prevailingly based on personal ties. Strong vertical linkages and communication within agricultural interest groups were also found.

Key words: agriculture – agricultural policy – agricultural subsidies – Rural Development Programme – networks – Hořovice – Vyšší Brod

Seznam tabulek

<i>Tabulka 1: Přehled dualit zaměření zemědělské politiky</i>	27
<i>Tabulka 2: Výdaje SZP v ČR za rok 2009</i>	31
<i>Tabulka 3: Finanční alokace opatření osy I PRV ČR na období 2007 – 2013 v mld. €</i>	34
<i>Tabulka 4: Socio-ekonomická charakteristika v POÚ Hořovice a Vyšší Brod k 31. 12. 2009</i>	56
<i>Tabulka 5: Sektorová struktura zaměstnanosti v roce 2001</i>	56
<i>Tabulka 6: Využití území v POÚ Hořovice a Vyšší Brod k 31. 12. 2009 v ha</i>	57
<i>Tabulka 7: Velikostní struktura zemědělských subjektů v ČR v roce 2007</i>	58
<i>Tabulka 8: Porovnání velikostní struktury zemědělců</i>	59
<i>Tabulka 9 Souhrnné porovnání modelových území</i>	59
<i>Tabulka 10: Implementace opatření Modernizace zemědělských podniků k 1. 3. 2010</i>	60
<i>Tabulka 11: Přehled implementace opatření Modernizace zemědělských podniků v jednotlivých letech</i>	61
<i>Tabulka 12 Proplacené prostředky z PRV za období 2007 – 2009</i>	61
<i>Tabulka 13: Spearmanův korelační koeficient za všechny okresy (N = 77)</i>	65
<i>Tabulka 14: Pearsonův korelační koeficient za všechny okresy (N = 77)</i>	65
<i>Tabulka 15: Pearsonův korelační koeficient bez „městských okresů“ (N = 73)</i>	65
<i>Tabulka 16: Pearsonův korelační koeficient sloučených „městských okresů“ (N = 71)</i> ...	66
<i>Tabulka 17: Velikostní struktury šetřených subjektů</i>	69
<i>Tabulka 18: Věková a vzdělanostní struktura zemědělců</i>	70
<i>Tabulka 19: Orientační přehled dlouhodobého čerpání dotací</i>	74

Seznam obrázků

Obrázek 1: Nastavení PRV v zemích Visegrádské skupiny	32
Obrázek 2: Schematické znázornění vztahů zkoumaných objektů.....	41
Obrázek 3: Ekonomický agregát v okresech ČR v roce 2001.....	44
Obrázek 4: Průměrná úřední cena zemědělské půdy v okresech ČR v roce 1992.....	45
Obrázek 5: Průměrná míra nezaměstnanosti v okresech ČR za období 2007 – 2010.....	46
Obrázek 6: Poloha modelových území.....	53
Obrázek 7: Vývoj počtu obyvatel ve městech Hořovice a Vyšší Brod v letech 1869 – 2001	55
Obrázek 8: Výměra zemědělské půdy na pracovníka v zemědělství.....	62
Obrázek 9: Regionální rozložení schválených dotací opatření Modernizace zemědělských podniků v ČR v letech 2007 – 2010 podle rozlohy ZP	63
Obrázek 10: Regionální rozložení schválených dotací opatření Modernizace zemědělských podniků v ČR v letech 2007 – 2010 podle AWU.....	64

Seznam použitých zkratk

AEO	Agroenviromentální opatření
AK	Agrární komora
AOPK	Agentura ochrany přírody a krajiny
ASZ	Asociace soukromého zemědělství
AWU	Annual Work Unit (roční pracovní jednotka)
AZV	Agentura pro zemědělství a venkov
BPEJ	Bonitovaná půdně ekologická jednotka
CSV	Celostátní síť pro venkov
ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
EAFRD	European Agricultural Fund for Rural Development (Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova)
EU	Evropská unie
ES	Evropské společenství
ESPON	European Spatial Planning Observation Network (Evropská monitorovací síť pro územní rozvoj a soudržnost)
FO	Fyzická osoba
IT	Informační technologie
HDP	Hrubý domácí produkt
HRDP	Horizontal Rural Development Plan (Horizontální plán rozvoje venkova)
CHKO	Chráněná krajinná oblast
LEADER	Liason entre les actions de développement économique rural (Vazby mezi akcemi hospodářského rozvoje venkova)
LFA	Less Favoured Areas (Méně příznivé oblasti)
MAS	Místní akční skupina
MMR	Ministerstvo pro místní rozvoj
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MV	Monitorovací výbor
MZe	Ministerstvo zemědělství
OP	Operační program
POÚ	Pověřený obecní úřad
PRV	Program rozvoje venkova
PO	Právnícká osoba
PÚ	Pozemkový úřad
SAPARD	Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Speciální předvstupní program pro zemědělství a rozvoj venkova)

SAPS	Single area payments scheme (zjednodušená přímá platba na plochu)
SHR	Samostatně hospodařící rolník
SPS	Single payment scheme (jednotná platba na farmu)
SZIF	Státní zemědělský intervenční fond
SZP	Společná zemědělská politika Evropské unie
TP	Travní porost
TTP	Trvalé travní porosty
ÚCZP	Úřední cena zemědělské půdy
VaV	Věda a výzkum
V4	Visegrádská skupina
ZP	Zemědělská půda

1 Úvod

Zemědělství a venkov k sobě neodmyslitelně patří. Zemědělství obhospodařuje a udržuje venkovskou krajinu, čímž vytváří esteticky i ekonomicky hodnotný celek. Působení zemědělství na krajinu a venkovskou společnost se postupem času mění. V minulosti fungovalo zemědělství extenzivním způsobem, krajina byla velmi rozmanitá a lidé byli na zemědělství do určité míry závislí. Postupem času se diverzita krajiny snižuje a zemědělství se venkovské komunitě odcizuje. Tento trend se nicméně v současné době postupně mění a je snaha zemědělství integrovat s dalšími venkovskými aktivitami a podněcovat tím rozvoj venkova. Důraz je také kladen na udržení venkovské zaměstnanosti předcházející odlivu obyvatel z venkova.

V minulosti zaměstnávalo zemědělství většinu venkovského obyvatelstva. Například mezi lety 1930 – 1940 bylo u nás zaměstnáno v průměru více než 40 % ekonomicky aktivních obyvatel (Věžník 2008). Od té doby došlo k mnoha změnám a zemědělství prošlo několika etapami vývoje. V českých podmínkách patří mezi nejdůležitější změny kolektivizace a zprůmyslnění a následná transformace „zpět“ po roce 1989. V důsledku těchto procesů se snížila zaměstnanost a environmentální hledisko bylo především v období socialistického hospodářství velmi zanedbáváno. I přes zmíněný pokles zaměstnanosti a relativní pokles významu zůstává zemědělství plošně nejvýznamnější aktivitou (Kabrda a Jančák 2007) a spoluvytváří venkovskou krajinu.

Další fáze vývoje českého zemědělství byla odstartovaná vstupem České republiky (ČR) do Evropské Unie (EU). S tím je spojeno uplatňování Společné zemědělské politiky EU (SZP). Z hlediska výdajů patří tato politika k nejnákladnějším. V programovém období 2007 – 2013 je na zemědělskou politiku vynakládáno 43 % rozpočtu EU, více prostředků plyne pouze na podporu konkurenceschopnosti a soudržnosti (44,2 %). Z tohoto důvodu je důležité, aby prostředky obou politik působily v součinnosti.

Vynakládání takto vysokých prostředků na zemědělskou politiku je podmíněno plněním širších cílů, jako je ochrana životního prostředí nebo rozvoj venkova. Pro podporu rozvoje venkova byl v roce 1999 ustanoven druhý pilíř SZP. Tímto krokem se rozvoj venkova postupně začleňuje do zemědělské politiky. Důraz je kladen na

spolupráci venkovských aktérů a podporován je také endogenní rozvoj venkova prostřednictvím iniciativy LEADER.

Z výše zmíněného druhého pilíře SZP je financován Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 až 2013 (dále PRV), kterým se tato práce podrobněji zabývá. Mezi hlavní cíle tohoto programu patří zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství a lesnictví, dále zlepšení životního prostředí a krajiny, diverzifikace ekonomických aktivit a zlepšení kvality života ve venkovských oblastech. Z důvodu správného zacílení zemědělské politiky je podstatné sledovat směry vynakládání veřejných prostředků do jednotlivých regionů. Nezbytné je také reflektovat názory příjemců dotací, což může přinést zefektivnění systému, odstranění identifikovaných bariér nebo přispět do diskuze o dalším směřování zemědělské politiky.

Hospodaření zemědělců a jejich rozhodování má přímý dopad na venkovskou krajinu a její využívání a nepřímý dopad také na venkovskou komunitu a ekonomiku, proto v práci kladu důraz na chování zemědělských aktérů v prostoru a na jejich stanoviska. Přínosem práce může být také pokus o nastínění a pochopení vzájemné spolupráce mezi zemědělci samotnými a dalšími aktéry rozvoje venkova.

Motivací k sepsání této práce byla snaha pochopit procesy odehrávající se v současném zemědělství z pohledu zemědělských aktérů. Dále jsem chtěl kvalitativním přístupem rozšířit poznatky předchozího kvantitativního výzkumu zemědělských dotací ze své předešlé práce (Hrabák 2008). V této bakalářské práci byly zkoumány regionální aspekty Horizontálního plánu rozvoje venkova (HRDP) v závislosti na zemědělské problémovosti okresu (resp. fyzicko- a socio-geografických indikátorech). Regionální analýza zemědělských dotací provedená v předkládané práci také přispěje do probíhající diskuze regionálních dopadů politik. Podstatná je také aktuálnost tématu s ohledem na změny v zaměření zemědělských dotací v programovaném období 2014+.

Zemědělství je ovlivněné jak přírodními tak socioekonomickými podmínkami a skýtá proto uplatnění geografického přístupu, a to především ve fázi koncepční a rozvojové, to znamená při přípravě dokumentů podpory zemědělství a strategií rozvoje venkova.

1.1 Cíle práce

S přihlédnutím k výše uvedeným důvodům a také na základě studia odborné literatury jsem si pro tvorbu této práce vytknul jeden hlavní a několik dílčích cílů. Hlavním cílem této práce bylo:

- Provést kvantitativní analýzu čerpání zemědělských dotací a její výsledky ověřit intenzivním výzkumem mezi zemědělci dvou modelových území.

Pro splnění hlavního cíle bylo nutné splnit následující dílčí cíle:

- Kvantitativními metodami zpracovat regionální analýzu čerpání dotací z nejvýznamnějšího opatření osy I Modernizace zemědělských podniků a porovnat alokaci těchto prostředků s vybranými fyzicko- a socio-geografickými charakteristikami území (ekonomický agregát, úřední cena zemědělské půdy a nezaměstnanost).
- Intenzivním šetřením v modelových územích ověřit a rozšířit výsledky získané v předešlém kroku.
- Výzkumem v modelových územích také přispět k prohloubení poznatků o sítích kontaktů a spolupráci mezi zemědělci, které tvoří významné „pojítka“ mezi zemědělstvím a rozvojem venkova.
- Na základě rozsáhlého přehledu domácí i zahraniční literatury široce diskutovat aktuální vývoj zemědělství ve vyspělých státech a jeho nové role. Důraz byl také kladen na implementaci těchto poznatků do praxe.

Na základě uvedených cílů práce jsem si položil následující výzkumné otázky:

- Jaký je regionální vzorec čerpání prostředků opatření Modernizace zemědělských podniků PRV? Jaká je souvislost této alokace s fyzicko-geografickými a socio-ekonomickými ukazateli?
- Jaký význam mají pro zemědělce jednotlivé druhy zemědělských dotací a je odlišné jejich využívání z hlediska různých území?
- Jak funguje a na čem je založena spolupráce zemědělských aktérů v modelových územích? Jak ovlivňuje spolupráce schopnost čerpat dotace? Jak spolupráce přispívá k rozvoji venkova?

Hypotézy, které vychází ze stanovených cílů a výzkumných otázek, a které chci v této práci potvrdit nebo vyvrátit, byly stanoveny na základě studia literatury (viz kapitola 3.5).

1.2 Struktura práce

Práce se skládá ze dvou hlavních částí. První část této práce se věnuje teoreticko-metodologickému zarámování tématu, zatímco druhá část uvádí výsledky vlastního výzkumu a jeho začlenění do širších souvislostí.

V kapitole 2 je práce ukotvena v přístupech rurální geografie a jsou zde představeny teoretické koncepty zemědělství a rozvoje venkova. Diskutován je především vývoj od průmyslově zaměřeného zemědělství po koncept post-produktivního zemědělství. Také je zde diskutován trend multifunkčního zemědělství a rozvoje venkova a dalších aktuálních přístupů. Praktické využití těchto poznatků v podobě zemědělské politiky je uvedeno v kapitole 3. Je zde také představen PRV. V závěru této části jsou uvedeny stanovené hypotézy vycházející z teoretických poznatků.

Metodické zarámování vlastního výzkumu je uvedeno v kapitole 4. Jsou zde popsány použité metody kvantitativního a kvalitativního výzkumu a je zhodnoceno jejich možné omezení. Následující kapitola již tvoří empirickou část práce a zahrnuje charakteristiku vybraných modelových území. Kapitola 6 představuje výsledky kvantitativního výzkumu, především je zde hodnoceno regionální rozložení dotací. Alokace dotací jsou korelovány s vybranými fyzicko-geografickými a socio-ekonomickými ukazateli. Další kapitola shrnuje výsledky získané na základě řízených rozhovorů a vyhodnocuje je v rámci stanovených tematických celků. Zde je uvedeno také vlastní hodnocení a diskuze výsledků. Poslední kapitolu tvoří závěr, kde jsou shrnuty hlavní poznatky a odpovědi na položené výzkumné otázky a je diskutována platnost hypotéz.

2 Teoretická východiska

Tato kapitola obsahuje teoretické zarámování práce v rámci přístupů geografie zemědělství a rurální geografie. Provedení robustního přehledu aktuální literatury bylo ostatně jedním z cílů této práce. Vzhledem k tomu, že v současné době dochází v oboru geografie zemědělství k příklonu k širšímu pojetí zemědělství v rámci rurální geografie (Bičík 2005), je v kapitole 2.1 diskutován pokrok této disciplíny ve vztahu k tématu práce. Vývoj zemědělství s ohledem na jeho funkce a dopady je nastíněn v kapitole 2.2. Řešen je především posun od průmyslového směrem k post-produktivnímu zemědělství. V kapitole 2.3 je diskutován vztah multifunkčního zemědělství, rozvoje venkova a sítí kontaktů, ve snaze objasnit a propojit tyto přístupy nadále využívané v práci.

2.1 Rurální geografie

V současnosti se zájem o rurální geografii zvyšuje (Woods 2009). Výzkumné pole této disciplíny je velmi široké a je úzce propojené s obory, jako je sociologie, zemědělská ekonomie, geografie, regionální rozvoj atd. Kromě tradičních výzkumných témat je nově směřována pozornost např. na environmentální výzvy, ale také na postmoderní témata jako je gender a sexualita ve venkovských komunitách, inkluze/exkluze na venkově nebo kultura a krajina. Tomuto tématu se věnuje řada zahraničních odborných časopisů, především *Journal of Rural Studies* a *Sociologia Ruralis*. Z domácích vědeckých časopisů se venkovu věnuje v roce 2009 založený časopis *European Countryside*, částečně se tímto tématem zabývá český časopis *Agricultural Economics*, který řeší především ekonomické aspekty zemědělského hospodaření. Články s rurální tematikou jsou publikovány také v *Geografii – Sborníku ČGS*. Souhrnný přehled výzkumů na poli rurální geografie poskytuje rozsáhlá publikace *Handbook of rural studies* (Cloke, Marsden, Mooney 2006) a také články M. Woodse (2009 a 2010), které informují o pokroku ve výzkumu současné rurální geografie. Jedním z aktuálních konceptů této disciplíny je pojmání venkova jako hybridního a sítěmi propojeného prostoru (Woods 2009). To navazuje na průkopnické práce Mudrocha (2000), který označil koncept sítí kontaktů (*networks*) jako nové paradigma v rozvoji venkova.

Dalším aktuálním tématem ve studiu venkovského prostoru zůstává role zemědělství. Jedním ze směrů výzkumů je význam multifunkčního zemědělství v rozvoji venkova.

Multifunkční zemědělství bylo diskutováno Van Huylbroeckem a Durandem (2003) v knize *Multifunctional agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development*.

Z důvodu hodnocení zacílení SZP probíhalo šetření regionálních dopadů dotací ve studii *The ESPON Monitoring Committee* (2004). Toto téma je v rurální geografii zatím opomíjené, i když zaměření moderní zemědělské politiky by mělo korespondovat s cíly kohezní politiky a také s potřebami venkovských regionů. Z tohoto důvodu je poznání regionálního zacílení zemědělských dotací důležité. Studie zpracovávající tuto tematiku, např. Dax a Hovorka (2007) či Dax (2006), navazují na závěry výše zmíněné zprávy. Ojedinele také vznikají práce zabývající se regionální dimenzí zemědělských dotací na národní úrovni, např. Melece a Prauliš (2010), hodnotící regionální aspekty zemědělských dotací v Lotyšsku, nebo (Katona-Kovács 2007b) analyzující agroenvironmentální opatření (AEO) v Maďarsku z regionální perspektivy. V neposlední řadě je nutno zmínit příspěvky publikované na konferencích (Dax, Machold a Roberts 2004; Katona-Kovács 2007a). Práce v této oblasti lze hodnotit jako průkopnické a prostřednictvím poznání regionálního zacílení dotací je možno částečně objasnit příspěvek zemědělství k rozvoji venkova.

Pojetí rozvoje venkova prostřednictvím moderního zemědělství je aktuálně diskutováno především v zahraniční odborné literatuře (Douwe Van Der Ploeg *et al.* 2000; Marsden a Sonnino 2008). V prostředí české geografie je pohled na rozvoj venkova založen spíše na studiu periferních oblastí (např. Havlíček a Chromý 2001 a další), na výzkumu diferenciac venkovských obcí (Perlín, Kučerová, Kučera 2010; Chromý *et al.* 2011), na vlivu lidského a sociálního kapitálu (Vazačova 2010; Fučíková 2010; Jančák *et al.* 2010) a na dalších přístupech. Propojením tématu zemědělství a rozvoje venkova bych se chtěl proto pokusit prohloubit diskuzi tohoto přístupu v české geografii.

Téma venkova je u nás řešeno také v rámci větších vědeckovýzkumných projektů. V aplikační sféře jsou geografy zkoumány otázky významu jednotlivých typů venkovského prostoru ve vztahu ke specifickému zaměření regionální politiky. Toto téma je například řešeno katedrou sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK ve výzkumném projektu MMR s názvem *Regionální diferenciac venkovských obcí Česka: disparity a možnosti rozvoje*. V rámci tohoto projektu byly na základě statistických dat vymezeny rozdílné typy venkovského prostoru z hlediska potenciálu rozvoje (Perlín, Kučerová, Kučera 2010). Možnostmi rozvoje venkova s přihlédnutím k místním

zdrojům řešil také tým pod vedením brněnského geografa Václava Touška v projektu VaV MMR „*Venkovský prostor a jeho oživení - specifické místní zdroje a možnosti jejich využití a specifické místní problémy a možnosti jejich řešení - aplikace v regionu NUTS 2 Jihovýchod*“. Výstupem tohoto projektu je monografie mapující možnosti oživení venkovského prostoru (Binek *et al.* 2007) nebo publikace *Spolupráce obcí jako faktor rozvoje* (Galvasová *et al.* 2007). Komplexní projekt výzkumu rozvoje venkova s názvem „*Synergie v přístupu k rozvoji venkova*“ řeší firma GaREP, která v rámci projektu zpracovala zdařilou monografii *Synergie ve venkovském prostoru aktéři a nástroje rozvoje venkova* (Binek *et al.* 2009). Projekt zaměřený na výzkum multifunkčnosti českého zemědělství řešila též Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem; jedním z výstupů je například Seják *et al.* (2007). Tento výzkumný projekt MPSV ovšem nedefinoval multifunkční zemědělství v České republice příliš uspokojivě, což je patrné z první průběžné zprávy (Seják *et al.* 2005), ve které není reflektována diskuze post-produktivního a multifunkčního zemědělství probíhající v zahraniční vědecké literatuře.

2.2 Vývoj zemědělství ČR a EU v uplynulých desetiletích

Pro správné pochopení vývoje v agrárním sektoru je nutné reflektovat proces vývoje celé ekonomiky a politiky. Po druhé světové válce byla v západní Evropě podpora intenzivního zemědělství jedním z hlavních cílů zemědělské politiky. V této době panoval nedostatek potravin a významná podpora zemědělství v rámci politiky Evropského společenství (ES) měla za cíl tento problém odstranit. V tomto období vrcholí podle regulační teorie fáze fordismu, což je režim intenzivní akumulace spojený s masovou výrobou (Blažek a Uhlíř 2002). Někteří autoři, jako Cloke a Goodwin (1992) či Marsden (1992) aplikují koncept regulační teorie na změny v agrárním sektoru, přičemž koncept průmyslového zemědělství připodobňují k fordismu. Fordismus byl v agrárním sektoru charakteristický nárůstem vertikální integrace zemědělství a potravinářství (Marsden 1992). Del Mar Delgado *et al.* (2003) jmenují především zaměření fordistického modelu zemědělství na produkci, což mělo negativní dopady na kvalitu půdy a vody, v neposlední řadě regionální specializace změnila zemědělskou krajinu a sociální stránka zemědělství byla ovlivněna zaměřením na zisk. Pokles zaměstnanosti v zemědělství byl způsoben fordistickým přístupem rozvoje a modernizace podniků. Zaměstnanci nacházeli uplatnění v jiných odvětvích, kde byl

pracovní síly nedostatek. Tento koncept má ovšem také svoje kritiky (např. Wilson 2001). Evans, Morfia a Winter (2002) kritizují spojování fordismu a průmyslového zemědělství či post-fordismu a post-produktivního zemědělství z toho důvodu, že toto přirovnání je příliš zjednodušující, než aby postihlo tak komplexní změnu.

2.2.1 Průmyslové zemědělství

Z historického pohledu na zemědělství je potřeba vyzdvihnout ekologickou udržitelnost extenzivního před-průmyslového hospodaření (tj. do 19. století). S pozdější industrializací zemědělství se snižuje ekologická udržitelnost a zvyšuje se intenzita obhospodařování a produktivita (Wilson 2001). Tento typ hospodaření specifikuje Woods (2005) následovně: v průmyslovém zemědělství byla rozvíjena intenzifikace, zvyšující produktivitu díky investicím do strojů, dále probíhalo zlepšování zemědělské infrastruktury, využívání agrochemie a biotechnologií. Dalším procesem bylo zvětšování zemědělských podniků za účelem maximalizace efektivity. Příkladem může být zvětšování průměrné velikosti farem v Manitobě mezi lety 1951 až 1956 ze 137 ha na 240 ha (Wilson 1981, cit. in Woods 2005). V Anglii se průměrná velikost farmy zvýšila za stejné období ze 40 ha na 50 ha (Woods 2005). Změny v zemědělské praxi a organizaci směrem ke specializaci měly dopad na širší venkovskou ekonomiku, společnost a životní prostředí. Se zvětšováním velikosti pozemků se také snižovala diverzita krajiny.

Průmyslové zemědělství sice mělo vážné a rozsáhlé dopady na rurální ekonomiku, společnost a životní prostředí, nicméně v intenzitě výroby bylo úspěšné. Mezi lety 1961 až 1990 vzrostla zemědělská produkce v rozvinutém světě přibližně o 62 % (Woods 2005). Tímto zvýšením produkce vznikla ale zároveň celá řada problémů, jako např. nadprodukce zemědělských komodit v EU. Hospodaření ve venkovské krajině bylo zaměřeno na vysoko-intenzivní produkci relativně malé řady primárních komodit (McCarthy 2005).

Výše zmíněné znaky produktivního zemědělství vychází z anglosaské perspektivy. Socialistické zemědělství bylo nicméně také značně průmyslově zaměřeno a trendy intenzifikace, koncentrace a specializace zanechaly pozůstatky v podobě velikostní struktury podniků, ekologických problémů (meliorace, eroze půdy, nitrifikace) aj. Dá se předpokládat, že dopady tohoto typu hospodaření byly v případě socialistického bloku umocněny politicko-ekonomickým zaměřením a také nereflexivním environmentálních dopadů.

2.2.2 Post-produktivní zemědělství

Z výše nastíněných důvodů bylo postupem času stále jasnější, že koncept průmyslového zemědělství v rozvinutých zemích přináší řadu problémů. Hovoříme o takzvané „krizi průmyslového zemědělství“; více Douwe van der Ploeg (2006), Woods (2005) nebo Morris a Evans (1999).

Východiska z této krize jsou spatřována v přechodu na post-produkční charakter zemědělství. Woods (2005) považuje za nejdůležitější faktory přechodu zemědělství do post-produktivní fáze diverzifikaci, extenzifikaci, zvyšování přidané hodnoty zemědělských produktů a péči o krajinu.

Čtyři uvedené znaky post-produktivního zemědělství si nyní krátce definujeme a rozeberme. Pohledů na diverzifikaci je podle Hrona *et al.* (2007) několik. Jedná se buď o diverzifikaci příjmů zemědělců, kteří jsou „motivováni“ k hledání dalších zdrojů příjmů. Další přístup se zaměřuje na výrobní faktory a uvažuje jejich využití v jiné oblasti než je konvenční zemědělství. Třetí přístup k diverzifikaci zdůrazňuje podnikatelskou roli farmáře. Diverzifikace je v tomto případě chápána jako podnikatelská aktivita farmáře se záměrem využít identifikovanou ziskovou příležitost. Dalším pojmem post-produkčního zemědělství je extenzifikace, což znamená snížení produkce a redukci chemických a dalších umělých vstupů do zemědělství. Tento hospodářský postup byl také v EU motivován omezením dotací na produkci a podporou vyjmutí orné půdy z produkce (*set-aside scheme*; Woods 2005). Zvyšování přidané hodnoty zemědělských produktů je cesta specializace výrobků na kvalitní a regionální produkci (Woods 2005). Vztah k rozvoji venkova je zde zcela zřejmý. A konečně novou funkcí zemědělství je péče o krajinu. Zemědělci se podle Lokoče (2009) pomocí dotací zaměřených na péči o krajinu stávají správci krajiny.

Koncept post-produktivního zemědělství má samozřejmě také své kritiky (např. Wilson 2001). Evans, Morris a Winter (2002) uvádějí, že post-produktivní zemědělství bylo přijímáno nekriticky, a v tomto konceptu spatřují slepou uličku výzkumu. Jako alternativu uvádějí příklad ekologické modernizace, která si zachovává produktivitu, ale zároveň se zaměřuje na rozvoj environmentálně příznivého přístupu. Nesmíme také zapomínat, že post-produktivní zemědělství se týká pouze nejrozvinutějších zemí světa, ostatní státy praktikují průmyslové nebo před-produktivní zemědělství (více Wilson 2001).

Protipólem post-produktivního zemědělství je zemědělství super-produktivní, které je spojené s postupy agrobyznysu jako jsou geneticky modifikované rostliny

a biotechnologie (Halfacree 2006). Touto biotechnologickou intenzifikací a využíváním nejnovějších agrárních poznatků se prohlubuje „zprůmyslnění zemědělství“ a pokračuje jeho další odcizení od venkovské komunity. V tomto způsobu hospodaření je snahou využití zdrojů k maximalizaci zisku (ibid.).

2.3 Aktuální koncepty a přístupy zemědělství a rozvoje venkova

V této části jsou diskutovány a hodnoceny aktuální přístupy moderního multifunkčního zemědělství a rozvoje venkova v návaznosti na trend post-produktivního zemědělství, představeného v předchozí kapitole. Dále jsem se vzhledem k tématu práce zaměřil na vztah rozvoje venkova a sítě kontaktů a také na krátké představení sociálního kapitálu ve vztahu k těmto sítím.

2.3.1 Multifunkční zemědělství

Vztahem post-produktivního a multifunkčního zemědělství se zabývá Wilson (2001), který považuje koncept multifunkčního zemědělství za vrcholnou fázi navazující na přechod k post-produktivnímu zemědělství. Autor navrhuje, aby pojem post-produktivní nebyl používán pro multifunkční zemědělství, protože multifunkční podle něj lépe vystihuje rozmanitost a prostorovou heterogenitu, která je v současném moderním zemědělství pozorována.

Vznik multifunkčnosti je podle McCarthyho (2005) spojen s neoliberalními reformami, prosazovanými v Uruguayském kole Dohod o zemědělství z roku 1994. EU přistoupila k multifunkčnosti s odůvodněním, že platby zemědělcům již nebudou přímými dotacemi zemědělské produkce, ale podporou řady neproduktivních statků a služeb nebo příspěvkem k plnění širších cílů jako je potravinová bezpečnost a rozvoj venkova.

Van Huylenbroeck a Durand (2003) definují multifunkční zemědělství jako propojení zemědělské produkce, která je zaměřena na potravinovou bezpečnost či diverzitu, s nekomoditními výstupy, což znamená především údržbu krajiny a rozvoj venkova.

Multifunkční zemědělství zaměřující se na tvorbu veřejných statků vytváří multiplikační efekt. Ten je patrný v konceptu synergického rozvoje venkova (Douwe van der Ploeg *et al.* 2000; Douwe van der Ploeg, Roep 2002; Binek *et al.* 2009). Samuelson a Nordhaus (2008) definují veřejné statky jako komodity, které může

využívat kdokoliv a nikdo nemůže být z jejich spotřeby vyloučen, ovšem soukromému sektoru se nevyplatí do těchto „aktivit“ investovat, protože zisky jsou široce rozprostřeny mezi populací. Specifickým příkladem veřejných statků mohou být pozitivní environmentální externality vytvářené multifunkčním zemědělstvím – blíže Pretty *et al.* (2001.) V tomto případě se jedná o tvorbu nekomoditních výstupů environmentálně pojatého hospodaření jako je údržba krajiny či biodiverzita.

Z praktického hlediska zkoumali multifunkčnost českých zemědělských subjektů Doucha a Foltýn (2008). Ve své studii založené na statistickém hodnocení ekonomických ukazatelů podniků zjišťují, že nejvyšší úroveň multifunkcionality dosahují podniky fyzických osob se 101 – 300 ha. Velké podniky mají největší nárůst multifunkcionality, což může být způsobeno tím, že za poslední roky výrazně vzrostla podpora multifunkčního zemědělství a proto největší podniky navýšily svoji multifunkčnost na základě ekonomického kalkulu. Marsden a Sonnino (2008) upozorňují, že v současné praxi zemědělské politiky ve Velké Británii jsou podporovány na jedné straně zájmy aktérů průmyslového zemědělství a na druhé post-produktivní aktivity. Nastavena jsou často opatření, která pokračují v koncentraci zdrojů v zemědělství.

2.3.2 Multifunkční zemědělství a rozvoj venkova

Spojování rozvoje venkova se zemědělstvím je relativně novým konceptem, který se rozvíjí od doby krize průmyslového zemědělství a dopadů předchozího typu hospodaření na venkovskou komunitu a přírodu. Multifunkční zemědělství se pokouší být integrujícím a hlavním zdrojem rozvoje venkova, což zastávají např. Douwe van der Ploeg *et al.* (2000) či Knickel a Reting (2000). Přístup integrující zemědělské a nezemědělské aktivity by mohl být přínosný z hlediska širšího udržitelného rozvoje založeného na spolupráci venkovských aktérů. Podle Douwe van der Ploega *et al.* (2000) je rozvoj venkova velkou příležitostí pro evropské zemědělství, kterou je třeba plně využít.

Marsden a Sonnino (2008) uvádějí, že průmyslové zemědělství bylo spojeno s důrazem na velikost a specializaci farem, což zvyšovalo produkční monofunkčnost. S tímto zaměřením ostře kontrastuje současný trend diverzifikace. Z ekonomického pohledu mohou úspory ze specializace produkce (*economies of scope*) dosahované pomocí diverzifikace vyvažovat úspory z rozsahu (*economies of scale*) - viz Douwe van der Ploeg *et al.* (2000). Daniel a Kilkenny (2009) se zamýšlejí nad tím, zda disperze

ekonomických aktivit na venkově může vyrovnávat aglomerační úspory. Těch je dosahováno díky blízkosti jiných firem, společným využíváním rozvinuté infrastruktury, vysokým tržním potenciálem a dostatkem kvalifikovaných pracovních sil v místě (Blažek a Uhlíř 2002). Na základě těchto poznatků by mohlo být do budoucna v rozvoji venkova perspektivní využití zvyšující se prostorové a komunikační mobility. Na základě těchto procesů se zvyšuje možnost využívat výše zmíněné aglomerační úspory vzdáleně pomocí informačních technologií a být zapojen do sítí kontaktů mimo region¹. V tomto přístupu by mohly být využity poznatky teorií regionálního rozvoje, především institucionální směry a směry vyzdvihující potenciál území – lokální iniciativy (více Blažek a Uhlíř 2002).

V ideálním případě by mohlo platit, že posun směrem k multifunkčnímu zemědělství by mohl znamenat odklon od dosavadního zaměření výhradně na krátkodobý ekonomický zisk a předurčoval by přechod venkovské společnosti do post-moderní fáze vývoje spojené s důrazem na ochranu přírody, trvalou udržitelnost a komunitní rozvoj.

2.3.3 Rozvoj venkova a sítě kontaktů

Pojetí ekonomiky jako sítí kontaktů ekonomických subjektů se nejdříve prosadilo jako jeden směr teorií regionálního rozvoje. Tento koncept byl také aplikován v sociologii na fungování celé společnosti, viz např. Castells (1996). V teoriích regionálního rozvoje se tento koncept uplatňoval v institucionálních směrech, např. v teorii výrobních okrsků (Blažek a Uhlíř 2002). Po úspěchu tohoto přístupu ve studiích regionálního rozvoje se začíná prosazovat i v konceptech rozvoje venkova. Murdoch (2000) definuje koncept sítí kontaktů (*networks*) jako nové paradigma v rozvoji venkova.

Z pohledu regionálního rozvoje sítě kontaktů mezi podniky v regionu zvyšují schopnost mobilizovat zdroje a informace či pružněji reagovat na změny (Blažek a Uhlíř 2002). Dalším důležitým termínem je pojem „zakořenění“ (*embeddedness*), což je podle Blažka a Uhlíře (2002) zapojení ekonomického subjektu do sítí kontaktů, které předurčují jeho možnosti. Autoři na str. 156 dále uvádějí, že „záleží na konkrétním charakteru osobních vztahů, míře důvěry a formě „zakořenění“ (*embeddedness*), daného ekonomického vztahu v širších společenských vazbách, jak efektivně

¹ Na podobném principu funguje globalizovaný mezinárodní obchod se snahou o relokace aktivit s nízkou přidanou hodnotou do zemí s levnou pracovní silou, za předpokladu dobré mobility. Z důvodu nižších nákladů a lepšího životního prostředí může docházet k přesunům firem na venkov. Příkladem může být například relokace firem, které nebudou zakořeněny v místním prostředí a jejichž zákazníci mohou mít globální působnost, např. IT firmy, call centra apod.

a bezproblémově se budou ekonomické transakce uskutečňovat a jak bude také hospodářsky úspěšný“. Za průkopníka výzkumu sítí kontaktů se dá považovat Mark Granovetter, který chápe sítě kontaktů a „zakořenění“ jako prostředky k popsání a analýze prostředí ve kterém aktéři fungují a které ovlivňují (Blažek, Uhlíř 2002).

V aplikaci na agrární sektor Murdoch (2000) rozděluje sítě na vertikální, které jsou ve venkovském prostoru spojeny se zemědělsko-potravinářským sektorem, a horizontální, které propojují venkovský prostor obecněji nejen v rámci agrárního sektoru. Tyto sítě zahrnují širší množství aktivit odehrávajících se v prostoru a poskytují aktérům přístup na trh nebo další ekonomické příležitosti. Správně fungující sítě jsou inkluzivní, zprostředkovávají vzájemné učení a zahrnují sdílení úspěchu mezi členy (Lee *et al.* 2005). Podolny a Page (1998) dodávají, že aktéři mají z těchto sítí přímý ekonomický prospěch. Obecněji chápou sítě kontaktů Lee *et al.* (2005) jako tok informací, zdrojů a identity mezi aktéry, což přispívá k rozvoji venkova a společnosti obecně. Murdoch (2000) předpokládá různé typy sítí kontaktů v různých oblastech a proto bychom se měli ve výzkumu venkovského prostoru zaměřit na různé typy venkovských prostorů. K podobným závěrům dochází na základě jiného přístupu Perlín, Kučerová a Kučera (2010).

Praktickým uplatněním tohoto konceptu může být v přístupech rozvoje venkova iniciativa LEADER. Tento program EU je založen na endogenním rozvoji – blíže viz Shucksmith (2009) nebo Nardone, Sisto a Lopolito (2010). V případě této diplomové práce je využito konceptu sítí kontaktů pro analýzu vztahů fungování zemědělců na lokální úrovni. Podobnou analýzu zpracoval Morgan *et al.* (2010), kteří na základě dvou modelových území identifikovali rozdílné typy sítí kontaktů mezi farmáři. V případě toskánských zemědělců jsou sítě kontaktů tvořeny na základě komerčních vztahů a zahrnují také kooperující instituce. Farmáři z Walesu naopak podle autorů upřednostňují kontakty zprostředkované veřejným sektorem, jako jsou například farmářské diskusní skupiny.

Forma institucionální podpory se začíná v současnosti rozvíjet i v ČR. Jedná se především o zřízení Celostátní sítě pro venkov (dále „Sít“), která má za cíl sdružovat státní správu (AZV, SZIF) a nestátní organizace (zájmové organizace, AOPK, MAS, aj.) zapojené do rozvoje venkova. Pro přenos informací na nižší regionální úroveň byly zřízeny Krajské a Regionální sítě. Jak je uvedeno v informacích o Síti (CSV 2011), „hlavní myšlenkou Síte je sdílení zkušeností a poznatků a jejich předávání

směrem k aktérům podílejících se na rozvoji venkova a zemědělství. Velmi důležitý je i přístup zdola nahoru, který umožní získávání zpětné vazby pro orgány státní správy.“

Tento přenos zkušeností a poznatků vidím jako klíčový postup, ale při respektování přístupu zdola nahoru by měl začínat u samotných zemědělců, což budu prověřovat v dalších částech práce.

2.3.4 Sítě kontaktů a sociální kapitál

Souvislost sítí kontaktů a sociálního kapitálu nám pomůže objasnit zamyšlení nad vztahem subjektu a struktury. Subjekt je v tomto případě chápán jako entita schopná systematického učení, která není izolovaná, ale je zapojena do různých sítí kontaktů, čímž může usilovat o změnu existujících společenských struktur (Blažek a Uhlíř 2002). V jiném úhlu pohledu lze sociální kapitál chápat jako určitou strukturu, která reguluje individuální chování v sítích kontaktů (Havlíček 2007). To naznačuje, že mezi sítěmi kontaktů (*networks*) a sociálním kapitálem existuje velmi blízká spojitost a vazba.

Paxton (1999, cit. in Jančák *et al.* 2010, s. 208) „*dělí sociální kapitál na individuální a kolektivní. Zatímco individuální sociální kapitál vyjadřuje potenciál jedince zapojit se do sítí (kolektivního sociálního kapitálu), resp. subjektivní podobu vazeb mezi jedinci, jejich kvalitu, reciprocitu, důvěryhodnost či výsledky, kolektivní sociální kapitál vyjadřuje objektivní vytváření sítí jednotlivci, tj. jak jsou jednotlivci v daném prostředí navzájem spojeni*“. Sýkora a Matoušek (2009, s. 2) definují sociální kapitál jako „*přidanou hodnotu vyplývající z kvality i kvantity sociálních interakcí založených na vzájemně akceptovaných pravidlech sociálních vztahů, důvěře v taková pravidla a instituce je zajišťující*“. Existuje velké množství různých pohledů na sociální kapitál a jeho definic (Pileček 2010). Pro potřeby našeho výzkumu budeme chápat sociální kapitál jako interakce v rámci skupiny zemědělců působících ve stejném regionu a majících podobné zaměření hospodářské činnosti. V rámci těchto interakcí se může jednat o přenos a sdílení zdrojů, informací a znalostí mezi členy skupiny (Sýkora a Matoušek 2009).

Jak uvádí Lee *et al.* (2005), rozvoj sítí a sociálního kapitálu je příkladem rozvoje, který přináší dlouhodobě kladné výsledky. Dále tito autoři varují, že síť a sociální kapitál mohou být využívány individuálně s cílem omezit rozšíření a zisk ostatních.

Tento shrnující výčet je důležitý pro další zaměření práce v oblasti sítí kontaktů a spolupráce.

2.4 „Staré“ (průmyslové) a „nové“ (multifunkční) zemědělství: souhrn

Jednou ze základních „červených“ nití, táhnoucích se celou touto kapitolou, je možný paradigmatický obrat v zaměření evropského zemědělství, jakýsi posun od „starého“ k „novému“ typu hospodaření. Pro přehled zaměření odlišných pojetí zemědělství jsem načrtnul tabulku 1, porovnávající zaměření dvou krajních přístupů současného zemědělství, a to průmyslového a multifunkčního zemědělství. Je třeba nezapomínat, že se jedná o jakési extrémní, ideální případy; reálné podniky se nachází mezi nimi a oba přístupy vždy do určité míry kombinují. Propojení obou přístupů nabízí např. koncept ekologické modernizace (více Evans, Morris a Winter 2002). Průmyslové zemědělství je zaměřeno na globální konkurenceschopnost v rámci liberalizovaného celosvětového trhu. Tu zajišťují velké zemědělsko-průmyslové společnosti snažící se o maximalizaci zisků pomocí úspor z rozsahu a specializace; blíže Blažek a Uhlíř (2002). Toto industrializované pojetí má vysokou produktivitu práce, ale nízké zapojení do lokální ekonomiky z důvodů formálních vztahů a manažerského vedení zemědělských podniků. Jako hrozby vidím tendenci k monopolizaci odvětví na regionální nebo makroregionální úrovni a také možnou exploataci zdrojů v případě zanedbávání environmentálních hledisek. Velké pozitivum tohoto přístupu je ovšem nízká závislost na zemědělských dotacích.

Naopak multifunkční zemědělství vykazuje vysokou závislost na dotacích a s tím spojenou regulaci, ale – s touto podporou – je cílem širší rozvoj venkova založený na rodinných farmách hospodařících na lokální úrovni. To umožňuje lokální produkci specializovaných kvalitních produktů. Tento přístup je charakteristický vyšší zaměstnaností a silným zapojením aktérů do lokální ekonomiky, což diverzifikuje regionální ekonomiku a v ideálním případě vytváří lokální multiplikační efekt. Splněním těchto předpokladů je naplňován koncept trvale udržitelného rozvoje. Kontakty mezi aktéry jsou velmi intenzivní a jsou utvářeny neformálními sítěmi kontaktů.

Tabulka 1: Přehled dualit zaměření zemědělské politiky

	Průmyslové zemědělství	Multifunkční zemědělství
Cíl	Globální konkurenceschopnost	Rozvoj venkova
Podpora	Makropodniky	Mikropodniky (rodinné farmy)
Odbyt	Tržní dodavatelsko - odběratelské vztahy / nadregionální až globální	Lokální produkce (regionální)
Výroba	Vysoká produkce, nízká cena (konkurence cenou)	Trvale udržitelná produkce, specializované produkty (konkurence kvalitou)
Trh	Liberalizace	Regulace (usměrňování)
Ekologie	Exploatace zdrojů	Environmentální přístup / trvale udržitelný rozvoj
Konkurence	Monopol	Diverzita
Procesy	Globalizace	Lokalismus
Zaměstnanost	Vysoká produktivita práce – nižší zaměstnanost	Udržení zaměstnanosti
Lokální rozvoj	Slabé zapojení do lokální ekonomiky	Silné zapojení do lokální ekonomiky
Vztahy	Formální	Neformální, síť kontaktů
Závislost na dotacích / regulacích	Nižší	Vyšší

Zdroj: Vlastní zpracování

Nastavení zemědělské politiky většinou zahrnuje vyváženou kombinaci obou přístupů, k jednostrannému zaměření dochází jen zřídka. Otázkám nastavení zemědělské politiky se dále věnuji v následující kapitole.

3 Zemědělská politika

Na předešlých stranách jsem se věnoval různým aspektům zemědělství jako takového. Cílem této kapitoly je nastínit zemědělskou politiku ve vztahu k teoretickým poznatkům minulé kapitoly. Nejprve je v obecné rovině představena zemědělská politika EU a v další kapitole je pak zarámována česká zemědělská politika v rámci EU a také v porovnání s ostatními členskými státy. V této části je představen PRV a také problematika měření a vyhodnocování úspěšnosti zemědělských dotací. Kapitola 3.3 se teoreticky zabývá prostorovými aspekty alokace zemědělských dotací, ale jsou zde také představeny závěry empirických studií jiných autorů. Z teoretických poznatků kapitol 2 a 3 jsou potom v poslední části této kapitoly formulovány hypotézy pro můj vlastní empirický výzkum.

3.1 Společná zemědělská politika EU

Myšlenka společné zemědělské politiky se vyvíjí od 50. let minulého století. Cíle SZP byly poprvé definovány na základě Římských smluv v roce 1958. Tehdejší cíle byly zaměřeny na:

- zvýšení produktivity zemědělství
- zajištění slušné životní úrovně zemědělců
- stabilizaci trhů
- zajištění plynulého zásobování
- zajištění rozumných spotřebitelských cen

Postupem času dochází k přizpůsobování SZP měnícím se podmínkám. Pro tuto práci je důležitá především změna v rámci Agendy 2000, která zavádí dva pilíře SZP. První pilíř podporuje zemědělce prostřednictvím přímých plateb a tržních opatření. Druhý pilíř je zaměřen na multifunkční zemědělství a rozvoj venkova a tato práce se dále zaměřuje na implementaci tohoto pilíře. Jeho zavedení transformovalo zemědělskou politiku ze sektorového zaměření směrem k integrované politice rozvoje venkova (Marsden a Sonnino 2008). Zemědělská politika tímto krokem sleduje širší cíle rozvoje venkova a ochrany životního prostředí. McCarthy (2005) mluví v tomto případě

o takzvané „institucionalizaci multifunkcionality“ a potřebě měřit pokrok této politiky, což je dále rozpracováno v kapitole 3.2.2.

Další reformou SZP byla změna v roce 2003, která byla reakcí na plánované přijetí nových členských států. Tato reforma měla podle Pěluchy *et al.* (2006) následující cíle:

- Zvýšení konkurenceschopnosti zemědělství EU
- Podporu tržněji orientovaného, udržitelného zemědělství
- Zajištění rovnováhy mezi zemědělskými podporami a posílení rozvoje venkova

V rámci reformy byl zaveden princip oddělení přímých plateb od produkce prostřednictvím Jednotné platby na farmu (SPS). Dále představila soubor standardů a pravidel – Kontroly podmíněnosti (*Cross Compliance*), a díky ní je více posílen rozvoj venkova prostřednictvím modulace, což zahrnuje přesun určitého procenta prostředků přímých plateb do pilíře II. Přínosy této reformy se z pohledu nové ekonomické geografie zabývají Daniel a Kilkenny (2009), kteří ve své studii vypočítávají dopady SPS a také efekty druhého pilíře SZP. Platby vázané na produkci podle nich zvyšovaly regionální specializaci a závislost na produkci specializovaných komodit. Oproti tomu dotace oddělené od produkce, dle autorů, snižují intenzitu využívání půdy a zohledňují environmentální přístup. Dotace v systému Jednotné platby na farmu a také podporují diverzifikaci a kvalitativní rozmanitost, tím se první pilíř SZP přibližuje cílům druhého pilíře.

Zatím poslední reformou této politiky byla kontrola stavu „*Health Check*“ reagující na aktuální environmentální výzvy jako je změna klimatu, obnovitelné zdroje energie, vodní hospodářství a biologická rozmanitost. Větší zaměření na rozvoj venkova bylo podpořeno zvýšením modulace.

Funkci SZP definuje také Vošta (2010). Podle něj by měla tato politika zajistit celoplošnou produkci potravin, být konkurenceschopná na světových trzích a zároveň naplňovat atributy ochrany životního prostředí, zdraví obyvatel a dobrého zacházení se zvířaty. Mezi nejaktuálnější cíle zemědělské politiky EU patří:

- pomáhat evropským zemědělcům, aby obstáli v mezinárodní konkurenci
- podporovat rozvoj venkova, především v chudších oblastech, jejichž HDP dosahuje méně než 75 % průměru EU

Pro implementaci těchto cílů bylo v programovém období 2007 až 2013 nastaveno několik programů a opatření. Pro potřeby a zaměření této práce je nejdůležitější PRV České republiky na období 2007 až 2013, který je implementován v drobných modifikacích ve všech státech EU, a vychází z nařízení Rady (ES) 1698/2005 (blíže kapitola 3.2.2)

3.2 Zemědělská politika ČR

V devadesátých letech dochází k transformaci českého zemědělství, což přináší také změnu dotačního systému (blíže Bičík a Jančák 2005). Od druhé poloviny 90. let, se české zemědělství začalo přizpůsobovat trendům a mechanismům SZP EU. Došlo například k vymezení méně příznivých oblastí pro zemědělství (LFA) a následně byly tyto oblasti podporovány. Nově byly podporovány mimoprodukční funkce zemědělství na základě zákona 252/1997 Sb., blíže např. Bičík a Jančák (2005). V tomto období také fungoval předvstupní program SAPARD, financovaný z prostředků EU. Cílem tohoto programu bylo přispět k zavádění práva v oblasti společné zemědělské politiky, podpořit modernizaci zemědělských podniků a také si osvojit pravidla strukturálních fondů Evropské unie.

Po vstupu ČR do EU dochází realizaci SZP. Prostřednictvím prvního pilíře jsou propláceny přímé platby, u kterých bylo nastaveno postupné zvyšování finančních prostředků. Stejně výše podpor u všech států EU-15 má být dosaženo v roce 2013 (Bičík a Jančák 2005). Dále mají nové členské státy možnost proplácet národní doplňkové platby (*Top-Up*), které mohou dorovnávat přímé platby z národních zdrojů. Tyto státy mají dále místo (SPS), které se používá v EU-15 možnost využívat Zjednodušeného schématu přímých plateb (SAPS) na plochu (hektar ZP). Z tohoto pilíře jsou také poskytovány podpory v rámci společné organizace trhu.

Z druhého pilíře SZP byl v období 2004 – 2006 financován Horizontální plán rozvoje venkova (HRDP), který byl především zaměřen na podporu mimoprodukčních funkcí zemědělství, a Operační program Rozvoj venkova a multifunkční zemědělství (OP Zemědělství), který podporoval především zvyšování konkurenceschopnosti českého zemědělství.

Pokračování obou programů je v programovém období 2007 až 2013 zajištěno prostřednictvím PRV, který je blíže představen v kapitole 3.2.2. Tento program je implementován prostřednictvím čtyř os. První osa je zaměřena na zvýšení

konkurenceschopnosti a zhruba odpovídá zaměření OP Zemědělství. Druhá osa zahrnuje opatření přispívající ke zlepšování životního prostředí a krajiny a přejímá většinu opatření programu HRDP. Třetí osa má za cíl zvyšování kvality života ve venkovských oblastech a diverzifikaci hospodářství venkova. Čtvrtá osa je založena na podpoře iniciativy LEADER.

Přehled podpor českého zemědělství v rámci SZP je uveden v tabulce 2. V roce 2009 plynulo do českého zemědělství v rámci přímých plateb celkem 18,2 mld. Kč, což je více než 45 % celkového rozpočtu. Výdaje na PRV tvoří 26,4 % výdajů SZP v tomto roce.

Tabulka 2: Výdaje SZP v ČR za rok 2009

Druh podpory	Celkové výdaje EU + ČR v mil. Kč	Podíl na celkových výdajích v %
Přímé platby	18 279	45,24
Společná organizace trhu	4 676	11,57
PRV	10 662	26,39
HRDP	708	1,75
Propagace spotřeby výrobků - marketing celkem	7	0,02
SZP celkem	40 408	100

Zdroj: Zemědělství (2010)

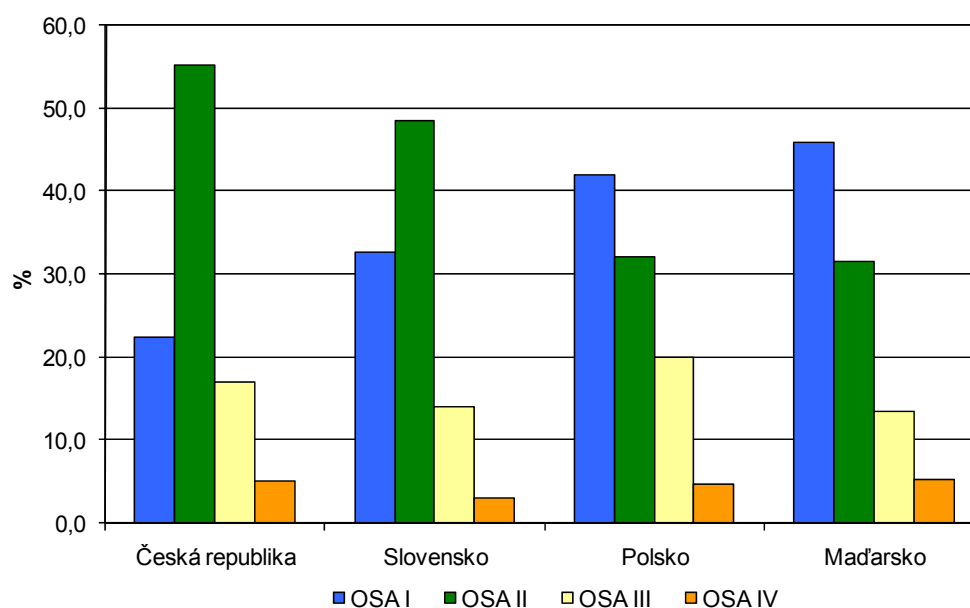
Pouze z národních zdrojů je financováno několik cílených programů, jako je podpora včelařství nebo podpora zpracování zemědělských produktů – blíže Zemědělství (2010).

3.2.1 Porovnání významu druhého pilíře SZP ve vybraných státech EU

Česká republika se zaměřila na rozvoj multifunkčního zemědělství již v období 2004 až 2006, což dokumentuje studie Ramniceanu a Ackrill (2007), která hodnotí nastavení opatření druhého pilíře SZP u nových členských států po vstupu do EU. V období 2004 až 2006 se podpora českého zemědělství zaměřuje na multifunkčně orientovaná opatření a spolu se Slovinskem vydává ČR 75 % alokovaných prostředků na podporu tohoto typu hospodaření, což je v rámci nových středoevropských členů EU nejvíce. Rozdílně k tomuto nastavení přistoupilo Polsko, které svou politiku orientuje na podporu konkurenceschopnosti; multifunkční zemědělství podporuje pouze podílem 37 % z určených výdajů. Slovensko mělo vyvážený podíl obou složek, celkově multifunkční zemědělství podporovalo z 59 %; v případě Maďarska byla podpora multifunkčního zemědělství na úrovni 48 % určeného rozpočtu (Ramniceanu a Ackrill 2007).

Zmíněnou studii jsem dále rozšířil o analýzu finančního významu jednotlivých os PRV za období 2007 – 13 u států Visegrádské čtyřky (V4). Na obrázku 1 jsou pro srovnání uvedeny finanční alokace os PRV. Podobné zaměření jednotlivých os umožňuje vzájemné porovnání.

Obrázek 1: Nastavení PRV v zemích Visegrádské skupiny

Zdroj: EC (2008)

V případě České republiky stále převládá environmentální zaměření PRV, což dokumentuje největší význam osy II, Slovensko podporuje environmentální opatření (osa II) jen o něco slaběji, konkrétně 48,5 % celkové alokace PRV. Polsko a Maďarsko naopak podporují prioritně opatření vedoucí ke zvyšování konkurenceschopnosti (osa I), Polsko dále nejvíce z hodnocených států podporuje třetí osu. Celkově tedy Česká republika a Slovensko podporují ochranu životního prostředí a Polsko a Maďarsko jsou zaměřeny spíše na podporu konkurenceschopnosti zemědělství. Vysvětlení můžeme hledat jak v přírodních podmínkách (ČR a Slovensko spíše hornaté, tj. s potřebou udržovat extenzivně využívanou zemědělskou krajinu v LFA), tak i v okolnostech socio-ekonomických (Polsko se svým technicky zaostalým a neefektivním zemědělstvím, Maďarsko s vyšším významem produkčního zemědělství na tvorbě HDP).

Podrobnější srovnání států V4 z pohledu zemědělských dotací je provedeno například v článku Střelečka, Lososové a Zdeňka (2009).

3.2.2 Program rozvoje venkova ČR

Věnujme se nyní podrobněji struktuře PRV v ČR, jehož analýza tvoří významnou část mé práce. Jak již bylo uvedeno výše, PRV významně přispívá k naplňování cílů 2. pilíře SZP. PRV je financován z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EAFRD). Celková částka přidělených prostředků z EAFRD je pro ČR přibližně 2,8 mld. €, což spolu s příspěvkem ze státního rozpočtu ČR může představovat na celé sedmileté období částku až 3,6 mld. € (více PRV 2010).

Cílem tohoto programu je podle programové dokumentace (PRV 2010) rozvoj venkovského prostředí na bázi trvale udržitelného rozvoje, zlepšení stavu životního prostředí a snížení negativního vlivu intenzivního zemědělského hospodaření. Program také podporuje rozšíření a diverzifikaci ekonomických aktivit ve venkovském prostoru.

Doucha a Foltýn (2008) zmiňují tři základní dimenze multifunkčnosti: ekonomická výkonnost, vztah k životnímu prostředí a vztah k rozvoji venkova. To odpovídá v širším pohledu zaměření jednotlivých os PRV. Na první osu bylo vyčleněno celkem 22,4 % alokace celého programu, finančně nejvýznamnější je opatření Modernizace zemědělských podniků. Na Osu II bylo přiděleno 55,2 % prostředků programu. Nejvíce finančních prostředků pohlcují Agroenvironmentální opatření, dalším významným opatřením jsou platby za přírodní znevýhodnění v méně příznivých oblastech (LFA). Osa III využívá 16,9 % prostředků programu a nejvýznamnějším opatřením je Obnova a rozvoj vesnic, občanské vybavení a služby. Osa IV představuje horizontální opatření na podporu komunitního plánování LEADER, je orientována na zlepšení kvality života ve venkovských oblastech a zhodnocení přírodního a kulturního dědictví venkova. Tato osa rozděluje 5,5 % alokace programu. Čerpání finančních prostředků z tohoto programu probíhá projektovým způsobem, výjimku tvoří většina opatření osy II, kde probíhá platba na plochu na základě určených podmínek, které je potřeba dodržet. Zájemci o projektová opatření podávají žádosti v jednotlivých kolech příjmu, po uzavření registrace žádostí dochází k vyhodnocení a schvalování projektů.

Z toho důvodu, že se v dalších částech práce zabývám osou I, uvádím v tabulce 3 detailněji přehled opatření této osy.

Tabulka 3: Finanční alokace opatření osy I PRV ČR na období 2007 – 2013 v mld. €

Opatření	Celkové veřejné výdaje (EU + národní)	Celkové soukromé výdaje	Výdaje celkem	Podíl na celkových výdajích osy I v %
Modernizace zemědělských podniků	3 223	3 223	6 446	46,82
Investice do lesů	851	511	1 362	9,89
Přidávání hodnoty zemědělských a potravinářských produktů	1 360	1 360	2 721	19,76
Pozemkové úpravy	1 738	0	1 738	12,63
Seskupení producentů	167	0	167	1,21
Další odborné vzdělávání a informační činnost	125	42	167	1,21
Zahájení činnosti mladých zemědělců	577	0	577	4,19
Předčasné ukončení zemědělské činnosti	344	0	344	2,50
Využívání poradenských služeb	198	49	247	1,79
Celkem osa I	8 584	5 186	13 770	100,00

Zdroj: PRV 2010

Z tabulky je patrné, že z hlediska výše alokovaných prostředků je nejvýznamnější opatření Modernizace zemědělských podniků (skoro polovina výdajů této osy), a dále Přidávání hodnoty zemědělských a potravinářských produktů a Pozemkové úpravy. V další části práce se analyticky věnuji opatření Modernizace zemědělských podniků, a proto bude detailněji vysvětleno. Popis opatření je zpracován na základě PRV (2010):

Modernizace zemědělských podniků

Popis opatření: Podpora je zaměřena na investice, které zlepšují celkovou výkonnost zemědělského podniku za účelem zvýšení jeho konkurenceschopnosti. Konkrétně se jedná o investice do rostlinné a živočišné výroby v podobě rekonstrukce a výstavby zemědělských staveb (stáje, skladovací prostory), nákupů strojů, aj. Maximální výše dotace se pohybuje od 40 % do 60 % způsobilých výdajů v závislosti na tom, zda jsou investice pořízené ve znevýhodněných oblastech, či mladým zemědělcem.

Cíl: Zlepšení ekonomické výkonnosti podniků prostřednictvím lepšího využití produkčních faktorů.

Výběr projektů: Pro výběr projektů jsou definována preferenční kritéria, která rozhodují o schválení projektu. V těchto kritériích je například zahrnuto, zda k realizaci projektu

dochází ve znevýhodněných oblastech, také jsou zvýhodněny regiony vyšší mírou nezaměstnanosti.

Administrace projektu: U tohoto typu opatření probíhá příjem žádostí v době vypsání kola² příjmu žádostí, dále jsou projekty bodově hodnoceny a s úspěšným žadatelem je podepsána dohoda. Poté probíhají kontroly a příjemce podává žádost o proplacení. Po splnění všech náležitostí jsou proplaceny dotační prostředky. Celkově je administrativní náročnost tohoto procesu velmi vysoká.

3.2.3 Měření a hodnocení zemědělské politiky

Na podporu zemědělství se vynakládají veřejné finanční prostředky, je tedy důležité monitorovat realizaci a hodnotit úspěšnost zemědělské politiky. Obecně se postupy procesu hodnocení veřejných politik zabývá například Nekola (2007), který chápe evaluaci jako vyhodnocení realizované politiky s cílem co nejlépe určit úspěch či neúspěch dané politiky. Blažek a Vozáb (2006) upozorňují na to, že česká národní politika není založena na strategických programových dokumentech nebo na dosahování střednědobých a dlouhodobých cílů. Z tohoto důvodu politika EU s jejím důrazem na monitoring a evaluaci (ex-ante, interim a ex-post) značně obohatila prostředí české veřejné politiky.

Tohoto přístupu bylo použito také v případě PRV, při přípravě programu byla provedena ex-ante evaluace před přijetím programového dokumentu. Studie je dostupná jako příloha PRV (PRV 2010). V současné době probíhá průběžné hodnocení PRV a pro koordinaci hodnocení programu na úrovni všech členských států EU existuje společný rámec pro hodnocení - *Handbook on Common Monitoring and Evaluation Framework Guidance document* (CMEF 2006). Hodnocením multifunkcionality zemědělství se zabývá McCarthy (2005), který dělí přístupy k hodnocení na pozitivní³, a normativní evaluaci⁴. Výsledkem multifunkčního zemědělství jsou často dopady, které je obtížné kvantifikovat pomocí běžně užívaných indikátorů. Tyto ukazatele hodnotí pokrok v naplňování plánovaných cílů, často ale zjednodušují, standardizují komplexní informace a vztahy (ibid.). Dále autor připomíná, že při hodnocení environmentálních funkcí zemědělství je obtížné vyčíslit finanční hodnotu tohoto typu hospodaření.

² Kolo je období, kdy jsou přijímány žádosti o dotace, to odpovídá výzvam v případě OP.

³ Ta je založena na vědeckých informacích.

⁴ Tento přístup lze chápat jako hodnotové určení ve smyslu normativního poznávání sociální reality více Ochrana (2009).

3.3 Regionální dimenze dotací

Diskuze regionální dimenze je pro tuto práci důležitá především z hlediska porovnání „vlastních“ výsledků s dalšími studiemi v zahraničí i v ČR. Obecněji je poznání regionálního čerpání potřebné z hlediska zacílení programů a jeho skutečného využívání.

V této části diskutuji především výzkum regionálních dopadů zemědělské politiky v zahraničí, v případě ČR není téma příliš „prozkoumáno“ a uvádím několik „průkopnických“ prací s obdobným zaměřením. Naopak diskuze regionální dimenze ostatních politik je rámci odborné geografické diskuze aktuální. Tak například Macešková (2009) na základě regionální analýzy fiskální politiky ČR zjišťuje, že veřejné investice se koncentrují především do bohatších regionů a především do regionu hlavního města. Tematickou evaluaci zaměřenou na dotace environmentální sféry provedl Zavřel (2010), který dochází k závěrům, že relativně nejméně prostředků je alokováno do regionů s nízkou kvalitou životního prostředí.

Regionální dopady zemědělské politiky řeší na evropské úrovni projekt ESPON (*The ESPON Monitoring Committee* 2004; Shucksmith, Thomson, Roberts 2005). Na závěry tohoto projektu navazuje studie Daxe (2006), v níž je uvedeno, že na úrovni EU není druhý pilíř SZP slučitelný s kohezní politikou. To je podstatný nesoulad, když uvážíme zaměření tohoto pilíře na rozvoj venkova. Dále autor zjišťuje, že bohaté regiony severní Evropy dávají přednost environmentálním opatřením a platbám LFA a oproti tomu chudší regiony na jihu upřednostňují rozvoj zemědělství. Z hlediska velikosti farem druhý pilíř podporuje podle autora spíše menší podniky než první pilíř. Nutno dodat, že studie vychází z údajů minulých programových období.

Zajímavé závěry – z hlediska regionálních aspektů politik na rozvoj zemědělství a venkova – nastiňuje Zavojská (2008), která porovnává zemědělské dotace v Mazovsku s alokacemi v celém Polsku. V Mazovském regionu leží hlavní město Varšava, jedná se ekonomicky nejsilnější polský region NUTS 2. Tento region byl velmi úspěšný z hlediska absolutního čerpání dotací, např. v opatření Modernizace zemědělských podniků bylo čerpáno nejvíce prostředků, ovšem při přepočtu dotací na hektar zemědělské půdy (ZP) nebo na pracovníky v zemědělství (AWU) již tento region ztrácí. Závěrem autorka vyzývá k vyváženější distribuci zemědělských podpor mezi polskými regiony. Melece a Prauliņš (2010) na příkladu Litvy zjišťují, že celkový objem zemědělských podpor pro méně rozvinuté regiony byl nižší než v případě regionů

rozvinutějších. Buchta (2007) analyzuje rozložení zemědělských dotací na Slovensku v období 2004–2006 z hlediska „projektových“ i „neprojektových“ opatření.

V předchozí bakalářské práci (Hrabák 2008), se zabývám stejným programovým obdobím a hodnotím zacílení dotací programu HRDP. Došel jsem k závěru, že čerpání dotací opatření LFA a AEO se koncentruje do okresů s horšími přírodními podmínkami. O regionální analýzu čerpání prostředků z PRV se v ČR pokusili Binek a Svobodová (2009). S jejich zjištěním, že osa II výrazně zaostává za čerpáním dotací z osy I, nelze souhlasit, protože většina opatření osy II je implementována odlišným způsobem a dotace jsou vyplaceny v dalším roce po splnění daných podmínek a po jejich kontrole. Dotace ostatních os jsou implementované projektovým způsobem, to znamená, že zemědělec zpracovává projektovou žádost a finanční prostředky jsou vyplaceny po ukončení realizace projektu. Analýza dotací PRV Věžníka, Konečného a Svobodové (2009) poskytuje pouze grafickou vizualizaci rozložení dotací, bez bližšího hodnocení.

3.4 Shrnutí poznatků a směry dalšího výzkumu

V této kapitole jsem se zabýval zemědělskou politikou na úrovni EU a ČR v návaznosti na předchozí kapitolu, jež se zabývala zemědělstvím obecně. Dále jsem představil PRV a také regionální dimenzi zemědělských dotací. Uvedl jsem též konkrétní případové studie, což bude důležité především pro porovnání s empirickými výsledky v dalších kapitolách.

Pro směr a zaměření dalšího výzkumu z uvedeného přehledu, mimo jiné, vyplývá několik závěrů. McCarthy (2005) navrhuje rozšíření geografického výzkumu ve venkovských oblastech o přístupy kvalitativního výzkumu. Navrhuje zabývat se otázkou, zda se aktéři multifunkčního zemědělství rozhodují na základě ekonomické racionality, nebo berou v potaz také ekologické hlediska. Z toho plyne potřeba výzkumu preferencí zemědělců a dalších aktérů venkovského rozvoje.

Podobně Pileček (2010) nastiňuje potřebu diskuze role sociálního kapitálu ve vztahu k územnímu rozvoji a potvrzení těchto souvislostí v rámci konkrétních empirických studií. I tyto úvahy jsem zohlednil při formulování výzkumných hypotéz a návrhu výzkumného schématu práce.

3.5 Hypotézy

Na základě přehledu literatury z kapitol 2 a 3 můžeme konečně přikročit k formulování hypotéz pro můj výzkum. Ty pochopitelně vychází z cílů práce a výzkumných otázek (viz kapitola 1).

Za prvé, je možné formulovat několik hypotéz týkajících se prostorového rozložení zemědělských dotací v ČR (podcíl 1). Lze tak například očekávat, že dotace na Modernizace zemědělských podniků budou více čerpány v oblastech s rozvinutější ekonomikou (viz např. Zavojská 2008 či Melece a Prauliňš 2010), kde je předpokladem lepší dostupnosti hypoték pro předfinancování. Kromě toho se zde nacházejí kvalitní poradci a dá se předpokládat lepší ekonomická situace podniků v ekonomicky silnějších oblastech.

- H. 1 Prostředky z opatření Modernizace zemědělských podniků se bude koncentrovat do bohatších oblastí.

Dále očekávám, že klíčovým faktorem pro alokaci dotace Modernizace zemědělských podniků je dobrá úrodnost půd. Tím by byla zajištěna dostatečná ziskovost zemědělských podniků, které by tak měly na modernizaci dostatek finančních prostředků.

- H. 2 Prostředky z opatření Modernizace zemědělských podniků se budou koncentrovat do neúrodnějších oblastí.

Na základě studia literatury se dá též dedukovat, že z druhého pilíře PRV mají prospěch spíše bohatší regiony s nižší nezaměstnaností – viz Dax (2006). Vztah k nezaměstnanosti je zajímavý jednak z důvodu, že se jedná o opatření zvyšující konkurenceschopnost, ale také kvůli významu pro venkovské oblasti z hlediska rozvoje venkova.

- H. 3 Prostředky z opatření Modernizace zemědělských podniků se budou koncentrovat do oblastí s nižší nezaměstnaností

Za druhé, zemědělské dotace v posledních letech velmi vzrostly (Bašek *et al.* 2010), proto se dá předpokládat vysoká, resp. přímo existenční závislost zemědělců na této podpoře (Melece a Prauliňš 2010) – viz podcíl 2.

- H. 4 Vzhledem k nastavení současné zemědělské politiky budou zemědělci vykazovat vysokou míru závislosti na dotacích

Komunikace a spolupráce mezi zemědělci je předpokladem pro úspěšné „zakořenění“ zemědělských subjektů v regionu (viz podcíl 3)

- H. 5 Menší zemědělci budou komunikovat a spolupracovat více než velké zemědělské subjekty, které jsou soběstačné a jejichž kontakty budou formálnější

Platnost těchto hypotéz zhodnotím v závěrečné kapitole.

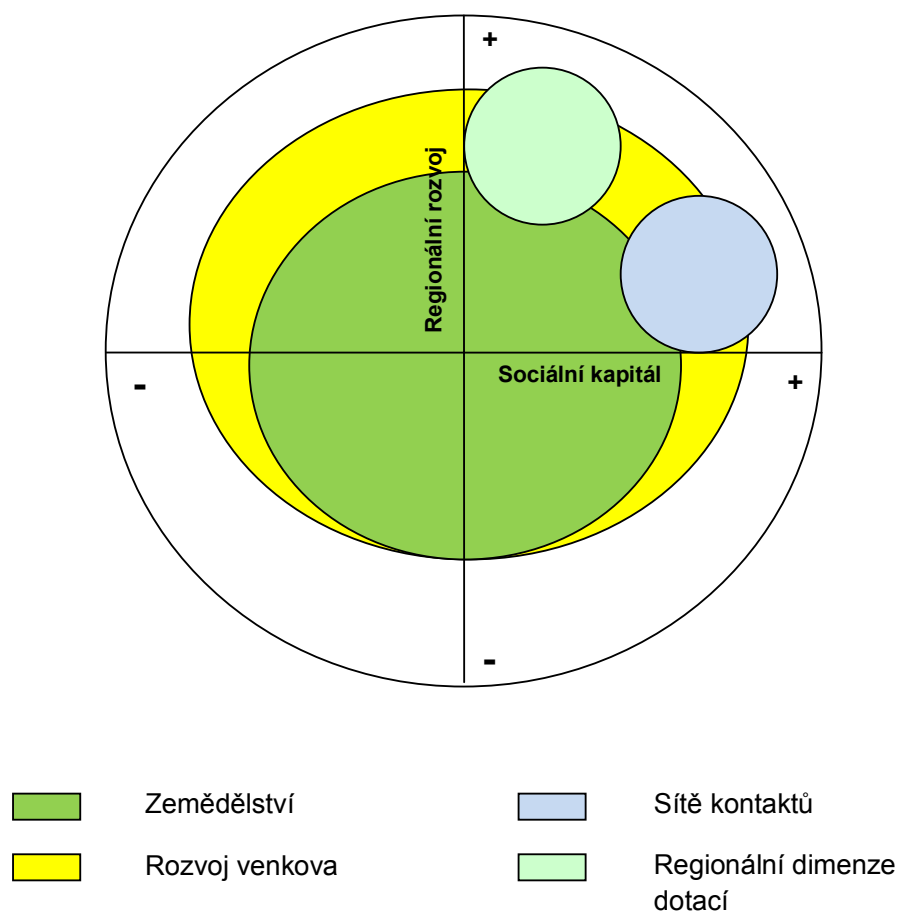
4 Metodika

Vzhledem ke komplexnosti sledovaných jevů a jejich vzájemné závislosti jsem přikročil k širšímu definování výzkumného tématu a proto se může zdát práce na první pohled zaměřena velmi široce, oproti parciálnímu zaměření na sledování jednoho jevu. Z výše nastíněného je patrné, že se v práci pokouším o „holistický přístup“. Holistický přístup je podle Noska (2010) v současné geografii opomíjen a studie se zaměřují buď na kvantitativní, nebo kvalitativní přístup. V práci se proto snažím oba přístupy propojit. To činím také na základě inspirace v přístupech kritického realismu, který propojuje extenzivní a intenzivní výzkum s cílem nalézt příčinné vysvětlení (Blažek, Uhlíř 2002). Dále jsem se inspiroval hermeneutickým přístupem v případě výzkumů jednání zemědělských aktérů a jejich sítí kontaktů v území (ibid.). Celkově se práce pokouší syntetizovat idiografické poznatky z modelových území ve vztahu k rozložení dotací a teoretickým poznatkům rozvoje venkova.

Hlásím se k normativnímu poznávání sociální reality. Normativní a nenormativní poznávání reality je vysvětleno v publikaci Ochrana (2009): nenormativní poznávání reality je spojeno s pozitivistickou metodologií a cílem je objektivně popsat sledované jevy, ale již dále nehodnotit. Oproti tomu normativní přístup zohledňuje hodnotový postoj výzkumníka. Vzhledem k pozici mnou sledovaného výzkumného objektu na pomezí sociálního a institucionálního zaměření je nezbytné zaujímat hodnotový postoj a do práce zahrnout postřehy a zjištění autora.

Schematické znázornění vztahů v této práci zkoumaných objektů je uvedeno na obrázku 2. Největší kruh znamená objekt zájmu rurální geografie. Ten jsem rozdělil do dvou dimenzí: vertikální dimenze určuje větší či menší vliv na regionální rozvoj, horizontální osa znázorňuje míru sociálního kapitálu. Do objektu zájmu rurální geografie jsem umístil rozvoj venkova, který směřuje k dimenzi regionálního rozvoje. Zelený kruh znamená zemědělství, jež by mělo být vyrovnané ve všech dimenzích. Dále jsem do schématu umístil zkoumané objekty, a to regionální dimenzi dotací druhého pilíře SZP (světle zelená). Tyto dotace by měly podporovat multifunkční zemědělství. Z tohoto důvodu by měl mít tento výzkumný objekt přesah do rozvoje venkova a regionálního rozvoje území obecněji. Dalším objektem výzkumu jsou kontakty mezi zemědělci, což souvisí mimo jiné s mírou sociálního kapitálu.

Obrázek 2: Schematické znázornění vztahů zkoumaných objektů

Zdroj: Vlastní zpracování

4.1 Metody výzkumu

Jak bylo zmíněno výše, zaměřil jsem se na kombinaci extenzivního a intenzivního výzkumu. Kvalitativní (intenzivní) výzkum se vyznačuje zaměřením na hloubkové studium jednotlivých případů a jeho cílem je popis a generování hypotéz (Hendl 2008). Charakteristickým je induktivní přístup, což je postup, při kterém hledáme opakovatelnosti a pravidelnosti na základě zkoumání jednotlivých jevů (Ochrana 2008). Kvantitativní (extenzivní) výzkum je založen na deduktivním přístupu, tedy postupu od obecného k jedinečnému. Zaměření tohoto výzkumu je na popis variability předem definovaných proměnných a testování hypotéz (Hendl 2008).

Nevýhodou kvantitativního výzkumu může být, že nereflektuje lokální zvláštnosti nebo mohou být získané znalosti příliš obecné pro aplikaci v místních podmínkách. Při porovnání obou přístupů se jeví kvalitativní výzkum jako časově náročnější.

Jeho nevýhodou může také být, že výsledky jsou snadněji ovlivněny výzkumníkem a jeho osobními preferencemi (Hendl 2008).

Z toho je patrné, že oba přístupy mají své výhody a nevýhody a každý se hodí na jiný druh výzkumu. Kombinací obou přístupů můžeme tyto nevýhody eliminovat (Hendl 2008), čehož také využívám. Nejprve jsem provedl kvantitativní analýzu rozložení čerpání zemědělských dotací opatření Modernizace zemědělských podniků. V druhé fázi jsem přistoupil ke kvalitativnímu výzkumu v modelových územích s cílem ověřit a zpřesnit výsledky kvantitativní analýzy.

4.1.1 Kvantitativní přístup

Kvantitativním přístupem jsem hodnotil závislost alokace opatření Modernizace zemědělských podniků na vybraných fyzicko-geografických a socio-ekonomických proměnných. Vlastní vyhodnocení je založené na statistické analýze a kartografické vizualizaci.

Regionální aspekty PRV jsem zkoumal na příkladu opatření Modernizace zemědělských podniků. Jedná se o finančně nejvýznamnější opatření osy I a má potencionálně široké spektrum uchazečů, není tedy specifické jako některá jiná opatření této osy a realizované investice mohou mít významný dopad na hospodaření podniku. Použitá data pochází z databáze SZIF, jedná se o data schválených žádostí o dotaci za čtyři kola registrace žádostí. Vypisování kol předkládání žádostí proběhlo v každém roce, celkově tedy hodnotím souhrnně období let 2007 až 2010. Pro potřeby této analýzy byla data agregována na úroveň okresů (NUTS IV). Dalším využívaným datovým zdrojem byl registr dotací na Portálu farmáře. Pro další postup práce bylo klíčové se zaměřit se na relativizaci absolutních hodnot čerpání za jednotlivé okresy (v Kč) tak, aby byla čísla srovnatelná. Relativizaci jsem provedl dvěma různými způsoby, tj. vůči následujícím dvěma ukazatelům:

Obhospodařovaná zemědělská půda (ZP)

Tento indikátor vyjadřuje rozlohu zemědělské půdy v okresech k 31. 12. 2006, což zhruba odpovídá spuštění PRV; zdrojem dat byl Český statistický úřad (ČSÚ).

Pracovníci přepočtení na plně zaměstnané (AWU)

Ukazatel je konstruován přepočtem pracovníků v zemědělství na plný pracovní úvazek a je vypočten jako podíl počtu hodin odpracovaných všemi zahrnutými pracovníky k počtu hodin odpovídajících plnému pracovníku úvazku (tzn. 1 800 hodin za rok). Zdrojem tohoto ukazatele jsou Strukturální výsledky za zemědělství za rok 2007.

Přepočtem absolutního čerpání se eliminují potenciální nesrovnalosti způsobené sezónností zemědělských prací. Relativizované hodnoty lépe vypovídají o čerpání dotací v okresech. Přínosem této relativizace bylo odhalení různých výsledků v závislosti na použitém ukazateli. Výsledky srovnání obou postupů tak mohou do budoucna posloužit i při koncipování podobných výzkumů. K podobným metodickým poznatkům dochází Zavojská (2008), která také zjišťuje, že odlišné způsoby relativizace vykazují různé výsledky.

Na základě tohoto postupu byla identifikována vysoká míra čerpání financí v „městských okresech“ (Praha-město, Brno-město, Ostrava-město a Plzeň-město). To je způsobeno tím, že velké zemědělské podniky zde mohou mít sídlo, ale hospodaří jinde. Nesrovnalosti mezi adresou firmy a vlastním vykonáváním zemědělské činnosti ovšem tvoří podle vyjádření SZIF⁵ pouze zanedbatelnou část případů. Z absolutního hlediska se jedná pouze o výjimky, většinou zemědělec hospodaří v místě trvalého bydliště.

Z důvodu výskytu odlehlých hodnot v případě „městských okresů“ jsem přistoupil k několika úpravám datového souboru. Jednou z možností bylo nezahrnutí těchto odlehlých hodnot do souboru a v tomto případě byly „městské okresy“ vyloučeny. Dalším řešením bylo sloučit tyto okresy se sousedními okresy, agregovány byly okresy: Hlavní město Praha s okresy Praha-západ a Praha-východ, Plzeň-město s okresy Plzeň-jih a Plzeň-sever, Brno-město s okresem Brno-venkov a Ostrava-město s Karvinou. Dále tedy do analýzy vstupovaly tři soubory (všechny okresy, bez městských okresů a sloučené městské okresy).

Statistické hodnocení rozložení dotací je založeno na použití Pearsonova korelačního koeficientu, který měří závislost dvou proměnných. Pokud není uvedeno jinak, je v analýzách používán tento korelační koeficient. Nevýhodou tohoto korelačního koeficientu je silné ovlivnění odlehlými hodnotami ve výběru (Hendl 2004). V případě výskytu těchto odlehlých hodnot jsem použil Spearmanův korelační koeficient.

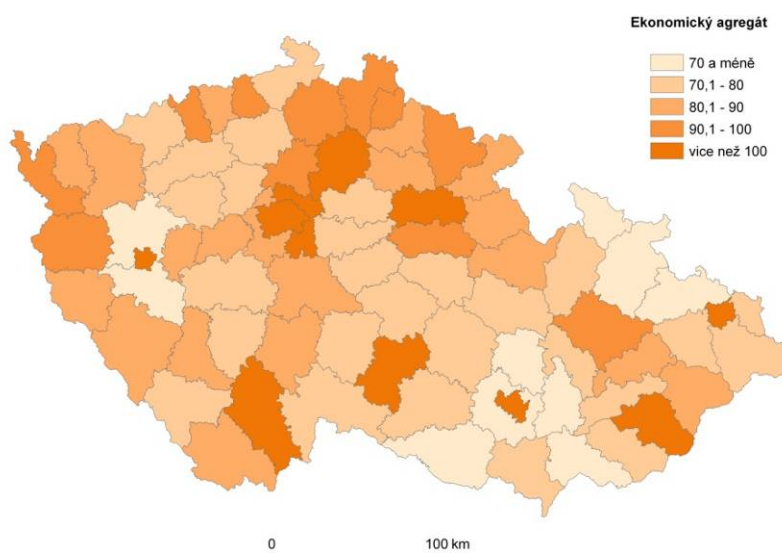
Hlavní část této analýzy spočívala v korelování výše dotace přepočtené na ZP nebo AWU s následujícími ukazateli:

⁵ Tato problematika byla řešena v rámci semistrukturovaného rozhovoru s ředitelem RO SZIF České Budějovice.

Ekonomický agregát (Hampl 2005)

Z důvodu neexistence dat o ekonomické vyspělosti na úrovni okresů⁶ jsem použil „ekonomický agregát“, který definoval Hampl (2005) jako kombinaci počtu pracovních příležitostí a průměrné mzdy zaměstnanců. Výhodou tohoto ukazatele je, že se příliš neliší od agregátu HDP a odpovídá mu také ve smyslu převýšení Prahy (Hampl 2005). Ukazatel je konstruovaný na úrovni okresů a charakterizuje ekonomickou vyspělost daného okresu přepočtenou na obyvatele; nabývá hodnot od 65 do 192, přičemž čím je číslo vyšší, tím vyspělejší je okres; hodnota 100 charakterizuje průměr ČR. Nevýhodou může být relativní neaktuálnost, jelikož data pocházejí z roku 2001.

Obrázek 3: Ekonomický agregát v okresech ČR v roce 2001

Zdroj: Hampl (2005)

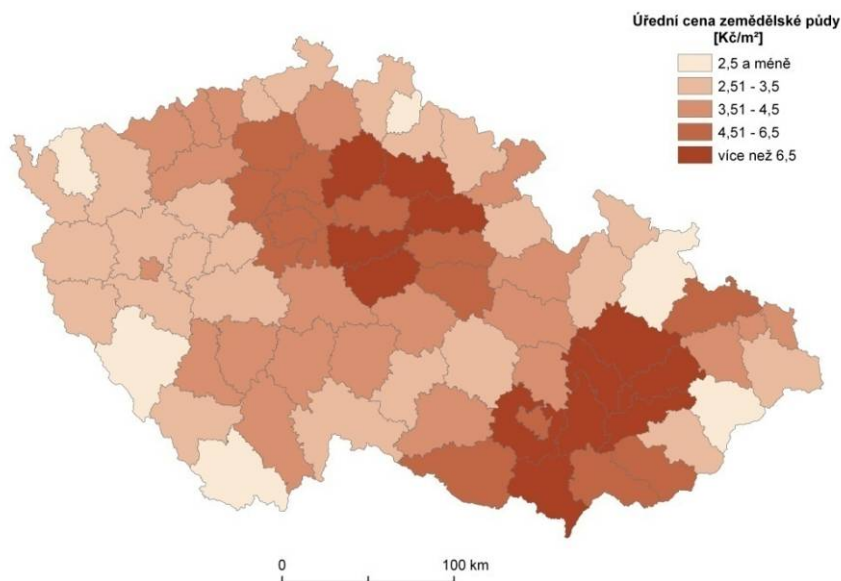
Regionální diference ekonomického agregátu přibližně odpovídá ekonomické vyspělosti okresů. Z mapy na obr. 3 je patrné, že nejvyšších hodnot dosahuje agregát v ekonomických jádrech v čele s Prahou a v dalších významných městech (Brno, Ostrava a Plzeň) a v okresech Mladá Boleslav, České Budějovice, Hradec Králové a Zlín. Nižších hodnot dosahuje agregát v moravských okresech a okresech Plzeň-sever a Plzeň-jih, tj. obecně v okresech periferních a venkovských.

⁶ Regionální statistika HDP se měří pouze na úrovni krajů.

Úřední cena zemědělské půdy

Pro vyjádření úrodnosti půdy v jednotlivých okresech jsem použil úřední cenu zemědělské půdy (ÚCZP) z roku 1992. Tento ukazatel nabývá hodnot v jednotlivých katastrech od 0,50 do 13 Kč/m² (Němec 2004), pro okresy je to rozmezí od 1,75 do 7,94 Kč/m². Úřední cena půdy hodnotí výnosnost bonitovaných půdně ekologických jednotek (BPEJ), vyjadřuje tedy objektivně rozdílné přírodní a půdně klimatické podmínky a v omezené míře reflektuje také ekonomické parametry fungující v tržních podmínkách, např. předpokládané tržní ceny oceňovacích plodin. Výrazně se liší od tržní ceny pozemků z důvodů působení faktorů nabídky a poptávky nebo polohy pozemků; blíže Bičík a Jančák (2005). Zde užíváme ÚCZP jako komplexní ukazatel vhodnosti přírodních podmínek okresů pro zemědělství; čím je úřední cena půdy vyšší, tím je území úrodnější a vhodnější pro zemědělské hospodaření.

Obrázek 4: Průměrná úřední cena zemědělské půdy v okresech ČR v roce 1992

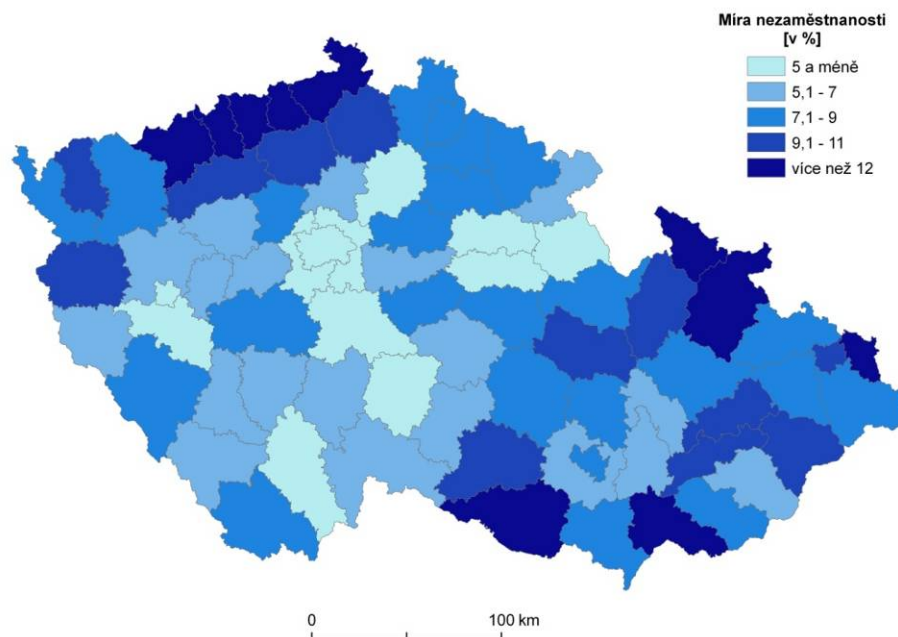
Zdroj: MZe

Při pohledu na obrázek 4 je patrné, že nejvyšší cena ZP je v úrodných oblastech – Polabí, jižní Moravy a Hané. Nízkých hodnot naopak tento indikátor dosahuje v pohraničních okresech s nepříznivými podmínkami pro zemědělství a na Vysočině.

Nezaměstnanost

Zatímco ekonomický agregát a úřední cena ZP poukazují objektivní podmínky jednotlivých okresů, nezaměstnanost navíc může ukázat i potenciální „potřebnost“ okresů z hlediska politiky rozvoje venkova. Pro určení míry nezaměstnanosti na úrovni okresů jsem použil data z MPSV. Pro účely této práce jsem vypočítal průměrnou nezaměstnanost za roky 2007 až 2010 a to z důvodu realizace PRV v tomto období. Ukazatel se za okresy pohybuje v rozpětí od 2,55 % do 15,59 %.

Obrázek 5: Průměrná míra nezaměstnanosti v okresech ČR za období 2007 – 2010

Zdroj: ČSÚ

Z mapy na obr. 5 je patrná vysoká nezaměstnanost ve strukturálně postižených okresech Podkrušnohorské pánve a Moravskoslezského kraje a dále v okresech periferních. Nejnižší nezaměstnanost je naopak v Praze a na ni navazujících rozvojových osách ve směru Mladá Boleslav nebo Jihlava. Nízká nezaměstnanost je také v okresech s větším městem, např. Plzeň nebo České Budějovice.

Pro odhalení vzájemné korelace, která by mohla ovlivnit výsledky analýzy, jsem zjišťoval vztah mezi proměnnými. Byla nalezena vzájemná korelace mezi nezaměstnaností a ekonomickým agregátem. Negativní korelace znamená, že kde je vyšší hodnota ekonomického agregátu, tam je nižší nezaměstnanost.

Pro kartografické znázornění pomocí kartogramů byla použita stejná relativizace na ha ZP a počet pracovníků (AWU) – výsledné mapy byly zpracovány v prostředí ArcGIS a jsou uvedeny v kapitole 6.3.

4.1.2 Kvalitativní přístup

Kvalitativní část jsem založil na výzkumu ve dvou modelových územích. Pro získání dat byla použita metoda dotazování pomocí semistrukturovaného rozhovoru. Cílem bylo jednak potvrdit nebo vyvrátit závěry kvantitativní části, ale také nalézt další doplňující informace a poznatky (viz 1. kapitola).

Detailní studium jednoho nebo několika případů je považováno za jeden z možných způsobů jak porozumět složitým sociálním jevům (Švaříček, Šedová *et al.* 2007). V případové studii shromažďujeme data od jednoho nebo několika málo jedinců a jde nám o zachycení složitosti případů a popis vztahů v jejich celistvosti (Hendl 2008).

V našem případě se budeme zabývat fungováním zemědělců ve dvou modelových územích, která navzájem porovnááme. Závěry tohoto srovnání bude zajímavé porovnat s dalšími případovými studii z důvodu posouzení validity (Hendl 2008). V případě obou modelových území proběhl kromě rozhovorů také terénní výzkum zaměřený na rekognoskaci území, pořízení fotodokumentace a vizuální zhodnocení krajiny a zemědělství v regionu (více v části pozorování).

Výběr modelových území

Pro potřeby práce jsem vybral dvě modelová území, kde proběhl intenzivní výzkum. Jedno modelové území bylo vymezeno v oblasti Lipenska na Šumavě, jednalo se o oblast obce s pověřeným obecním úřadem Vyšší Brod (POÚ). Druhým modelovým územím byl region obce s POÚ Hořovice. Bližší seznámení s vybranými oblastmi je provedeno v samostatné kapitole 5. Tato modelová území jsem si vybral proto, abych kontrastoval vliv různých přírodních podmínek na zaměření a postoje zemědělců. Výběr území probíhal s přihlédnutím k poznatkům předešlé práce (Hrabák 2008), která identifikovala vysoké využívání environmentálních opatření v horských oblastech, resp. okrese Český Krumlov. Významnou roli hraje zastoupení méně příznivých oblastí pro zemědělství (LFA) v obou těchto regionech, ovšem v odlišném rozsahu. Předpokladem byly rozdílné způsoby zemědělství a odlišná ekonomická situace regionů. Přihlédnuto bylo také k pozici modelových území v sídelním systému – více Hampl (2005) a v neposlední řadě k osobní znalosti území.

Semistrukturované rozhovory

Pro získání kvalitativních dat byla použita metoda semistrukturovaných řízených rozhovorů. Rozhovor byl sestaven na základě kombinace uzavřených (3) a otevřených otázek (27); osnova je uvedena v příloze 15. Cílem semistrukturovaného rozhovoru je získání detailních a komplexních informací o studovaném jevu (Švaříček, Šedová *et al.* 2007). Výhodou tohoto typu dotazování je podle Hendla (2008) přehledná struktura informací, což usnadňuje následnou analýzu. Nevýhodou vidí tento autor v restrikci na předem daná témata. Další nevýhodou je nepřizpůsobení různým subjektům podle jejich zaměření.

Při získávání údajů jsem se snažil zachytit i další informace, které byly zajímavé a individuálně rozšiřovaly získané poznatky. Často se stávalo, že zemědělec uváděl další důležité informace vztahující se k výzkumu a proto byla tato témata dále rozvíjena s cílem získat další doplňující informace. Vývoj rozhovoru byl velmi závislý na časových možnostech respondenta a jeho ochotě spolupracovat. V několika případech jsem na pozvání respondenta, provedl exkurzi po hospodářství nebo pozemcích.

Tímto přístupem jsem získal specifické informace související se zemědělstvím, např. historické kořeny zemědělství, dědičnost v zemědělství a s tím spojený konzervatismus. To jsou velmi zajímavé informace, které úzce souvisí s identitou a přístupy nové kulturní geografie.

V první fázi byl proveden výzkum mezi zemědělci v modelových územích. Za zemědělce je považován subjekt, se kterým byl prováděn řízený rozhovor, což se ve většině případů shoduje s majitelem farmy; v případě podniků s právní subjektivitou byl veden rozhovor s jednatelem společnosti nebo vedoucím pracovníkem.

Zde jsem se pokoušel získat informace od všech typů zemědělských subjektů a velikostních skupin podle výše obhospodařované rozlohy. V mém výzkumu jsou zahrnuty jak podniky právnických osob tak samostatně hospodařící rolníci podnikající jako fyzické osoby. Přehled velikostní struktury a právní formy tazatelů je uveden v kapitole 7. Celkem bylo pořizeno 22 rozhovorů se zemědělci (11 v každém modelovém území). Tím bylo v regionu Vyšší Brod prošetřeno více než 45 % zemědělců, obhospodařující 90 % procent rozlohy území. V druhém modelovém území bylo výzkumem pokryto celkem 12,5 % zemědělských aktérů, hospodařících na více než 85 % území. Zdánlivě nízký počet respondentů v regionu Hořovice je dál odlišným počtem zemědělských subjektů v tomto území a také jejich velikostní strukturou – blíže v následující kapitole 5.5.1 (tabulka 7).

V další fázi byly za účelem triangulace zdrojů dat (více o této metodě Švaříček, Šedová *et al.* 2007) provedeny semistrukturované rozhovory s níže uvedenými „institucionálními aktéry“. Osnovy provedených rozhovorů jsou uvedeny v přílohách 16 – 20. Toto šetření mělo za cíl také získat názory aktérů zapojených v široké sféře zemědělství, rozvoje venkova a ochrany přírody. V této fázi bylo pořizeno 12 rozhovorů (7 v regionu Vyšší Brod a 5 v regionu Hořovice) s následujícími subjekty:

- Agentura pro zemědělství a venkov (AZV)

AZV je regionálním oddělením MZe působícím na okresní i krajské úrovni. Touto hierarchickou strukturou je zajišťován vzájemný přenos informací mezi MZe a aktéry na krajské a regionální úrovni – viz CSV (2011). V rámci této instituce se v obou modelových územích uskutečnily dva rozhovory na téma zemědělců v regionu a Sítě.

- Pozemkový úřad (PÚ)

Pozemkový úřad zajišťuje realizaci komplexních pozemkových úprav, na které čerpá dotace z první osy PRV; úřad v minulosti řešil i zemědělské restituce. Regionální působnost je zajištěna na úrovni okresů. S PÚ byl proveden rozhovor pouze v modelovém území Vyšší Brod, protože na Pozemkovém úřadě Beroun probíhaly v době výzkumu personální změny.

- Státní zemědělský intervenční fond (SZIF)

SZIF vykonává funkci platební agentury zemědělských dotací. Územní působnost je rozčleněna na regionální odbory, které korespondují s regiony NUTS II s výjimkou Prahy a Středních Čech, kde působí subjekt jeden. V případě této instituce proběhl řízený rozhovor s ředitelem regionálního odboru České Budějovice.

- Agentura ochrany přírody a krajiny (AOPK)

Z hlediska péče o životní prostředí se zemědělstvím zabývá AOPK. Regionální pracoviště pokrývají velkoplošné chráněné krajinné oblasti (CHKO) a zde je také působnost tohoto orgánu. Rozhovor proběhl s pracovníky odpovědnými za agendu zemědělství v CHKO Šumava a CHKO Křivoklátsko.

- Agrární komora (AK)

Tato nevládní organizace sdružuje podnikatele v zemědělství, lesnictví a potravinářství a prosazuje zájmy svých členů. Dále poskytuje poradenství a informační služby. Regionálně působí AK na úrovni okresů a krajů – více AK (2011). V případě této

organizace proběhly dva rozhovory – se zástupcem okresní agrární komory Český Krumlov a poradcem prezidenta AK.

- Asociace soukromých zemědělců (ASZ).

Činnost je zaměřena na obhajobu zájmů soukromých zemědělců v jednání se státními orgány. Působnost na regionální úrovni klade důraz na hospodářské záležitosti, např. sdružování ke společnému nákupu a odbytu nebo vyjednávání s odběrateli a dodavateli. V některých regionech jsou založena odbytová družstva, přinášející svým členům ekonomický prospěch – blíže ASZ (2011). Semistrukturovaný rozhovor proběhl s místopředsedou, který je zároveň představitelem oblasti Český Krumlov, a předsedou z Berounska.

Průběh terénního šetření

Zemědělci byli většinou telefonicky kontaktováni a poté byl domluven termín schůzky. Ve většině případů probíhal rozhovor na jejich farmě, pouze ve dvou případech rozhovor se zemědělcem probíhal mimo jeho hospodářství. Délka rozhovoru se pohybovala od půl hodiny do půl dne, v případě exkurze po obhospodařovaných pozemcích. Průměrná délka rozhovorů byla 90 minut. Bylo také využito informátorů a informací od dalších zemědělců hospodařících v daném území. Výzkum v regionu Vyšší Brod probíhal v červnu a červenci 2010, druhé modelové území bylo šetřeno na podzim 2010 a počátkem roku 2011. Z toho důvodu, že rozhovory se zemědělci často probíhaly ve venkovním prostředí, byl obsah řízeného rozhovoru zapisován, v několika případech byl nahrán na záznamník.

Vyhodnocení dat

Vzhledem k tomu, že porovnáváme dvě modelová území, jsem zvolil komparativní strukturu; ta je podle Yina (1994, cit. in Hendl 2008) založena na rozdělení vyhodnocení do několika částí, ve kterých jsou rozebírány jednotlivé případy. Tím dojde k porovnání několika případových studií na základě daných témat. Náplň strukturovaného rozhovoru byla rozdělena do pěti hlavních skupin, za které proběhlo hodnocení:

- Charakteristika zemědělců
- Zemědělská politika
- Dotace PRV
- Rozvoj venkova

- Síť kontaktů a spolupráce zemědělců

Proto, aby výsledky získané z rozhovorů nebyly ovlivněny vlastním hodnocením, jsem část tematických bloků rozdělil na dvě části. První zahrnuje souhrnné vyhodnocení a komparaci modelových území na základě poznatků z rozhovorů. V druhé části je uvedeno normativní hodnocení a širší diskuze výsledků. Tato výsledková část by mohla být uvedena v samostatné kapitole, ale z důvodu přehlednosti a koherence textu je zařazena do stejné kapitoly (kapitola 7).

Vyhodnocení dat kvalitativním přístupem není založeno na kvantifikaci a tomu také odpovídá vyhodnocení kvalitativní části práce. K tomu jsem přistoupil také z důvodu zachování anonymity zemědělců, jelikož zkoumaná území jsou natolik malá, že by docházelo k identifikaci respondenta již při uvedení základních individuálních charakteristik.

Pozorování

Další použitou metodou kvalitativního výzkumu bylo pozorování. Vztah metod pozorování a rozhovoru definuje Hendl (2008). Podle něj rozhovor většinou informuje o tom co je a co si o tom respondent myslí, oproti tomu pozorování představuje snahu zjistit, co se skutečně děje. Pozorování bylo prováděno na farmách a dále v terénu modelového území. Mělo za účel ověřit získané informace z rozhovorů a také pochopit principy hospodaření a další souvislosti přímo v krajině. Byla pořízena fotodokumentace přibližující aktivity zemědělců a zemědělskou krajinu v hodnoceném území (přílohy 5 – 14). Pozorování bylo prováděno také za účelem triangulace dat; více Švaříček, Šedová *et al.* (2007).

5 Charakteristika modelových území

Pro svoji analýzu jsem vybral dvě modelová území, která jsou vymezená na úrovni správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem (POÚ). Jedná se o region Vyšší Brod a Hořovice. V následující kapitole stručně uvedu nejdůležitější fyzicko-geografické a socio-geografické charakteristiky těchto území. Výběr území jsem mimo jiné provedl na základě předpokladu, že jsou odlišná, ale zároveň vykazují jisté v omezené míře společné prvky (např. oblasti LFA). Porovnáváme tedy zemědělsky marginální oblast s oblastí s průměrnými podmínkami. To je poměrně důležité – v případě srovnání marginální oblastí s oblastí vysoce produktivní bychom již společné prvky nenacházeli. Cílem tak bylo nacházet i společné názory na zemědělskou politiku a sítě kontaktů v odlišných územích. Také jsem se pokoušel určit vliv různých podmínek na zemědělství regionu.

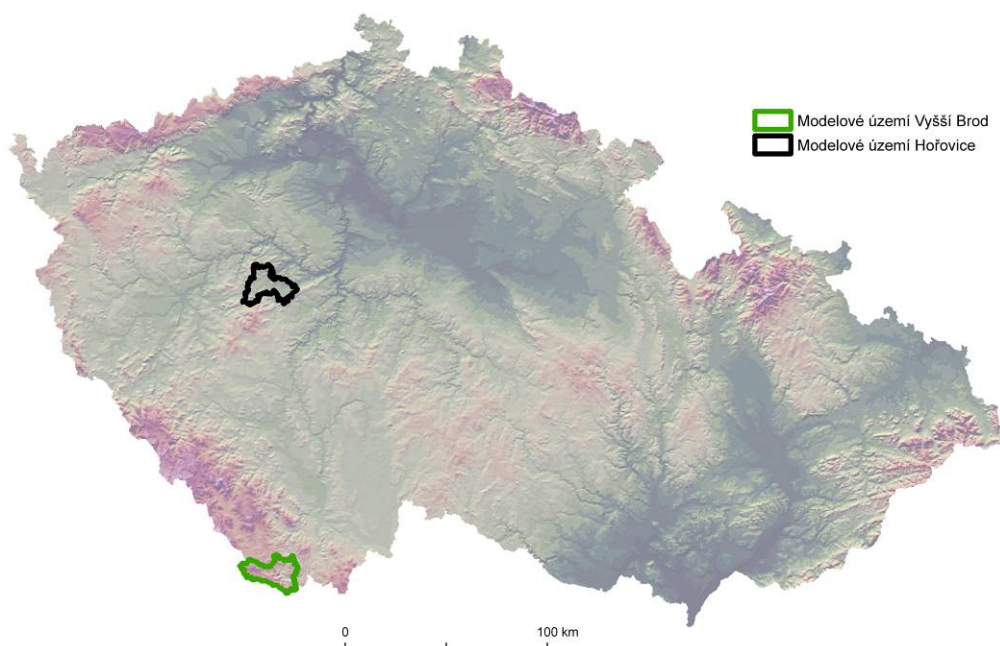
Pro možné zobecnění výsledků byla modelová území vybrána mimo jiné (blíže viz kapitola 4.1.2) i podle typologie venkovského prostoru. Dle klasifikace Perlína, Kučerové a Kučery (2010) je oblast Vyššího Brodu řazena mezi problémový rekreační venkov a oblast Hořovicka je vymezena jako nerozvojový sousedský venkov. Tato kvantitativní klasifikace je založena na hodnocení regionů POÚ, což odpovídá výběru našich modelových území. Podle této studie má problematyczny venkov nejvyšší potenciál rozvoje v oblasti cestovního ruchu, což ovšem podle autorů nemůže být jedinou ekonomickou činností. Tato charakteristika plně odpovídá modelovému území Vyšší Brod. Nerozvojový sousedský venkov má příznivé sociální faktory (lidský a sociální kapitál, kulturní klima), ale ekonomické faktory rozvoje se v tomto prostoru příliš neuplatňují (Perlín, Kučerová, Kučera 2010). Z hlediska ekonomické výkonnosti by mohl být region Hořovice řazen spíše do rozvojového venkova.

5.1 Poloha

Region obce s pověřeným obecním úřadem Hořovice se nachází ve středních Čechách (viz obr. 6). Oblast má velmi dobré dopravní napojení, leží na dopravní ose mezi Prahou a Plzní. Region protíná dálnice D5 a třetí železniční koridor. Z toho plyne, že poloha regionu je vzhledem k dopravní dostupnosti velmi příznivá.

Poloha regionu obce s pověřeným obecním úřadem Vyšší Brod je značně periferní. Nachází se v Jihočeském kraji u hranic s Rakouskem. Oblast neprotíná žádná silnice první nebo druhé třídy a železniční spojení je zajišťováno odbočkou z trati České Budějovice – Linec. Poloha modelových území je znázorněna v mapě na obrázku 6.

Obrázek 6: Poloha modelových území

Zdroj: Mapové podklady ArcČR 500

5.2 Fyzicko-geografická charakteristika

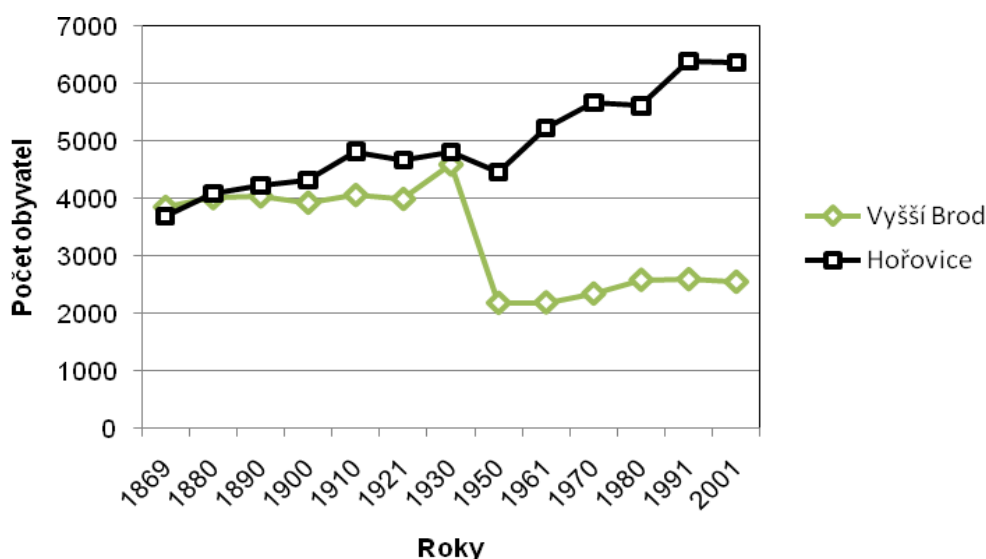
Většina území regionu Hořovice patří geomorfologicky k Hořovické pahorkatině, část leží na úpatí Brdské vrchoviny (GEOPORTAL 2011). Na severozápadě se rozprostírá Chráněná krajinná oblast Křivoklátsko a ptačí oblast NATURA 2000. Reliéf odpovídá pahorkatině a patří do mírně teplé, mírně vlhké oblasti (VÚMOP 2011). Nadmořské výšky se zde pohybují v rozmezí od 280 do 500 m n. m. Z hlediska úrodnosti půd je území značně různorodé, nachází se zde kambizemě, luvizemě, pseudogleje a na západě území úrodné hnědozemě (VÚMOP 2011). Zalesnění zde dosahuje 30 %. Na diverzitu území poukazuje rozptyl parametru ÚCZP. Vyskytují se zde katastry s cenou nižší než 2,5 Kč na m², ale jsou zde také lokality s cenou vyšší než 10 Kč na m². Nejvyšší úřední cena ZP je dosahována v centrální oblasti regionu a také ve východní části.

Region Vyšší Brod náleží geomorfologicky do celků Šumavy a Šumavského podhůří (GEOPORTAL 2011). Západní část území spadá pod Chráněnou krajinnou oblast Šumava a také ptačí oblast NATURA 2000. Průměr nadmořských výšek obcí regionu je 681 m n. m, což předurčuje horský a podhorský charakter území. Region spadá do chladné podnebné oblasti (VÚMOP 2011). Půdy jsou zde chudé, především se jedná o podzoly a kambizemě (ibid.). Malou úrodnost půd dokládá nízká hodnota ÚCZP, dosahující maximálních hodnot 5 Kč na m². Region je charakteristický vysokým podílem zalesnění, kdy lesní porosty tvoří skoro 60 % rozlohy. Výraznou osu v území tvoří řeka Vltava s vodní nádrží Lipno.

5.3 Obyvatelstvo a osídlení

Z hlediska obyvatelstva a osídlení je pro srovnání obou regionů zásadní období druhé světové války, po které došlo v regionu Vyšší Brod k odsunu obyvatel německé národnosti a území se již nepodařilo dosídlit. To dokumentují na příkladu měst Hořovice a Vyšší Brod na obrázku 7. Do roku 1930 se obě města vyvíjela podobně a byla populačně rovnocenná; výrazný propad počtu obyvatel v 50. letech minulého století se ale Vyššímu Brodu již nepodařilo „dohnat“. Z tohoto vývoje je zřejmé, že v regionu Vyšší Brod je osídlení nestabilní a výměna obyvatel bude mít dopad na tradice a kontinuitu místa, a tak i na zemědělství a zemědělskou krajinu. K 31. 12. 2009 bydlelo v regionu Vyšší Brod celkem 5 777 obyvatel, v regionu Hořovice 28 393 obyvatel (Ročenky 2010). Z toho je patrná při podobné rozloze malá hustota obyvatel v regionu Vyšší Brod.

Obrázek 7: Vývoj počtu obyvatel ve městech Hořovice a Vyšší Brod v letech 1869 – 2001

Zdroj: Historický lexikon obcí České republiky 1869-2005

5.4 Hospodářství

Oblast Vyššího Brodu je značně turisticky využívána, což je dáno atraktivitou přírodního prostředí a také lokalizací největší české přehradní nádrže Lipna. Význam cestovního ruchu dokumentuje 50 ubytovacích zařízení. Tento region má předpoklady pro letní (turistika, cykloturistika, vodní sporty) i zimní (sjezdové a běžecké lyžování) cestovní ruch. Z těchto důvodů, vznikl v Lipně nad Vltavou projekt Marina Lipno nabízející apartmány k rekreaci, dalším významným typem cestovního ruchu zdejší oblasti je vodní turistika na řece Vltavě.

Oproti tomu oblast Hořovicka není orientována na turistický ruch (pouze 6 ubytovacích zařízení) a ekonomicky je region zaměřen na průmysl, který zde má svoji historickou tradici. Region profituje z vynikajícího dopravního napojení. Po roce 1989 zde vznikla nová průmyslová zóna Žebrák, kde se usídlila řada mezinárodních firem např. Mubea, Smurfit Kappa aj.

Další socio-ekonomické charakteristiky jsou uvedeny v tabulce 4. Region Vyšší Brod trpí vysokou nezaměstnaností, která zde byla v roce 2009 ve výši 13,1 %. O nízké ekonomické aktivitě svědčí pouze 10 dokončených bytů v roce 2009. Hořovicko mělo v roce 2009 nižší nezaměstnanost: 6,8 %, dokončeno zde bylo celkem 133 bytů. Na základě těchto informací můžeme usuzovat lepší ekonomickou a rozvojovou situaci v regionu Hořovice.

Tabulka 4: Socio-ekonomická charakteristika v POÚ Hořovice a Vyšší Brod k 31. 12. 2009

Správní obvody obcí s POÚ	Nezaměstnanost v %	Uchazeči o zaměstnání	Ekonomické subjekty	Dokončené byty	Hromadná ubytovací zařízení
Hořovice	6,8	970	5 990	133	8
Vyšší Brod	13,1	411	1 556	10	50

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2010, Statistická ročenka Jihočeského kraje 2010

Pro znázornění zaměstnanosti v jednotlivých sektorech jsem zkonstruoval tabulku 5, která shrnuje zaměstnanost v priméru, sekundéru a terciéru. Zajímavá je především hodnota počtu zaměstnanců v primárním sektoru, který zahrnuje zemědělství a lesnictví. V modelovém území Vyšší Brod je znatelný nadprůměrný podíl zaměstnanců v priméru, v porovnání s druhým modelovým územím nebo s hodnotou za celou ČR. Naopak Hořovicko má průměrné zastoupení priméru, zajímavý je zde vyšší podíl sekundéru, což podtrhuje výše zmíněný význam průmyslu v tomto regionu. I přes výše nastíněné je v modelových územích podobná zaměstnanost ve službách (na úrovni 38 %).

Tabulka 5: Sektorová struktura zaměstnanosti v roce 2001

	POÚ Vyšší Brod	okres Český Krumlov	POÚ Hořovice	okres Beroun	ČR
Primér	11,77	8,98	5,14	4,75	5,75
Sekundér	49,72	53,86	56,83	51,32	49,39
Terciér	38,51	37,16	38,03	43,93	44,87

Zdroj: SLDB 2001

Je tedy patrné, že region Vyšší brod je z hlediska zaměstnanosti výrazně zaměřen na zemědělství a lesnictví, vzhledem k tomu, že se nejedná o oblast s příznivými podmínkami pro zemědělství, bude částečně záviset rozvoj tohoto regionu na nastavení zemědělské politiky.

5.5 Využití území a zemědělství

Vybraná území jsou velmi odlišná z hlediska využití území; přehled je uveden v tabulce 6. V případě Hořovicka tvoří skoro 60 % území zemědělská půda a z toho je více než 75% zastoupení orné půdy. V Regionu Vyšší Brod je zastoupení zemědělské půdy pouze 31,2 % celkové rozlohy a orná půda zahrnuje pouze 12,9 % rozlohy zemědělské půdy. To pochopitelně odpovídá dosti odlišným přírodním podmínkám i socio-ekonomickému vývoji obou území.

Tabulka 6: Využití území v POÚ Hořovice a Vyšší Brod k 31. 12. 2009 v ha

Správní obvody obcí s POÚ	Rozloha	Zemědělská půda	v tom		Lesní pozemky	Zastavěné plochy
			Orná půda	TTP		
Hořovice	24 618	14 756	11 012	3 744	7 333	525
Vyšší Brod	26 101	8 137	1 047	7 017	15 120	79

Zdroj: Statistická ročenka Středočeského kraje 2010, Statistická ročenka Jihočeského kraje 2010

Uplatňování konceptu multifunkcionality je v praxi úzce spojeno s využitím území. To je formováno procesy interakce společnosti a přírody (Haberl, Wackernagel, Wrba, 2004) a je ovlivněno nastavením politicko-ekonomických podmínek využívání území, což je patrné i při srovnání obou modelových území. Z důvodu nastavení dotační politiky docházelo před rokem 1989 k prosazování poměrně intenzivního hospodaření i v oblastech z hlediska přírodních podmínek nevhodných (Bičík, Jančák 2005). To byl i případ modelového území Vyšší Brod. Intenzivní využívání těchto pro zemědělství nepříznivých oblastí mělo ekologické dopady a bylo nerentabilní, proto došlo na počátku 90. let ke změně struktury tohoto území. Plošné zatravnění bylo tak způsobeno působením ekonomických sil a také dotační politikou. Při pohledu na mapu změn zornění Vyšebrodská mezi lety 1990 a 2000, uvedenou v příloze 4, je patrné vysoké zornění v roce 1990, oproti roku 2000: v roce 2000 je již většina zemědělské půdy zatravněna (příloha 2). V současné době je většina zemědělské půdy využívána jako louky nebo pastviny, ilustrováno v přílohách 5,6,7. Zaměření hospodaření této oblasti je tedy na chov masného skotu (zobrazeno v příloze 9), popřípadě skotu s tržní produkcí mléka a dalších typů extenzivního hospodaření nebo lesnictví.

Při pohledu na mapy orné půdy a trvalých travních porostů (příloha 1 a 3) v regionu Hořovice je patrné, že v území neprobíhaly velké změny a území si zachovalo více původní charakter a je tedy dlouhodobě stabilní. Tato oblast je charakteristická svoji diverzitou, což se projevuje v zaměření zemědělství této oblasti; rostlinná výroba zahrnuje pěstování obilí, řepky a kukuřice, dále se zde provozuje živočišná výroba masného skotu nebo skotu s tržní produkcí mléka. Členitost území je zachycena na fotografiích v přílohách 10, 11, 12, 13, 14.

5.5.1 Velikostní struktura farem

V následující části jsem se pokusil kvantifikovat velikostní strukturu farem obou modelových území. To je podstatné i pro interpretaci výsledků mého výzkumu. Informace o velikostní struktuře zemědělských podniků jsem získal na základě informací zveřejňovaných na internetových stránkách MZe (Portál 2011). Určení

skutečného počtu hospodařících zemědělců v regionu je však komplikované, protože zemědělci uvádí adresu podnikání, ale hospodařit mohou i ve vzdálenějších lokalitách. I přes uvedené omezení považuji znázornění struktury zemědělců v obou regionech za přínosné.

Na základě vlastní znalosti území jsem provedl určité úpravy pro zpřesnění výsledků. Do regionu Vyšší Brod byl zahrnut farmář, který měl sídlo v Praze, ale hospodařil v tomto území. Do oblasti Hořovicka byl přiřazen podnik, který v oblasti hospodaří, ale nesídlí zde a naopak byl vyřazen subjekt, který má v regionu sídlo, ovšem zde nevykonává zemědělskou činnost.

Pro velikostní strukturu zemědělských subjektů v České republice je charakteristický vysoký počet malých subjektů a relativně malé početní zastoupení velkých podniků; srovnání uvedeno v tabulce 7. Ovšem velké podniky s výměrou nad 500 ha obhospodařují více než 70 % celkové rozlohy zemědělské půdy ČR (ZEM 2007).

Tabulka 7: Velikostní struktura zemědělských subjektů v ČR v roce 2007

Velikost podniku	<500	>500
Počet podniků	37 577	1 820
Výměra obdělávané půdy v ha	946 482	2 571 591
Výměra obdělávané půdy v %	26,9	73,1

Zdroj: Strukturální výsledky za zemědělství v roce 2007, ČSÚ

V porovnání s ostatními státy řeší otázku koncentrace půdy Pělucha, Viktorová a Bednaříková (2009). Koncentrace půdy je odlišná mezi starými zeměmi EU a těmi, které do EU přistoupily nově. Autoři uvádějí koeficient koncentrace, který vyjadřuje procentuální podíl zemědělské půdy užívané 10 % největších zemědělských podniků. Tento koeficient dosahuje v ČR hodnoty 82 %, což znamená, že 10 % největších podniků obhospodařuje 82 % ZP. Ještě vyšších hodnot dosahuje tento koeficient na Slovensku (97 %) a Maďarsku (92 %), zatímco v EU-15 dosahuje pouze v průměru 40 %.

Porovnání velikostních skupin farem v modelových územích je znázorněno v tabulce 8. Pro modelové území Vyšší Brod je charakteristické vyšší zastoupení hospodářství kolem 100 ha, což v místních podmínkách odpovídá větší rodinné farmě. V oblasti Hořovicka se vyskytuje větší podíl nejmenších zemědělců, to je z důvodu drobného hospodaření na orné půdě.

Tabulka 8: Porovnání velikostní struktury zemědělců

Velikost farmy v ha	Vyšší Brod			Hořovice			ČR	
	Počet zemědělců	Zemědělci v %	Výměra v %	Počet zemědělců	Zemědělci v %	Výměra v %	Zemědělci v %	Výměra v %
do 50	13	54,17	3,94	62	75,61	5,46	83,33	6,84
50 – 100	2	8,33	3,11	8	9,76	2,92	5,86	11,10
100 – 250	5	20,83	14,97	7	8,54	7,05	6,19	13,96
250 – 500	1	4,17	5,61	2	2,44	3,58		
500 – 1000	1	4,17	13,69	1	1,22	4,40	2,01	15,26
nad 1000	2	8,33	58,67	2	2,44	76,59	2,61	52,84
Celkem	24	100	100	82	100	100	100	100

Zdroj: Vlastní zpracování z dat Portálu farmáře, Strukturální šetření v zemědělství 2007

5.6 Souhrnné porovnání modelových území

V této kapitole jsem porovnával vybraná modelová území z hlediska hlavních fyzicko-geografických a socio-geografických charakteristik. Souhrnně lze říci, že oblast Vyššího Brodu je zástupcem periferního regionu s vysoce kvalitním přírodním prostředím a horšími předpoklady pro zemědělství. Druhé modelové území leží centrálněji a zaměření zemědělství je zde různorodější. Pro přehlednost jsem zpracoval stručnou charakteristiku modelových území, uvedenou v tabulce 9.

Tabulka 9 Souhrnné porovnání modelových území

Charakteristika	Vyšší Brod	Hořovice
Situace regionu	Periferní venkovský region s nízkou hustotou zalidnění a nedostatečnou dopravní infrastrukturou	Semiperiferní region s dobrou dostupností center a průmyslovou tradicí
Přírodní hodnoty	Vysoká přírodní hodnota na celém území, vysoký podíl zalesnění a ochrany přírody	Vysoká přírodní hodnota a ochrana přírody na částech území, celkově kvalitní životní prostředí
Ekonomický rozvoj	Ekonomicky slabý region s vysokou nezaměstnaností, značným významem turistického ruchu, dále důležité lesnictví a extenzivní zemědělství	Ekonomicky výkonný region založený na průmyslu s dobrým dopravním napojením
Zemědělství	Jednostranné zaměření na živočišnou výrobu a extenzivní hospodaření, lesnictví	Dobré předpoklady pro rostlinnou i živočišnou výrobu, diverzita

Zdroj: Vlastní zpracování

6 Regionální aspekty zemědělských dotací

Nyní již můžeme přejít k výsledkové části mé práce. Nejdříve jsem se zabýval prostorovým rozložením čerpání dotací z opatření Modernizace zemědělských podniků z osy I PRV ČR. Jak již bylo uvedeno v kapitole 4.1.1, data jsem zpracoval po okresech za období 2007 – 2010. Cílem bylo posoudit, zda v regionálním rozložení těchto dotací existuje nějaký vzorec – a případně jaký. Regionální aspekty tohoto opatření jsem poměřoval ve vztahu k úrodnosti půd, ekonomické vyspělosti měřené ekonomickým agregátem a míře nezaměstnanosti. Tím jsem hodnotil závislost opatření na hlavních fyzicko- a socio-geografických charakteristikách území. Pro znázornění regionální dimenze jsou zkonstruovány mapy.

6.1 Opatření Modernizace zemědělských podniků

Hodnocené opatření zahrnuje investice do zemědělské výroby (blíže bylo představeno v kapitole 3.2.2). Jedná se o „nenárokové“, „projektové“ opatření. Zájem o opatření je vysoký, což je patrné z výše zaregistrovaných a schválených projektů. Žadatelé registrovali své projekty v rámci vypsaných kol podávání žádostí. Takto již proběhla čtyři kola, vždy v každém roce jedno.

Dosavadní pokrok v implementaci tohoto opatření je znázorněn v tabulce 10. Z těchto údajů vyplývá 63,6% úspěšnost získání projektu. Zajímavé jsou také přepočtené výše požadovaných prostředků na jeden projekt: průměrná schválená částka je více než 2,5 mil. Kč. Z průměrné výše částek za proplacené projekty můžeme usuzovat, že nejdříve jsou realizovány projekty menší a poté projekty nákladnější a delší.

Tabulka 10: Implementace opatření Modernizace zemědělských podniků k 1. 3. 2010

Zaregistrované projekty (mil. Kč)	7 959,84	Zaregistrované projekty (ks)	3 247	Částka na zaregistrovaný projekt (mil. Kč.)	2,45
Schválené projekty (mil. Kč)	5 314,55	Schválené projekty (ks)	2 066	Částka na schválený projekt (mil. Kč)	2,57
Proplaceno (mil. Kč)	1 795,36	Proplacené projekty (ks)	879	Částka na proplacený projekt (mil. Kč)	2,04

Zdroj: Aktuální stav implementace opatření osy I, III a IV

Z tabulky 11 je patrné, že v jednotlivých letech dochází ke zvyšování počtu schválených projektů.

Tabulka 11: Přehled implementace opatření Modernizace zemědělských podniků v jednotlivých letech

	2007	2008	2009
Zaregistrované v (mil.) Kč	1 900,91	2 340,83	3 117,28
Počet projektů	854	975	1103
Částka na zaregistrovaný projekt (mil. Kč)	2,23	2,40	2,83
Schválené v (mil.) Kč	1 298,22	1 528,29	2 919,83
Počet projektů	577	615	998
Částka na schválený projekt (mil. Kč)	2,25	2,49	2,93

Zdroj: Výroční zprávy za rok 2007, 2008 a 2009

Největší nárůst finančního čerpání byl zaznamenán v roce 2009, což je přínosné s ohledem na hospodářskou krizi, která v tomto roce vrcholila. Postupem let se zvyšuje průměrná částka na zaregistrované i schválené projekty.

O postupu implementace celého PRV vypovídá výše proplacených prostředků (tabulka 12), Z této tabulky je patrný vysoký podíl proplacených prostředků osy II, která je „nároková“ a prostředky jsou proplaceny nejpozději v následujícím roce. V případě „projektových“ opatření jsou finanční prostředky vypláceny do ukončení realizace projektů, a proto zatím dosahují vyplacené hodnoty nižší úrovně.

Tabulka 12 Proplacené prostředky z PRV za období 2007 – 2009

	Celková alokace (mil. Kč)	Proplaceno (mil. Kč)	Proplaceno v %
Osa I	21 614,54	3 525,17	16,31
Osa II	48 993,71	13 896,09	28,36
Osa III	16 264,12	2 111,09	12,98
Osa IV	5 086,23	143,53	2,82
Celkem	91 958,59	19 675,89	21,40

Pozn.: Pro přepočítání použít kurz EUR/CZK – 25,18

Zdroj: Výroční zpráva za rok 2009

6.2 Regionální aspekty opatření Modernizace zemědělských podniků

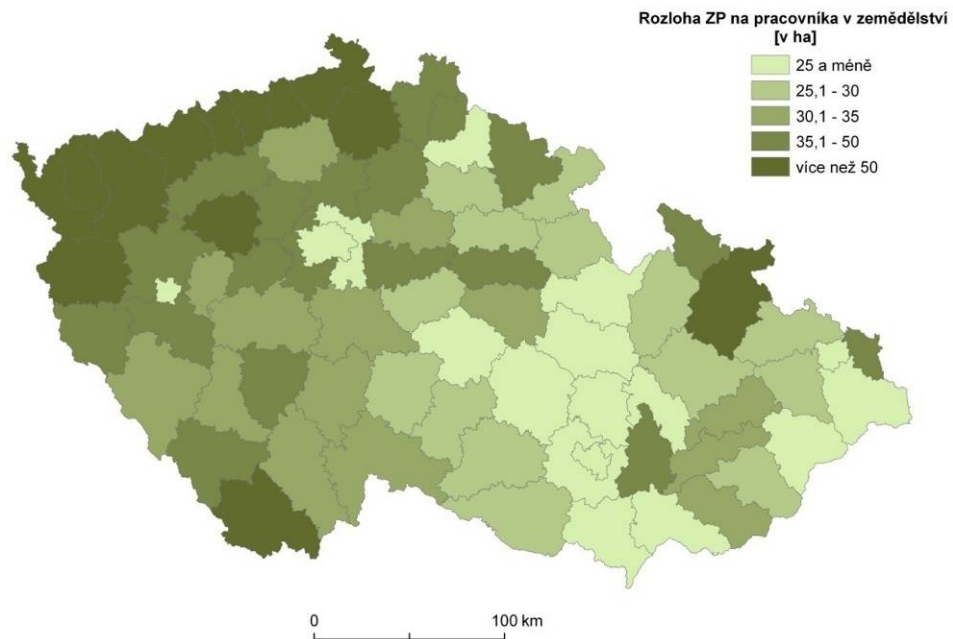
Jak je blíže uvedeno v metodice, absolutní výši schválených dotací jsem přepočítal jednak na zemědělskou půdu (ZP) a jednak na pracovníka v zemědělství (AWU).

Pomocí těchto přepočtů jsem se pokoušel interpretovat regionální rozložení dotací opatření Modernizace zemědělských podniků.

Vzájemná závislost těchto ukazatelů měřená Pearsonovo korelačním koeficientem byla 0,71, což značí silnou pozitivní závislost, která by ovšem mohla být ještě vyšší vzhledem k tomu, že oba ukazatele závisí na velikosti okresu.

Znázorněním ukazatelů dostáváme hodnoty obhospodařované výměry ZP na pracovníka v zemědělství (AWU). Regionální diferenciací podobného ukazatele zaměstnanosti na ha ZP se zabývaly práce Jančáka a Götze (1997) nebo Bičíka a Jančáka (2005). V obou studiích (odlišné časové horizonty) byla nalezena vyšší zaměstnanost na Moravě a velmi nízká v severozápadním pohraničí ČR. To platí také v případě obrázku 8. Z grafického vyjádření vyplývá, že nejvyšší rozloha zemědělské půdy na pracovníka je v pohraniční oblasti severozápadních Čech. Hlavním důvodem vyšší rozlohy ZP na pracovníka je patrně nižší intenzita zemědělství a vysoký podíl TTP na ZP v těchto oblastech.

Obrázek 8: Výměra zemědělské půdy na pracovníka v zemědělství

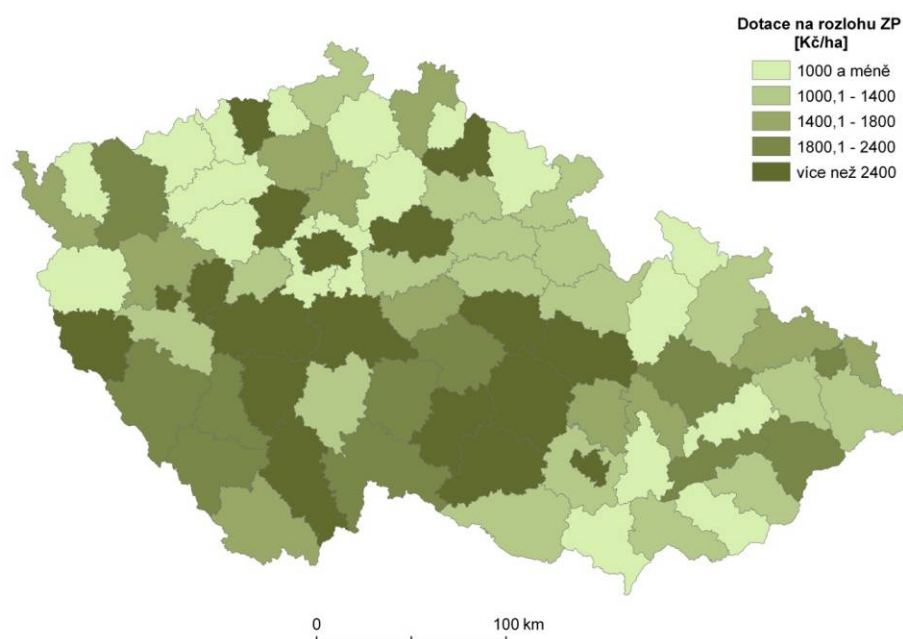

Zdroj: ČSÚ

Po objasnění vzájemného vztahu rozlohy zemědělské půdy a zaměstnanosti v zemědělství (AWU) se již dostáváme k samotnému tématu regionálního rozložení

dotací z první osy PRV. Přehled dotací přepočtených na rozlohu zemědělské půdy v okresech znázorňuje obrázek 9. Na základě této vizualizace je patrné, že nejvíce prostředků se koncentrovalo do oblastí Vysočiny, jižních Čech a pomezí jižních a středních Čech. Zajímavé je naopak nízké čerpání dotací na hektar ZP v regionu jižní Moravy, jakožto tradiční produkční oblasti. Nižší hodnoty vykazuje také oblast severních Čech.

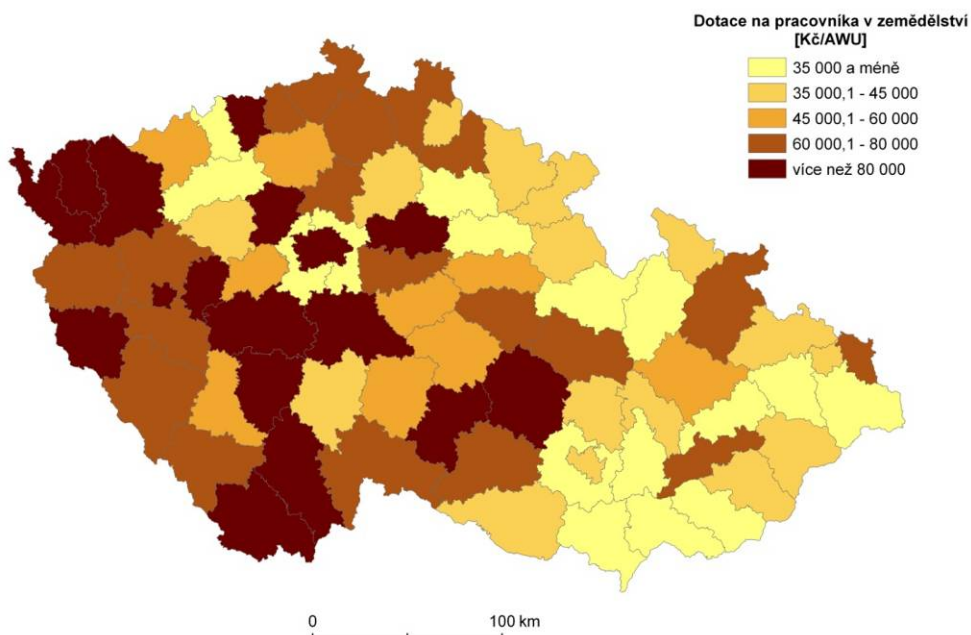
Obrázek 9: Regionální rozložení schválených dotací opatření Modernizace zemědělských podniků v ČR v letech 2007 – 2010 podle rozlohy ZP

Zdroj: SZIF

Výši dotací jsem v druhém případě relativizoval pomocí údaje o počtu pracovníků v zemědělství (AWU). Výsledné znázornění vidíme na obrázku 10. Je zřejmé, že regionální vzorec je podobný. I v tomto případě bylo dosaženo vysoké míry čerpání v okresech Vysočiny a „středojižních“ Čech. Překvapivá je vysoká hodnota tohoto vyjádření v Karlovarském kraji, což pravděpodobně souvisí vysokou zemědělskou produktivitou této oblasti, resp. relativně nízkou zaměstnaností v zemědělství na hektar ZP (viz obr. 10).

Obrázek 10: Regionální rozložení schválených dotací opatření Modernizace zemědělských podniků v ČR v letech 2007 – 2010 podle AWU

Zdroj: SZIF

6.3 Souvislost čerpání dotací a charakteristik okresů

Z kartogramů uvedených v předešlé kapitole je již určitý regionální vzorec zřejmý, nicméně pro jeho větší objasnění jsem přikročil k hledání souvislosti s fyzicko- a socio-ekonomickými podmínkami okresů.

Jak již bylo nastíněno v kapitole 4.1.1, při přepočtu dotací na ha ZP nebo AWU docházelo ke zkreslení hodnot u „městských okresů“, a to z důvodu, že některé firmy zde mají sídlo, ale hospodaří jinde. Tyto okresy tvořily ve statistickém souboru odlehle hodnoty, přistoupil jsem proto k několika způsobům odstranění těchto odlehklých pozorování – blíže kapitola (4.1.1). Za prvé byly v analýze ponechány všechny okresy. Za druhé jsem zkusil do analýzy „městské“ okresy nezahrnovat vůbec. A za třetí jsem provedl sloučení těchto okresů s okresy sousedními (s výjimkou Karviné vesměs „venkovskými“). Takto upravenou databázi jsem koreloval se třemi vybranými ukazateli, které jsou popsány v kapitole (4.1.1).

Tabulky 13 a 14 uvádějí hodnoty za všechny okresy. Spearmanův korelační koeficient prokázal pouze závislost dotací přepočtených na pracovníka s ÚCZP. Tento

negativní vztah znamená, že sledované dotace plynuly převážně do okresů s horší úrodností.

Tabulka 13: Spearmanův korelační koeficient za všechny okresy (N = 77)

	Ekonomický agregát	Nezaměstnanost	Úřední cena ZP
Dotace/ZP	0,11	-0,22	-0,07
Dotace/AWU	0,19	-0,08	-0,34**

Pozn.: ** korelace je signifikantní na 99% hladině spolehlivosti

Zdroj: ČSÚ, MZe, SZIF, Hampl (2005), vlastní výpočty

Tabulka 14 obsahuje hodnoty Pearsonova korelačního koeficientu v případě zahrnutí všech okresů. V tomto případě je patrná poměrně silná závislost výše alokovaných dotací na ekonomickém agregátu (tj. převažující koncentrace dotací do bohatších okresů) a relativně slabá – a negativní – závislost na nezaměstnanosti (tj. dotace plynou spíše do okresů s nižší nezaměstnaností). Ovšem, jak bylo řečeno výše, tyto výsledky jsou ovlivněny odlehlými hodnotami.

Tabulka 14: Pearsonův korelační koeficient za všechny okresy (N = 77)

	Ekonomický agregát	Nezaměstnanost	Úřední cena ZP
Dotace/ZP	0,57**	-0,28*	-0,01
Dotace/AWU	0,39**	-0,10	-0,21

Pozn.: * korelace je signifikantní na 95% hladině spolehlivosti; ** korelace je signifikantní na 99% hladině spolehlivosti

Zdroj: ČSÚ, MZe, SZIF, Hampl (2005), vlastní výpočty

Ve druhé variantě byly z datového souboru „městské okresy“ odstraněny. Vzájemné vztahy jsou znázorněny v tabulce 15. V takto upraveném souboru se opět projevila pouze závislost mezi dotacemi přepočtenými na pracovníka a úrodností půd (viz i tab. 13).

Tabulka 15: Pearsonův korelační koeficient bez „městských okresů“ (N = 73)

	Ekonomický agregát	Nezaměstnanost	Úřední cena ZP
Dotace/ZP	0,10	-0,19	-0,08
Dotace/AWU	0,02	0,05	-0,30**

Pozn.: ** korelace je signifikantní na 99% hladině spolehlivosti

Zdroj: ČSÚ, MZe, SZIF, Hampl (2005), vlastní výpočty

A konečně za třetí, v posledním řešení byly „problematické“ (tj. městské a venkovské) okresy sloučeny – viz tabulka 16. Výsledkem bylo potvrzení jednak závislosti mezi mírou nezaměstnanosti a dotacemi přepočtenými na zemědělskou půdu

(viz tab. 12) a jednak se zde také potvrdila závislost dotací přepočtených na pracovníka na úrodnosti půdy (viz tab. 13 a 15).

Tabulka 16: Pearsonův korelační koeficient sloučených „městských okresů“ (N = 71)

	Ekonomický agregát	Nezaměstnanost	Úřední cena ZP
Dotace/ZP	0,02	-0,37**	-0,12
Dotace/AWU	0,10	-0,05	-0,29*

Pozn.: * korelace je signifikantní na 95% hladině spolehlivosti; ** korelace je signifikantní na 99% hladině spolehlivosti

Zdroj: ČSÚ, MZe, SZIF, Hampl (2005), vlastní výpočty

6.4 Shrnutí a zhodnocení výsledků

Z uvedeného je zřejmé, že jisté závislosti mezi čerpáním dotací z I. osy PRV a vybranými fyzicko- a socio-ekonomickými charakteristikami sice existují, jsou však spíše podprůměrné (koeficient determinace, tj. R^2 , pouze jednou přesahuje 30 % – viz tab. 14).

Z provedených analýz se především potvrdila určitá negativní závislost dotací na zaměstnanci na úrodnosti zemědělské půdy, která byla nalezena v prakticky všech variantních řešeních. Vzhledem k tomu, že závislost se prokázala pouze u přepočtu dotací na zaměstnance a korelační koeficient dosahuje hodnot kolem 0,3, nejedná se o silnou závislost, ale je signifikantní. Na základě tohoto vztahu lze tedy usuzovat, že prostředky vynakládané na toto opatření jsou čerpány spíše v oblastech s horšími přírodními podmínkami pro zemědělství. To jednak odpovídá nastaveným kritériím pro hodnocení projektů tohoto opatření PRV; ale především je to poměrně dobrá zpráva z hlediska rozvoje venkova v periferních, méně příznivých oblastech.

Dále byla v jednom případě nalezena negativní závislost mezi nezaměstnaností a dotacemi na ha ZP, ani v tomto případě není síla vztahu příliš velká. To je poměrně paradoxní výsledek. Na jednu stranu je to poměrně logické – lze předpokládat, že okresy s vyšší nezaměstnaností budou vykazovat nižší socio-ekonomickou aktivitu, schopnosti a kvalitu „sociálního potenciálu“ a tak budou méně schopny využívat „projektové“ dotace – na druhou stranu to ale z hlediska cílů kohezní politiky není úplně ideální. A konečně, v případě využití Pearsonova korelačního koeficientu na celý datový soubor byly nalezeny velmi robustní pozitivní korelace ekonomického agregátu a výše dotací. To na jednu stranu není z důvodu existence odlehklých hodnot zcela odpovídající, na stranu druhou to ovšem dobře vypovídá o určitém paradoxu české

politiky rozvoje zemědělství a venkova. Vzhledem k tomu, že řada velkých podniků sídlí ve velkých městech, může docházet k „přelévání“ prostředků určených na rozvoj venkova do měst, což pravděpodobně souvisí s velikostní strukturou českých zemědělských podniků (viz kapitola 5.5.1). To není zdaleka optimální ani z hlediska cílů této politiky, ani z hlediska její efektivity. Zařazení městských okresů do analýzy (tab. 14) to jenom potvrzuje.

Porovnání výsledků čerpání tohoto opatření z osy I s opatřeními osy II je možné na základě výsledků podobné analýzy programu HRDP (Hrabák 2008). Tato opatření (LFA a AEO) probíhají víceméně kontinuálně a není tedy problém porovnávat dva odlišné programy – například u agroenvironmentálních opatření (AEO) musí být dodržován pětiletý závazek hospodaření. V programu HRDP byly významné především opatření LFA a AEO. Tato opatření vykazovala závislost na ukazateli ÚCZP; hodnota Pearsonova korelačního koeficientu byla u LFA (-0,74) a u AEO (-0,58) – viz Hrabák (2008). Opatření osy II se zaměřením na podporu environmentálního hospodářství a údržby krajiny jsou tedy téměř výhradně využívány v oblastech s horšími přírodními podmínkami. V případě opatření osy I (viz tato práce) byl nalezen také negativní vztah s ÚCZP, ale ten není tak silný.

Tyto závěry jsou odlišné od situace na Slovensku, kde se „projektové“ zemědělské dotace koncentrují do regionů jižního a západního Slovenska, tedy do produkčních a ekonomicky vyspělejších oblastí. Dotace LFA naopak směřovaly do oblastí severního a východního Slovenska, kde mají především stabilizační efekt (Buchta 2007)

Jak již bylo uvedeno, je závislost čerpání dotací z I. osy PRV na zvolených ukazatelích spíše podprůměrná. To ovšem neznamená, že by regionální vzorec neexistoval nebo bylo čerpání zcela „nahodilé“. Zdá se spíše, že schopnost čerpat tyto „projektové“ dotace je ovlivňována jinými, hůře či na úrovni okresů (nebo jiných statistických územních jednotek) vůbec kvantifikovatelnými charakteristikami. I to je jeden z důvodů, proč jsem přikročil k provedení kvalitativního výzkumu, který může takové „subtilnější“ faktory odhalit. Výsledky jsou rozebrány v následující kapitole.

7 Výzkum v modelových územích

V následující části uvedeme výsledky kvalitativního výzkumu. Jsou zde uvedeny jak poznatky získané z rozhovorů se zemědělci tak rozhovory s institucionálními aktéry. Celkem tato část vychází z poznatků 34 řízených rozhovorů. Vyhodnocení je provedeno za jednotlivé tematické celky, které jsou rozděleny na dvě části. První zahrnuje výsledky vlastního šetření a ve druhé je uvedeno normativní hodnocení a výsledky jsou zahrnuty do širších souvislostí. Z důvodu přehlednosti a opakování tematických celků nebylo toto hodnocení uvedeno ve zvláštní kapitole.

7.1 Charakteristika zemědělců

Na úvod mě zajímala obecná charakteristika souboru dotazovaných zemědělců, otázky se týkaly také specifických rysů hospodaření zemědělců v obou oblastech.

Poznatky z rozhovorů

Pro reprezentativnost výzkumu bylo důležité mít ve výběrovém souboru zastoupeny všechny velikosti farem. Porovnání obou modelových území znázorňuje tabulka 17. Tu je možno porovnat s tabulkou 8 v kapitole 5 obsahující údaje o počtech všech zemědělských podniků v modelových územích. Můj výzkum tedy pokryl přibližně 20 % počtu zemědělských podnikatelů obhospodařujících více než 87 % plochy v obou územích. V modelových územích bylo dosaženo zastoupení všech velikostních skupin a také právních forem. Potvrdil se předpoklad, že právnické subjekty budou z hlediska obhospodařované půdy největší a farmy samostatně hospodařících rolníků (SHR) budou menší. Právní forma většiny zemědělců ve výběru byla fyzická osoba (FO), v obou územích byly dvakrát zastoupeny právnické osoby (PO).

Tabulka 17: Velikostní struktury šetřených subjektů

Velikost farmy v ha		Právní forma	Počet šetřených subjektů Vyšší Brod	Počet šetřených subjektů Hořovice
Malá farma	do 50	FO	2	2
	50 – 100	FO	2	3
Střední farma	100 – 250	FO	3	1
	250 – 500	FO	1	2
Velká farma	500 – 1000	FO	1	1
	nad 1000	PO	2	2
Zemědělci - celkem			11	11
Institucionální aktéři			6	4
Rozhovorů celkem			17	15

Zdroj: Vlastní šetření

V případě obou modelových území bylo zemědělství hlavní výdělečnou činností pro 9 zemědělců. Dva zemědělci mají zemědělství jako vedlejší činnost a jsou na něm závislí pouze částečně. Můžeme proto hovořit o záhumenkovém hospodaření.

Většina zemědělců v oblasti Vyššího Brodu byla zaměřena na chov skotu extenzivním způsobem a v několika případech na ekologické hospodaření na trvalých travních porostech (pastva a chov masného skotu). V jednom případě se vyskytlo doplňkové zaměření na hospodaření v lesích nebo agroturistiku. V případě Hořovic převažuje velmi pestrá struktura zaměření hospodářství, nejčastěji se zde zemědělci zabývají smíšenou výrobou. Oblastí zájmu hospodářů je chov skotu na mléko i bez tržní produkce mléka nebo pouze rostlinná výroba.

Většina zemědělců v obou oblastech začala hospodařit na počátku 90. let po uvolnění soukromého podnikání v zemědělství. Nepotvrdil se nárůst zájmu o zemědělství v souvislosti s navýšením zemědělských podpor v době vstupu ČR do EU, nárůst dotací mezi lety 2001 až 2009 byl více než dvojnásobný (Bašek *et al.* 2010). Na základě poznatků z území se dá říci, že hospodářství jsou stabilní a nedochází již k velkým změnám.

V případě menších subjektů bylo zjištěno, že se obhospodařované pozemky nacházejí v okolí jejich hospodářství v rámci příslušného katastru. V případě větších subjektů byly pozemky i ve vzdálenějších oblastech. Lze tedy zobecnit, že menší subjekty hospodaří lokálněji a velké zemědělské podniky obhospodařují i velmi vzdálené lokality. To souvisí s vertikálně členěným systémem řízení, vyšší mobilitou a existencí menších poboček v různých místech. Vliv na to má pochopitelně i vyšší podíl pronajímané půdy (Kabrda a Jančák 2007) a transformační procesy po roce 1989 (Bičík a Jančák 2005). V regionu Vyšší Brod se zemědělci snaží rozšiřovat vlastní

pozemky například odkupem státní půdy, které zde byl dostatek, avšak s prodejem této půdy vznikají mezi zemědělci neshody. V regionu Hořovice se naopak zemědělci více zabývají pronájmem půdy od drobných vlastníků.

Věkovou strukturu zemědělců jsem rozdělil do tří kategorií, první zahrnovala mladé zemědělce do 40 let, další kategorie byla mezi 40 až 60 roky a poslední zahrnovala zemědělce starší 60 let. V obou modelových územích byla věková struktura podobná, nejvíce byla zastoupena kategorie zemědělců mezi 40 a 60 roky. Z hlediska vzdělání měli v obou územích čtyři zemědělci vysokoškolský diplom. Přehled věkové a vzdělanostní struktury v modelových územích je patrný v tabulce 18.

Tabulka 18: Věková a vzdělanostní struktura zemědělců

		Hořovice	Vyšší Brod
Věk	do 40	1	1
	40-60	8	7
	60+	3	4
Celkem		11	11
Z toho vysokoškolské vzdělání		4	4

Zdroj: vlastní šetření

Hodnocení, diskuze

Bylo zjištěno, že zemědělci nezačali hospodařit v závislosti na dotační politice a ve většině případů podnikají od počátku 90. let. To v obecné rovině souhlasí se závěry Kabrdy a Jančáka (2007), kteří dospěli k závěru, že větší význam při rozhodování zemědělců mají přirozené (ekonomické) faktory nad politickými. Díky specifčnosti oboru budou také důležité znalosti, historická tradice a možnosti zemědělce (např. restituovaný majetek, zemědělská usedlost). V zemědělství je patrná určitá kontinuita, která byla potvrzena v případě modelového území Hořovice, kde zemědělci často odkazovali na hospodaření svých předků v době před kolektivizací a navazovali na tyto „agrární kořeny“. K podobnému závěru dochází Lokoč (2009), který identifikoval pokračování zemědělské tradice u většiny zemědělců jeho modelových území. Jeho výběr ovšem nezahrnoval území bývalých Sudet, kde je situace odlišná. V případě Vyššího Brodu nebyla zaznamenána zemědělská kontinuita patrně z důvodu výměny obyvatelstva a přetrhání historických kořenů. V historii zřejmě dědičnost v agrárním sektoru by mohla vylepšit nepříznivou věkovou strukturu zemědělců identifikovanou jak v rámci modelových území, tak v rámci celého sektoru (PRV 2010). Předávání farem nastupcům je podporováno opatřením Předčasné ukončení zemědělské činnosti a opatřením Zahájení činnosti mladých zemědělců.

Podobně nepříznivá věková struktura zemědělců je v Maďarsku, kde jsou také implementována výše zmíněná opatření – blíže (NHRDP 2009).

Potvrdilo se zaměření Vyšebrodka na extenzivní způsoby hospodaření, především chov skotu a na ekologické formy hospodaření. Naproti tomu v druhém území byly zastoupeny všechny formy hospodaření mimo ekologického zemědělství.

7.2 Zemědělská politika obecně

V této – pro práci poměrně zásadní – části jsem zjišťoval hodnocení nastavené zemědělské politiky a také názory na další směřování SZP EU. Dále bylo cílem ověřit nový trend diverzifikace zemědělských činností, a to na příkladu bioplynových stanic.

Poznatky z rozhovorů

Zemědělcům v modelovém území Vyšší Brod je nejbližší zaměření zemědělství na údržbu krajiny, extenzivní živočišnou výrobu a ekologické zemědělství. Jeden zemědělec také prosazoval vyvážený přístup k intenzivní produkci živočišné a rostlinné výroby s ohledem na ekologickou stránku. V případě regionu Hořovice zazněly sice hlasy pro intenzivní živočišnou a rostlinnou výrobu, ale spíše převažoval názor vyváženého přístupu všech složek (produkční, environmentální). Někteří zemědělci měli v tomto území výhrady k ekologickému zemědělství.

Aktuální trend podpory multifunkčního zemědělství a rozvoje venkova je v modelovém území Vyšší Brod vnímán pozitivně, ojedinělé námitky zaznívaly vůči tomu, že je tento směr nastaven pro velké zemědělské subjekty, které z toho profitují, nebo že se peníze dávají spíše obcím než zemědělcům. Zajímavý byl názor, že „*dnes musí být regulováno shora to, co dříve fungovalo samo automaticky*“, čímž je myšleno, že v minulosti byla vysoká vazba mezi zemědělstvím a venkovskou komunitou. Na Hořovicku zaznívaly spíše kladné názory na multifunkční zemědělství. Někteří respondenti uvedli, že podpora tímto směrem není dostatečná, nebo že záleží na tom, jak se to nastaví „nahore“, tzn. na úrovni evropské politiky.

Pro zjištění názoru zemědělců na další směřování zemědělské politiky jsem položil uzavřenou otázku „Kterým směrem by se budoucnu měla vyvíjet zemědělská politika:

- k podpoře venkova diverzifikací zemědělských aktivit
- intenzivní tržní produkci živočišné a rostlinné výroby
- zaměření na inovace v zemědělství (např. využití bioplynu)

- podpoře agroturistiky
- ekologického zemědělství“

Jak se ukázalo, odpověď na tuto otázku nebyla jednoznačná. Zemědělci většinou upřednostňovali vyvážený přístup všech jmenovaných složek. Někteří zemědělci na Vyšebrodsku byli nakloněni diverzifikaci zemědělských aktivit a také podpoře agroturistiky, což patrně souvisí s významem turistiky pro tento region. Jiní ovšem spatřovali v turistickém ruchu určité omezení v podobě výskytu turistů v krajině. V regionu Hořovice zazněly hlasy o zrušení podpory a změně dosavadního systému, z důvodu přílišné byrokratické zátěže současného systému a také potenciální existenční závislosti na dotacích (bude řešeno v další části). Podporu intenzivní produkce navrhovaly dva velké podniky.

Na konkrétním příkladu bioplynových stanic jsem zjišťoval vnímání diverzifikace zemědělci. Potenciální výroba bioplynu se jeví v regionu Vyšší Brod jako perspektivní, což také někteří zemědělci potvrdili, jiní ovšem uváděli, že nemají přebytky biomasy, nebo zmiňovali komplikovanou dopravu a logistiku v tomto regionu. Někteří menší zemědělci namítali, že se to vyplatí především velkým zemědělským podnikům, ať již z kapitálových nebo administrativních důvodů. Region Hořovicko nemá pro zřízení bioplynových stanic velké předpoklady, ale zazněly zde názory, že se jedná o perspektivní obor, který by měl být podporován v lokálním měřítku.

Hodnocení, diskuze

Na základě získaných odpovědí je patrné, že zemědělci upřednostňují vyvážený přístup k budoucímu zaměření zemědělské politiky. To znamená, že zemědělská politika je shledávána jako kombinace přístupů zohledňující ekologickou stabilitu a v oblastech úrodnějších také produkční hledisko. V modelových územích byl nalezen kladný pohled na mimoprodukční funkce zemědělství. Lokoč (2009) ovšem namítá, že environmentálně příznivější přístupy mohou být vynucené vlivem zemědělských dotací. To může dokumentovat údržba TTP pomocí mulčování, jak je uvedeno v příloze 8. Otázka do jaké míry zemědělci jednají ekonomicky a nakolik z vlastního ekologického přesvědčení je obtížně zodpověditelná, protože zemědělci něco deklarují, ale jejich jednání může být jiné. Také může být odlišné chápání těchto pojmů jednotlivými zemědělci. Ze srovnání modelových území je patrné, že mezi názory zemědělců nebyly nalezeny významné rozdíly. Odlišné závěry bychom pravděpodobně dostali, pokud by šetření probíhalo také v produkční oblasti praktikující intenzivní

zemědělství. Na základě poznatků z modelových území lze souhlasit s poznatkem Douchy a Foltýna (2008), že nejvhodnějším typem podniků pro multifunkční zemědělství jsou rodinné farmy. K posílení podpory rodinných farem se přiklání také Cudlínová a Lapka (2007), tyto farmy mají největší předpoklad naplňování cílů rozvoje venkova.

V oblasti budoucího zaměření zemědělské politiky hrají významnou roli zájmové organizace (např. Agrární komora a Asociace soukromých zemědělců). I když mají obě organizace podobné zaměření, v otázkách dalšího směřování zemědělské politiky jsou jejich názory odlišné. Rozdílné postoje k zaměření budoucí zemědělské politiky obou organizací můžeme dokumentovat v postoji k diskutovanému budoucímu zastropování přímých plateb podle velikosti zemědělského podniku. AK tento proces resolutně odmítá, kdežto ASZ je mu nakloněna. To pochopitelně vyplývá z toho, za čí zájmy obě organizace lobují. Představa rozvoje zemědělství podporou mimoprodukčních funkcí je bližší ASZ, tato organizace je založena na modelu výše zmíněných rodinných farem, což se projevuje větším důrazem na rozvoj venkova.

Zaměření zemědělské politiky je nutné také vztahovat ke změnám využití ploch. Změny v nastavení této politiky mají přímé dopady na zemědělství a můžeme tedy hovořit o zemědělské politice jako o jedné z hybných sil vývoje změn ploch. Bičík *et al.* (2009) dochází na základě výzkumů dlouhodobých změn využití ploch v období mezi lety 1845 až 2000 k závěru, že rozhodujícím trendem bylo snižování váhy politických faktorů na vývoj struktury ploch a růst váhy faktorů ekonomických. Z hlediska současné zemědělské politiky jsou ovšem politické faktory často významnější než faktory ekonomické, což bude objasněno v následující části.

7.3 Dotace z PRV

V tomto bloku jsem řešil význam dotací pro zemědělce, jejich využívání a administraci. Cílem bylo získat větší přehled tématu a porovnat závěry mezi vybranými územími. Významnou otázkou také bylo, co by zemědělci dělali, kdyby dotační podpora ustala.

Poznatky z rozhovorů

Všichni zemědělci mají zkušenosti s pobíráním nárokových dotací, rozporuplné jsou ovšem názory na „projektové“ dotace, které nejsou v modelových územích příliš využívány. Je tomu tak jednak pro jejich administrativní náročnost (bude rozebráno dále) a také z důvodu potřeby předfinancování a nutnosti výběrového řízení především

u staveb, kde je zemědělec schopen svépomocí vybudovat investici za značně nižší náklady.

Charakteristické pro region Vyšší Brod bylo vysoké využívání dotací z druhé osy PRV, a to i specifických titulů jako jsou Ptačí lokality na TP – hnízdiště chřástala polního nebo Mezofilní a vlhkomilné louky. Vhodné využívání těchto titulů zemědělci konzultují také se správou CHKO. V tomto území bylo mezi dotazovanými celkem 5 ekologických zemědělců. Naopak v regionu Hořovice nebyl ekologický zemědělec žádný.

Přehled čerpání dotací z dlouhodobého pohledu je uveden v tabulce 19. V tomto hodnocení je zahrnuta většina zemědělských dotací z národních zdrojů i SZP EU; jedná se o nástin čerpání od roku 1998. Z této tabulky je patrný rozdíl mezi čerpáním v oblasti Vyššího Brodu, kde je z dlouhodobého hlediska čerpáno více než dvakrát více než v regionu Hořovice. Dále je patrné, že výše dotace nejsou výrazněji závislé na velikosti podniku.

Tabulka 19: Orientační přehled dlouhodobého čerpání dotací

Velikost farmy v ha		Vyšší Brod		Hořovice	
		Souhrnný počet ha	Průměrná dotace na ha ZP (Kč)	Souhrnný počet ha	Průměrná dotace na ha ZP (Kč)
Malá farma	do 50	10	65 401	43	30 512
	50 – 100	73	75 165	213	20 823
Střední farma	100 – 250	423	73 908	173	39 303
	250 – 500	260	65 565	605	20 680
Velká farma	500 – 1000	634	81 695	744	39 007
	nad 1000	2 719	78 674	12 946	40 089
Průměr		686	73 401	2 454	31 736

Zdroj: Vlastní šetření, Portál farmáře

V každém modelovém území odpovědělo devět zemědělců na otázku významu zemědělských dotací na hospodaření, že při současném nastavení jsou dotace pro hospodaření nezbytné. Pouze dva zemědělci uvedli, že se jedná „jenom“ o výrazné zlepšení ekonomické situace. Nikdo z dotazovaných nevedl, že dotace mají pouze zanedbatelný význam. Na to navazovala otázka, co by zemědělci dělali, kdyby došlo ke zrušení dotační podpory. Většina šumavských zemědělců se kloní k názoru, že při zrušení dotační podpory by došlo k zániku jejich hospodářství a obhospodařované pozemky by zůstaly ležet ladem. Dva zemědělci by řešili nastalou situaci razantní změnou, jako je minimalizace nákladů, propouštění zaměstnanců atd. Pouze u jednoho zemědělce, který nemá zemědělství jako hlavní výdělečnou činnost, zaznělo, že by

zrušení podpory bylo na hospodaření znát, ale že by se příliš nezměnilo. Na území Hořovicka se větší část zemědělců kloní také k zániku hospodaření při zrušení dotací, ostatní se spíše zamýšlí nad nastavením nového systému hospodaření bez dotací nebo možnostmi minimalizace nákladů. V případě zemědělce, který nebyl na zemědělství závislý, by nemuselo být přijato opatření žádné.

Důležitým tématem pro čerpání dotací je administrativní náročnost celého procesu. V tomto případě zemědělci upozorňovali, že je nutno rozlišovat, zda se jedná o administrativu zajišťující „projektové“ dotace nebo se jedná o „nárokové“ dotace. V případě nárokových dotací si všichni zemědělci zajišťovali administrativu vlastními zdroji. Objektivně je přitom nutno říci, že se jedná o poměrně jednoduchou záležitost. Přípravu projektových žádostí ovšem zemědělci hodnotili jako velmi složitou. Pro menší subjekty je východiskem spolupráce s externími poradci, zatímco velké podniky mají dostatečné vlastní kapacity na zpracování tohoto typu žádostí. Ohledně složitosti administrace dotací odpovídali zemědělci z oblasti Vyššího Brodu, že došlo k výraznému zjednodušení a celkem 8 zemědělců nepovažuje administrativu za složitou: *„Když se to nastaví v Lpisu, tak se to už jenom aktualizuje, ale dříve jsme to museli zakreslovat do map“*. Zemědělci upozorňovali na časté změny pravidel dotací. Dále byly zmiňovány časté kontroly a nutnost plnění všech nařízení a předpisů. Správným plněním těchto předpisů je přitom podmiňováno čerpání dotací v plné výši. Dodržování některých z těchto předpisů je zátěží hlavně pro nejmenší zemědělce, kteří čerpají celkově velmi malý objem dotací, ale musí plnit všechny předpisy. Jeden dotazovaný drobný zemědělec proto zvažoval ukončení činnosti. Dále byla patrná nejistota ohledně dalšího směřování dotací, což by se dalo shrnout větou *„ted' je to nastavené do roku 2013, ale nevíme, co bude potom“*. V regionu Hořovice vadí zemědělcům především časté změny pravidel a byrokratický proces spojený s administrativou dotací, ale i zde zaznívaly hlasy, že se složitost čerpání zjednodušila.

Schopnost úspěšně čerpat dotace závisí na informacích a vědomostech zemědělce, proto jsem se zajímal o participaci zemědělců na seminářích a školeních. Další vzdělávání hodnotí zemědělci jako velmi důležité a zúčastňují se seminářů především v zimním období. Na Vyšebrodsku byly mezi zemědělci oblíbené semináře zabývající se dotacemi, které pořádá MZe spolu s Krajským informačním střediskem při AK, a to jednou do roka. Dále se zemědělci zúčastňují seminářů podle vlastního odborného zaměření. Na Hořovicku probíhalo například školení k Portálu farmáře. Velký význam mají z hlediska dalšího vzdělávání zájmové organizace a svazy např. AK a ASZ,

kteří pro své členy pořádají různé semináře a školení. Dále existuje široká struktura aktérů na krajské úrovni, kteří zajišťují školení; ti jsou propojeni v Síti.

Hodnocení, diskuze

V modelových územích se prokázalo, že se zemědělci stávají na dotacích závislí, což bylo patrnější v oblasti Vyššího Brodu. To je pochopitelné z hlediska většího rozsahu podpor pro LFA a AEO v této přírodně méně příznivé oblasti. Celkový rozdíl v objemu dotací na hektar byl mezi oběma územími asi dvojnásobný, což je dost zásadní. Drobné rozdíly v příjmech dotací na hektar byly zjištěny i podle velikosti farem (větší farmy, zejména nad 1.000 hektarů, dostávají o něco více, což může souviset s jejich větší schopností čerpat administrativně náročnější dotace, nicméně vzhledem k malému počtu zkoumaných farem a nepatrným rozdílům není toto tvrzení zcela průkazné.

Tato závislost na dotacích má velký význam z hlediska dlouhodobých záměrů zemědělců. To koresponduje se závěry Musilové (2008), která tvrdí, že pro menší zemědělce by bylo zrušení dotační podpory likvidační. Závislost na dotacích byla patrnější v oblasti Vyššího Brodu. Na příkladu Litvy upozorňují na tento jev Melece a Prauliņš (2010) a varují před vzrůstající závislostí. Nalezenou výjimkou byli pouze nejmenší zemědělci, kteří nemají zemědělství jako hlavní výdělečnou činnost a na dotacích tedy nejsou existenčně závislí.

Dále jsem zjistil nespokojenost zemědělců s byrokracií v oblasti čerpání dotací a častými kontrolami, které ale probíhají korektně. Neprokázal se na základě porovnání území odlišný přístup zemědělců k projektovým opatřením osy I., které hodnotí jako „složitě“. Celkově byla tyto opatření v obou územích využívána velmi málo. Průkazné výsledky ovšem nabízí porovnání využívání opatření osy II, ty jsou v regionu Vyšší Brod využívány ve větší míře a to včetně specializovaných titulů nebo ekologického zemědělství.

7.4 Zemědělství a rozvoj venkova

V této části šetření jsem se pokusil objasnit vztah zemědělců a rozvoje venkova. Pro rozvoj venkova je důležitá spolupráce zemědělců s dalšími aktéry rozvoje venkova (Síť, AZV) a také zapojení zemědělců v místních akčních skupinách (MAS). Také jsem se pokusil určit přínos dotací na tvorbu nových pracovních míst, což je z hlediska rozvoje venkova klíčové.

Poznatky z rozhovorů

Pro rozvoj venkova je důležitá vzájemná spolupráce zemědělců s dalšími aktéry (viz kapitola 2.3). Zástupcem státní správy je v okresech AZV, se kterou spolupracují všichni zemědělci a vyzdvihují její práci. Dobrou spolupráci považují zemědělci za nutnost. Dále jsem zjišťoval spolupráci zemědělců se subjekty mimo zemědělství. S nimi spolupracuje většina zemědělců vyjma těch nejmenších, kteří stačí většinou na všechno sami. Využívány jsou služby pro zemědělce, což znamená především provedení zemědělské činnosti na zakázku. Zemědělci považují spolupráci s dalšími subjekty za důležitou a využívají např. neformálních vazeb. V území Hořovicka byly identifikovány problematické dodavatelsko-odběratelské vztahy, především u komodit rostlinné výroby nebo u mléka. Tyto vazby jsou vertikální, což znamená například, že krize mléčného sektoru postihla zemědělce zabývající se produkcí mléka v obou modelových územích. V tomto případě byl patrný rozdíl mezi modelovými územími, jelikož na Vyšebrodsku je zemědělství zaměřeno především mimoprodukčně, neměli zemědělci problém s odbytem komodit.

Z hlediska příspěvku zemědělství k rozvoji venkova je klíčová tvorba nových pracovních míst. Byla proto položena otázka, zda zemědělci vytvořili nová pracovní místa s příspěvím zemědělské dotační podpory. I přesto, že v zemědělství panuje značná sezónnost, došlo v několika případech ke zvýšení zaměstnanosti. Zemědělci mohli díky dotacím nabídnout brigádníkovi trvalý pracovní poměr, či vytvořit poloviční pracovní úvazek a zaměstnávat pracovníky nad rámec existenční nutnosti. Tito pracovníci by byli v případě omezení podpory propuštěni.

S působením Celostátní sítě pro venkov (dále Síť) měli zkušenosti pouze dva zemědělci. Ostatní tento název neznali. To může být způsobeno špatnou propagací vlastního názvu a také relativně krátkou dobou činnosti (od listopadu 2008). Je možné, že zemědělci navštěvovali semináře a další akce spolupořádané Sítí, ale nebyli si této skutečnosti vědomi.

V modelových územích jsem také zjišťoval výši participace zemědělců v Místních akčních skupinách (MAS) iniciativy Leader. V regionu Vyšší Brod neměl žádný se zemědělci zkušenosti s touto spoluprací. V regionu Hořovice působí MAS pouze okrajově v hraničních obcích, i přesto jeden zemědělec s MAS Karlštejsko intenzivně spolupracuje. Celkově bylo identifikováno nízké povědomí o činnosti MAS a malé zapojení zemědělců do aktivit rozvoje venkova.

Hodnocení, diskuze

Pro rozvoj venkova je důležitá spolupráce a koordinace aktivit, což z institucionálního hlediska plní například Síť. Dále jsem zjistil zapojení zemědělců v rámci spolupráce s ostatními subjekty.

Síť sdružuje především institucionální aktéry, nelze tedy hovořit o tom, že by do fungování byli zapojeni zemědělci. Při respektování deklarovaného přístupu zdola by ovšem k interakci se zemědělci docházet mělo. Ti však o aktivitách této platformy nejsou až na výjimky informováni. Dalším významným prvkem rozvoje venkova je působení MAS, proto jsem se zajímal o participaci zemědělců v aktivitách MAS. Identifikováno bylo ovšem všeobecně nízké zapojení zemědělců do těchto struktur. Tento výsledek potvrzuje také studie Galvasové, Holečka a Svobodové (2008).

Zapojení zemědělců do odběratelských sítí bylo aktuální především v modelovém území Hořovice, kde byly identifikovány problémy z hlediska odbytu komodit především u menších subjektů. Vzhledem k tomu, že tento problém nebyl identifikován v druhém modelovém území (s výjimkou produkce mléka). Dá se tedy předpokládat, že tento problém se týká více především produkčních oblastí. Problematiku nízkých výkupních cen řešila studie Seják *et al.* (2007), která zjišťuje, že i přes nárůst inflace od r. 1990 téměř o 400 % ceny zemědělských výrobců prakticky stagnovaly. Z toho vyplývá, že veškeré nárůsty cen směřovaly do potravinových vertikál, to znamená zpracovatelům a obchodníkům. Z těchto důvodů se jeví jako perspektivní zakládání odbytových družstev a další typy koordinace a spolupráce mezi zemědělci za účelem lepšího odbytu; nebo přímý prodej produktů zákazníkovi. Tímto tématem se budeme zabývat dále v následující části.

7.5 Síť kontaktů a spolupráce zemědělců

Poslední část mého kvalitativního výzkumu měla za cíl identifikovat síť kontaktů zemědělců a jejich vzájemnou spolupráci. To je pro rozvoj venkova velmi podstatné téma (viz kapitola 2.3.3). Zajímalo mě také, jaké jsou možnosti rozšíření spolupráce a kde jsou hlavní bariery.

Poznatky z rozhovorů

Většina zemědělců v obou regionech spolu komunikuje a spolupracuje. U menších rodinných farem fungují kontakty na neformální bázi, mají často podobu společných návštěv a „sousedské výpomoci“ v rámci potřeby. Naopak u velkých subjektů jsou

vztahy založeny na bázi formální spolupráce v rámci obchodních vztahů. Komunikace zde probíhá jinak z důvodu odlišného vedení a řízení podniků. Menší zemědělci upřednostňovali neformální komunikaci, naopak velké subjekty měly zájem o věcné formální setkávání.

Z hlediska možné spolupráce hodnotili zemědělci jako perspektivní půjčování strojů. Ovšem v regionu Vyšší Brod byl identifikován ten problém, že z důvodu podobného zaměření všech zemědělců potřebují všichni určité stroje ve stejný okamžik, je tedy malý prostor pro vzájemnou kooperaci. V tomto regionu zazněl názor, že v Rakousku podobná spolupráce funguje na formální bázi. Společné vlastnictví zemědělských strojů bylo některými zemědělci v regionu Hořovicku hodnoceno velmi kladně, i když skutečnou spolupráci v této oblasti praktikoval pouze jeden zemědělec. Důvodem pro některé negativní názory na spoluvlastnění a půjčování strojů bylo to, že potřebují údržbu a je riziko, že se zemědělec nebude k cizímu chovat jako ke svému.

Většina zemědělců měla zájem o prohlubování kontaktů a chtěla intenzivněji spolupracovat. Jen menšina konstatovala, že není nutné spolupráci prohlubovat, stávající stav je dostatečný a není potřeba již nic zlepšovat. Dále zaznívaly hlasy, že spolupráce by měla být pro obě strany výhodná, mohlo by se jednat například o výměny pozemků pro výhodnější obhospodařování nebo převážení dobytka. Také se ukázalo, že někteří zemědělci nestojí o prohlubování kontaktů s místními kolegy, ale spolupracují s rakouskými zemědělci (v případě Vyššího Brodu) nebo v rámci zájmových organizací jako je ASZ nebo AK. Tyto „vertikální“ kontakty považují za velmi důležité i když nebyly v obou územích příliš časté.

K vytvoření formální platformy pro výměnu zkušeností jsou zemědělci spíše skeptičtí, zájem mají spíše o neformální vazby a spolupráci, pouze menšina zemědělců by se podobné iniciativy ráda zúčastnila. V případě regionu Hořovice vyslovil o tuto formu spolupráce zájem větší subjekt, který by uvítal například sdílení zkušeností z provozu. Jiný zemědělec konstatoval, že tato platforma již funguje na bázi ASZ a aktivit se zúčastňuje.

Celkově mají zemědělci o budování sítí kontaktů zájem („*vzájemné kontakty patří k zemědělství a jsou nutné, bez toho bychom nepřežili*“). Zástupce velkého podniku konstatoval, že „*ostatní se od nás učí a získávají informace*“. Zemědělci si představují pod budováním kontaktů možnost vzájemné komunikace, konzultace a popřípadě možnosti výpomoci, bez čehož se menší zemědělci neobejdou. Pro menší zemědělce je

důležité „mít se na koho obrátit“, což u velkých subjektů z důvodu odlišného fungování nehraje roli.

Jako hlavní zábrany ve spolupráci byly zemědělci identifikovány vzájemné mezilidské vztahy mezi zemědělci. Bariérou byly patrně také vztahy vznikající vzájemnou interakcí v prostoru, může se jednat o snahu rozšíření obhospodařovaných pozemků nebo nevyřešené majetkoprávní vztahy. Jako další bariéra byl identifikován nedostatek zemědělců v okolí (v případě Vyššího Brodu) nebo omezené časové možnosti zemědělců. Příležitost rozšíření spolupráce vidí zemědělci např. ve společném postupu při odbytu komodit založením odbytového družstva (v případě Hořovicka).

Hodnocení, diskuze

Odpovědi získané v obou územích byly podobné, specifická byla v případě Vyššího Brodu omezená mobilita zemědělců a také vztahy vzniklé poválečnou výměnou obyvatelstva. Zemědělci mají snahu spolupracovat a ve většině případů jsou v kontaktu, nebo o sobě minimálně vědí. V tomto případě hraje roli velikost podniku. V případě větších farem je komunikace více formální, oproti tomu u malých zemědělců se jedná o osobní kontakty a vztahy.

Jako významný subjekt v této oblasti hodnotím ASZ, která nabízí možnost navazování sítí kontaktů a vzájemné kooperace mezi členy. Tato organizace poskytuje pro své členy informační servis, dále zprostředkovává kontakty zemědělců z různých oblastí. Tato organizace pořádá také například plesy, zájezdy a další společenské události, na kterých mají zemědělci možnost navazovat sítě kontaktů. Působením této organizace dochází k tvorbě sítí kontaktů, zlepšování informovanosti zemědělců. Vzájemná kooperace může usnadnit čerpání dotací například doporučováním kvalitního poradce, nebo výměnou zkušeností.

Z výše zmíněného je patrné, že zemědělci mají o vzájemnou spolupráci zájem, ale je otázkou do jaké míry mají potřebu nějakým způsobem vzájemnou spolupráci realizovat, ať již na formálnější bázi založením odbytového družstva, nebo společným využíváním zemědělské techniky. Přitom tyto formy spolupráce by mohli být především pro menší zemědělce výhodné. Koordinace těchto aktivit vyžaduje vysokou míru vzájemné důvěry a také dostatek lidského a sociálního kapitálu zúčastněných jedinců. Aktivní zemědělci chápající výhody této spolupráce využívají například platformu výše zmíněné organizace ASZ.

8 Závěr

Záměrem této diplomové práce bylo zhodnotit alokaci opatření osy I PRV v ČR a ověřit tyto poznatky intenzivním výzkumem. Regionální analýza dotací byla zpracována pro největší opatření osy I – Modernizace zemědělských podniků – tyto výsledky byly porovnány s ukazateli ekonomického agregátu, úřední ceny zemědělské půdy a nezaměstnanosti. Kvalitativní výzkum ve dvou modelových územích byl zaměřen na objasnění témat dotací, zemědělské politiky, rozvoje venkova a sítě kontaktů. Výsledky dokumentují pro přehlednost mapy, grafy a tabulky a pro názornost fotografie.

Z provedených analýz vyplynulo, že regionální alokace dotací osy I. PRV negativně koreluje s úrodností půdy. To znamená, že vyšší čerpání tohoto opatření je v oblastech s nižší úrodností. Na základě výzkumů modelových území jsem potvrdil vysokou závislost zemědělců na dotacích. Ta je vyšší v horších přírodních podmínkách. Zemědělci spolu navzájem poměrně široce komunikují; menší zemědělci intenzivněji a neformálněji, větší subjekty formálněji. Spolupráce je především u menších zemědělců založena na osobních vazbách; dále jsem potvrdil existenci vertikálních vazeb a komunikace v rámci zemědělských zájmových organizací. Především ASZ má velký význam pro tvorbu sítě kontaktů a vzájemnou spolupráci.

Souhrnné výsledky mé práce jsou obsaženy v následujících odpovědích na stanovené výzkumné otázky (viz kapitola 1):

- Je patrná souvislost mezi alokací dotací osy I a ukazateli úrodnosti půd, ekonomické vyspělosti a nezaměstnanosti?

Prokázal jsem střední závislost opatření na ukazateli úřední cena zemědělské půdy při přepočtu dotací na zemědělskou zaměstnanost (AWU). Negativní vztah (-0,34) znamená, že dotace směřovaly spíše do oblastí s horší úrodností půd. Tento závěr odpovídá nastaveným preferenčním kritériím hodnocení projektů, na základě kterých jsou upřednostňovány projekty realizované v zemědělsky znevýhodněných oblastech. To znamená, že prostředky spíše plynou do méně příznivých oblastí pro zemědělství, kam jsou také cíleně směřovány.

Po úpravě datového souboru sloučením „městských okresů“ se sousedními byl nalezen negativní vztah (-0,37) mezi nezaměstnaností a dotacemi přepočtenými na ZP.

Tento vztah znamená vyšší podporu regionů s nižší nezaměstnaností, což je v rozporu s kohezní politikou. Toto zjištění odpovídá závěrům jiných prací (např. Dax 2006).

Vztah ekonomického agregátu byl ovlivněn výskytem odlehlých pozorování u „městských okresů“, což předurčuje zvýšené čerpání prostředků v těchto okresech.

Absolutní hodnoty čerpání dotací jsem relativizoval přepočtem na zemědělskou půdu (ZP) a pracovníky (AWU). Užívání obou typů relativizace hodnot se v průběhu zpracování ukázalo jako klíčové. Při použití různého přepočtu byly nalezeny různé výsledky. Dalším metodologickým úskalím se ukázalo postavení „městských“ okresů – Prahy, Brna, Ostravy a Plzně, proto jsem použil několik metod přepočtu. Tyto územní jednotky tvořily odlehlé hodnoty pozorování, vyčnívala především Praha. To je způsobeno tím, že v těchto městech mají některé zemědělské subjekty svoje sídlo a tudíž dotace administrativně spadají do těchto území, i když k vlastní zemědělské činnosti dochází někde jinde. To je v rozporu se zaměřením zemědělské politiky na rozvoj venkova.

- Jaký význam mají pro zemědělce jednotlivé druhy zemědělských dotací a je odlišné jejich využívání z hlediska různých území?

V obou modelových územích se ukázalo, že zemědělci jsou na dotacích vysoce závislí. Větší závislost vykazovali zemědělci v modelovém území Vyšší Brod, V tomto regionu jsou využívána především environmentální opatření (AEO a LFA) a to včetně některých vysoce specializovaných titulů. Z hlediska absolutního čerpání dotací vychází modelové území Vyšší Brod nacházející se v zemědělsky znevýhodněné oblasti výrazně lépe. Průměrný objem dotací na ha ZP zde byl vyšší více než 2 krát v porovnání s regionem Hořovice. To je v souladu se závěry Lokoče (2009), který uvádí, že dochází ke změně typu závislosti zemědělců: z dlouhodobé závislosti na přírodních podmínkách se zemědělci stávají více či méně závislými na dotační politice. Dotace v rámci osy I nebyly v modelových územích výrazněji využívány; tyto „projektové“ dotace jsou využívány pouze selektivně. To potvrzují také Kabrda a Jančák (2007). Schopnost čerpat tyto dotace je ovlivněna vzděláním, umem a flexibilitou farmáře, větší podniky na to mohou zaměstnat pracovníky. Nebylo možné s jistotou potvrdit, že výše dotací závisí na velikosti subjektu.

- Jak funguje a na čem je založena spolupráce zemědělských aktérů v modelových územích? Jak ovlivňuje spolupráce schopnost čerpat dotace? Jak spolupráce přispívá k rozvoji venkova?

V modelových územích funguje především spolupráce menších zemědělců v rámci neformálních kontaktů. Formální spolupráce je zastřešována Sítí, která sdružuje aktéry rozvoje venkova.

Dále jsem prokázal, že významnou roli hrají zájmové organizace sdružující zemědělce. Těchto organizací existuje celá řada a jejich činností je především zastupování zájmů svých členů. Na budování sítí kontaktů a vzájemnou spolupráci mezi členy se zaměřuje Asociace soukromých zemědělců. Kontakty mezi zemědělci jsou v rámci organizace a mají tedy často vertikální charakter mimo region. Taková spolupráce může přispět k úspěšnému čerpání dotací (informační servis, doporučení kvalitního poradce). Velmi nízká míra spolupráce zemědělců probíhala s Místními akčními skupinami. Většina zemědělců neměla o této organizaci dostatečné informace a aktivní spolupráci a členství vykazoval pouze jeden subjekt. K podobným závěrům nízkého zapojení zemědělců v činnosti MAS dochází také Galvasová, Holeček a Svobodová (2008). Vliv sítí kontaktů a spolupráce na rozvoj venkova je spíše nepřímý a to v podobě úspěšného působení zemědělského podniku, multiplikačního efektu, případně vytvářením jakéhosi „podhoubí“ pro rozvoj celovenkovských sítí a spolupráce. Hlubší odhalení tohoto vztahu by mohlo být námětem dalších studií.

Na základě výsledků výzkumu nyní též mohu zhodnotit platnost hypotéz stanovených v kapitole 3.5:

- H. 1 Prostředky z opatření Modernizace zemědělských podniků se bude koncentrovat do bohatších oblastí.

Hypotézu nelze jednoznačně potvrdit, jelikož nalezená Pearsonova korelace byla ovlivněna odlehlými hodnotami, které tvořily „městské okresy“, z čehož lze usuzovat specifickou koncentraci prostředků do těchto bohatších regionů.

- H. 2 Prostředky z opatření Modernizace zemědělských podniků se budou koncentrovat do nejúrodnějších oblastí.

Hypotéza byla zamítnuta, protože byla nalezena negativní závislost mezi čerpáním prostředků tohoto opatření a ÚCZP.

- H. 3 Prostředky z opatření Modernizace zemědělských podniků se budou koncentrovat do oblastí s nižší nezaměstnaností

Hypotéza byla potvrzena částečně – pouze v případě sloučení „městských okresů“ a přepočtu na ZP.

- H. 4 Vzhledem k nastavení současné zemědělské politiky budou zemědělci vykazovat vysokou míru závislosti na dotacích

Hypotéza byla potvrzena, zemědělci jsou na dotacích často „existenčně“ závislí, tato závislost je větší v oblasti s horšími přírodními podmínkami, ale potvrzena byla v obou modelových územích.

- H. 5 Menší zemědělci budou komunikovat a spolupracovat více než velké zemědělské subjekty

Hypotéza byla částečně potvrzena. Menší zemědělci spolu skutečně více komunikují a o vzájemnou spolupráci jeví zájem, ale ve většině případů žádnou aktivitu k prohloubení spolupráce nevyvíjeli a otázkou tak zůstává vlastní realizace těchto deklarácí.

Výsledky výzkumu jsou prokazatelné a jejich pomocí se podařilo víceméně naplnit vytyčené cíle práce. Přesto se v průběhu výzkumu objevilo několik možných nedostatků.

V modelových územích bylo zjištěno nízké využívání opatření osy I. Tyto opatření jsou využívána selektivně. Na základě poznatků z těchto modelových území tedy nelze zobecňovat závěry o čerpání osy I.

Vzhledem ke komplexnosti tématu zemědělství a rozvoje venkova nebylo v možnostech diplomové práce toto téma zcela obsáhnout. To by vyžadovalo dlouhodobý a systematický výzkum.

I přes zmíněné možné nedostatky přináší práce nové poznatky zacílení zemědělských dotací a odhaluje možné metodologické postupy využitelné v dalším výzkumu.

Práce byla zaměřena na základní výzkum, ale přesto skýtá praktické využití výsledků. Možné uplatnění této práce je především v oblasti implementace PRV a také potenciálně v diskuzi o zaměření a nastavení zemědělské politiky EU v novém programovém období 2014+.

Výsledky práce také například hodnotí rozložení dotací na úrovni okresů ve vztahu k úrodnosti resp. nezaměstnanosti (kapitola 7). Tím jsem ověřil účinnost nastavených preferenčních kritérií výběru projektů, která upřednostňují zemědělce ze znevýhodněných oblastí a z regionů s vyšší nezaměstnaností. Z toho důvodu, že prokázaný vztah byl slabý, by mohlo být doporučením pro vlastní implementaci PRV

více zvýhodnit žadatele z těchto oblastí. A dále, zemědělci vítají zjednodušení v čerpání neprojektových dotací, ale nejsou spokojeni s častými změnami pravidel a také s množstvím kontrol. Přínosné by bylo snížení administrativní náročnosti především v oblasti kontrol a „projektových“ dotací. Z důvodu závislosti zemědělců na dotacích by měly být změny budoucí zemědělské politiky evoluční, aby se zemědělci stihli na nové podmínky připravit.

Dále bylo prokázáno vysoké využívání environmentálních dotací, především v zemědělsky znevýhodněné oblasti Vyššího Brodu, kde mají tyto dotace stabilizační a krajinnotvorné funkce a mají proto značný přínos. To potvrzují také na příkladu Šumavy Váchal *et al.* (2007). Tyto environmentální směry dotací by tedy měly být dále podporovány také v novém programovém období 2014+, jinak hrozí úpadek zemědělství v méně příznivých oblastech.

Na závěr považuji za vhodné nastínit směry dalšího výzkumu, které by zkoumanou tematiku dále rozvíjely a zpřesňovaly. Na základě studia v modelových územích byly identifikovány sítě kontaktů, které jsou spojeny s nevládními organizacemi. Tyto zájmové organizace nabízejí svým členům možnost spolupráce a zapojení se do dění v regionu, či vertikální integraci v rámci dané organizace. Zde se skýtá možnost hlubšího zaměření na tyto sítě a objasnění širších přínosů této kooperace k rozvoji venkova.

Z důvodu, že opatření Modernizace zemědělských podniků není plošně rozšířeno, by mohl být příští výzkum zaměřen výběrově, tzn. například šetřit skupinu příjemců těchto podpory. Závěry těchto úspěšných žadatelů by mohly být porovnány se skupinou neúspěšných žadatelů nebo zemědělci, kteří o dotaci nežádali. To by umožnilo identifikovat možné nedostatky a konkrétní bariéry v čerpání tohoto opatření.

Přínosný by byl také hlubší výzkum zapojení zemědělských subjektů do rozvoje venkova prostřednictvím MAS a identifikace bariér, které tomuto propojení brání. Tento výzkum by mohl dále objasnit obecnější otázku zapojení zemědělců do celkového rozvoje venkova, související se vzrůstajícím zaměřením zemědělské politiky na rozvoj venkova (kapitola 2.3).

Ve svém dalším výzkumu bych se chtěl zmíněným tématům věnovat a pokusit se tak dále přispět k objasňování vlivu zemědělství na rozvoj venkova.

Seznam použitých zdrojů a literatury

Literatura

- BAŠEK, V. *et al.*** (2010): České zemědělství šest let po vstupu do Evropské unie. Ústav zemědělské ekonomiky a informací, Praha, 77 s.
- BIČÍK, I.** (2005): Proměny geografie zemědělství. *Geografie*, 110, č. 2, s. 91–102
- BIČÍK, I. *et al.* (ed.)** (2009): Změny využití ploch v Česku 1845–2000. Nakladatelství ČGS, Praha, 220 s. + přílohy.
- BIČÍK, I., JANČÁK, V.** (2005): Transformační procesy v českém zemědělství po roce 1990. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 96 s.
- BINEK, J., SVOBODOVÁ, H.** (2009): Rozvoj venkova a rozvoj regionů: Společná zemědělská politika a regionální politika na jednom hřišti. *Regionální studia*, Vysoká škola ekonomická v Praze, Praha, 3, č. 1, s. 12–19
- BINEK, J., SVOBODOVÁ, H., HOLEČEK, J., GALVASOVÁ, I., CHABIČOVSKÁ, K.** (2009): Synergie ve venkovském prostoru. Aktéři a nástroje rozvoje venkova. GaREP Publishing, Brno, 96 s.
- BINEK, J., TOUŠEK, V., GALVASOVÁ, I., VĚŽNÍK, A., KUNC, J., SEIDENGLANZ, D., HALÁSEK, D., ŘEHÁK, S.** (2007): Venkovský prostor a jeho oživení. Georgetown, Brno, 140 s.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D.** (2002): Teorie regionálního rozvoje. Nástin, klasifikace, kritika. Karolinum, UK, Praha, 211 s.
- BLAŽEK, J., VOZÁB, J.** (2006): The ex ante evaluation in the new member states: the case of the Czech Republic. *Regional Studies*, 40, č. 2, s. 237–248.
- BUCHTA, S.** (2007): Regionálne rozloženie podpôr a znevýhodnené oblasti v SR. In: Štolbová, M.: Méně příznivé oblasti pro zemědělství. Sborník z mezinárodní konference. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Jihlava, s. 191–199.
- CASTELLS, M.** (1996): *The Rise of the Network Society*. Blackwell, Oxford. 480 s.
- CLOKE, P., GOODWIN, M.** (1992): Conceptualising countryside change: from post-Fordism to rural structured coherence. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 17, č. 3, s. 321–336.

- CLOKE, P., MARSDEN, T., MOONEY, P. H. (eds.)** (2006): Handbook of Rural Studies. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 511 s.
- CUDLÍKOVÁ, E., LAPKA, M.** (2007): Vliv společné zemědělské politiky EU na zemědělství a venkov v ČR – příklad Agro-environmentálních dotací. In: INPROFORUM 2007: Sborník z mezinárodní vědecké konference, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ekonomická fakulta, České Budějovice, s. 63 – 70.
- DANIEL, K., KILKENNY, M.** (2009): Agricultural Subsidies and Rural Development. Journal of Agricultural Economics, 60, č. 3, s. 504–529.
- DAX, T.** (2006): The Territorial Dimension of CAP and Spatial Cohesion. EuroChoices, 5, 4. 2 S 12–19.
- DAX, T., HOVORKA, G.** (2007): The territorial dimension of the Common Agricultural and Rural Development policy (CAP) and its relation to cohesion Objectives. Munich Personal RePEc Archive, 13 s.
- DAX T., MACHOLD, I., ROBERTS D.** (2004): The CAP, Rural Development Policy and Territorial Cohesion: Findings from an EU-wide analysis. In. 87th European Association of Agricultural Economists (EAAE), Videň, 16 s.
- DEL MAR DELGADO, M., RAMOS, E., GALLARDO, R., RAMOS, F.** (2003): Multifunctionality and rural development: a necessary convergence. In: van Huylenbroeck, G., Durand G. Multifunctional agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development. Ashgate Publishing, Aldershot, Hampshire, England, 240 s
- DOUCHA, T., FOLTÝN I.** (2008): Czech agriculture after the accession to the European Union impacts on the development of its multifunctionality. Agricultural Economic – Czech, 54, č. 4, s. 150–157.
- DOUWE VAN DER PLOEG, J.** (2006): Agricultural production in crisis. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. H. (2006): Handbook of Rural Studies. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 511 s.
- DOUWE VAN DER PLOEG, J., RENTING, H., BRUNORI, G., KNICKEL, K., MANNION, J., MARSDEN, T., DE ROEST, K., SEVILLA-GUZMÁN, E., VENTURA, F.** (2000): Rural development: From practices and policies towards theory. Sociologia Ruralis, 40, č. 4, s. 391–408.
- DOUWE VAN DER PLOEG, J. ROEP, D.** (2002): Multifunctionality and rural development: the actual situation in Europe. In. Van Huylenbroeck, G., Durand G.

- (2003) Multifunctional agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development. Ashgate Publishing, Aldershot, Hampshire, England, 240 s.
- EVANS N., MORFIA, C., WINTER, M.** (2002): Conceptualizing agriculture: a critique of post-productivism as the new orthodoxy. *Progress in Human Geography*, 26, č. 3, s. 313–332.
- FUČÍKOVÁ, E.** (2010): Možnosti a limity spolupráce venkovských obcí případová studie obcí v oblasti českého ráje. Magisterská práce. KSGRR, PřF UK, Praha, 96 s.
- GALVASOVÁ, I., BINEK, J., CHABIČOVSKÁ, K., HOLEČEK, J. HALÁSEK, D.** (2007): Spolupráce obcí jako faktor rozvoje. Georgetown, Brno, 102 s.
- GALVASOVÁ, I., HOLEČEK J., SVOBODOVÁ H.** (2008): Komparace venkovských regionů Boskovicka a Hrotovicka z pohledu jejich aktérů – obcí a zemědělských subjektů In: Seminář Den Země. Masarykova univerzita, Brno, s. 53–57.
- HABERL H., WACKERNAGEL M., WRBKA, T.** (2004): Land use and sustainability indicators. An introduction. *Land Use Policy*, 21, č. 3, s. 193–198.
- HAMPL, M.** (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Univerzita Karlova v Praze, Praha, 147 s.
- HALFACREE K.** (2006): Rural space: constructing a tree-fold architecture. In: Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. H. *Handbook of Rural Studies*. Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 511 s.
- HAVLÍČEK, T.** (2007): Regionální diferenciacie lidského a sociálního kapitálu ve venkovských periferních oblastech Česka. In: *Agrární perspektivy XVI. Evropské trendy v rozvoji zemědělství a venkova*. Sborník prací z mezinárodní vědecké konference, ČZU, Praha, s. 861–871.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P.** (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti, *Geografie*, 106, č. 1, s. 1–9
- HENDL, J.** (2004): Přehled statistických metod zpracování dat. Portál, Praha 584 s.
- HENDL, J.** (2008): Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. Portál, Praha, 408 s.
- HRABÁK, J.** (2008): České zemědělství po vstupu do EU: Regionální aspekty HRDP. Bakalářská práce. KSGRR PřF UK, Praha, 55 s.

- HRON, J., ŠTŮSEK, J., ARNOŠT, M., HUML, J., PLATILOVÁ-VORLÍČKOVÁ, L.** (2007): Diversification – strategy of building the competitive advantage in agribusiness. *Agricultural Economic – Czech*, 53, č. 12, s. 580–584
- JANČÁK, V., GÖTZ, A.** (1997): Územní diferenciacie českého zemědělství a její vývoj. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 81 s.
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VONDRÁČKOVÁ, P.** (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 207–222.
- KABRDA, J., JANČÁK, V.** (2007): Vliv politických a institucionálních faktorů na české zemědělství a krajinu. *Geografie*, 112, č. 1, s. 48–60.
- KATONA-KOVÁCS, J.** (2007a): The Effect of CAP Payments on Territorial Cohesion in the North Great Plain Region of Hungary. In 104th EAAE-IAAE Seminar Agricultural, Budapešť
- KATONA-KOVÁCS, J.** (2007b): Analysis of agri-environmental measures in Hungary a regional perspective. *Studies in Agricultural Economics*, č. 107, s. 79–96.
- KNICKEL K., RENTING H.** (2000): Methodological and Conceptual Issues in the Study of Multifunctionality and Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 40, č. 4 s. 512 – 528.
- LEE, J., ÁRNASON, A., NIGHTINGALE, A., SHUCKSMITH M.** (2005): Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 45 č. 4 s. 269–283.
- LOKOČ, R.** (2009): Čeští zemědělci jako správci krajiny? Disertační práce, Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno, 191 s.
- MACEŠKOVÁ, M.** (2009): Fiskální politika jako klíčový mechanismus regionálního rozvoje: příklad regionální dimenze sektorových a horizontálních politik ČR. Disertační práce. KSGRR PřF UK, Praha, 154 s.
- MARSDEN, T.** (1992), Exploring a rural sociology for the fordist transition. *Sociologia Ruralis*, 32, č. 2-3, s. 209–230.
- MARSDEN, T., SONNINO, R.** (2008): Rural development and the regional state: Denying multifunctional agriculture in the UK. *Journal of Rural Studies*, 24, č. 4, s. 422–431.

- MCCARTHY, J.** (2005): Rural geography: multifunctional rural geographies reactionary or radical? *Progress in Human Geography*, 29, č. 6, s. 773–782.
- MELECE L., PRAULIŇŠ, A.** (2010): Regional aspects of farm's subsidies in Latvia. *Economics & Management*, č. 15, s. 662–668.
- MORGAN, S. L., MARSDEN, T., MIELE, M. MORLEY A.** (2010): Agricultural multifunctionality and farmers' entrepreneurial skills: A study of Tuscan and Welsh farmers. *Journal of Rural Studies* 26, č. 2, s. 116–129.
- MORRIS, C., EVANS, N.** (1999): Research on the geography of agricultural change: redundant or revitalized? *Area* 31, č. 4, s. 349–358.
- MURDOCH, J.** (2000): Networks a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies*, 16, č. 4, s. 407–419.
- MUSILOVÁ** (2008): Analýza zemědělské dotační politiky státu s ohledem na Společnou zemědělskou politiku Evropské unie. Magisterská práce. KSGRR, PřF UK, 100 s.
- NARDONE, G., SISTO R., LOPOLITO, A.** (2010): Social Capital in the LEADER Initiative: a methodological approach. *Journal of Rural Studies*, 26 s. č. 1, s. 63–72.
- NEKOLA, M.** (2007): Monitoring a evaluace realizovaných politik. In. Veselý, A., Nekola, M. (eds). *Analýza a tvorba veřejných politik: přístupy, metody a praxe*. SLON, Praha, 407 s.
- NĚMEC, J.** (2004): Pozemkové právo a trh půdy v České republice. Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, Praha, 392 s.
- NOSEK, V.** (2010): Prostorové aspekty sociálních nerovnoměrností: Česko v kontextu střední a východní Evropy. Disertační práce. KSGRR, PřF, UK, Praha, 131 s.
- OCHRANA, F.** (2009): Metodologie vědy (Úvod do problému). Karolinum, Praha, 187 s.
- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z.** (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115, č. 2, s. 161–187.
- PĚLUCHA, M. et al.** (2006): Rozvoj venkova v programovém období 2007 – 2013 v kontextu reformy SZP EU. IREAS, Praha, 162 s.
- PĚLUCHA M., VIKTOROVÁ D., BEDNAŘÍKOVÁ Z.** (2009): Možnosti nastavení efektivní politiky pro rozvoj venkova v evropské unii. *Acta Oeconomica Pragensia*, č. 5 s. 53–69.

- PILEČEK, J.** (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, č. 1, s. 64–77.
- PODOLNY, J. M., PAGE, K. L.** (1998): Network Forms of Organization. *Annual Review of Sociology*, 24 s. 57–76.
- PRETTY, J., BRETT, C., GEE, D., HINE, R., MASON, CH., MORISON, J., RAYMENT, M., VAN DER BIJL, G., DOBBS, T.** (2001): Policy Challenges and Priorities for Internalizing the Externalities of Modern Agriculture. *Journal of Environmental Planning and Management*, 44, č. 2, s. 263–283.
- RAMNICEANU, I., ACKRILL, R.,** (2007): EU rural development policy in the new member states: Promoting multifunctionality? *Journal of Rural Studies*, 23 s. č. 4, s. 416–429.
- SAMUELSON, P. A., NORDHAUS W. D.** (2008): *Ekonomie*. 18. vydání, Nakladatelství NS SVOBODA, 775 s.
- SEJÁK, J., DEJMAL, I., CUDLÍNOVÁ, E., HRABÁNKOVÁ, M., LAPKA M., VRÁBLÍKOVÁ, J., ZAVÍRAL, J.** (2005): Multifunkčností k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství. 1. Průběžná zpráva, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Fakulta životního prostředí, Ústí nad Labem 98 s.
- SEJÁK, J., DEJMAL, I., CUDLÍNOVÁ, E., HRABÁNKOVÁ, M., VRÁBLÍKOVÁ, J., ZAVÍRAL, J.** (2007): Multifunkčností k udržitelným ekonomickým a sociálním podmínkám českého zemědělství. Závěrečná zpráva, Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Fakulta životního prostředí, Ústí nad Labem, 142 s.
- SHUCKSMITH, M.** (2009): Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. *Sociologia Ruralis*, 50, č. 1, s. 1–14.
- SHUCKSMITH, M., THOMSON, K. J., ROBERTS, D.** (2005): CAP and the regions: Territorial impact of common agricultural policy. Cabi Publishing 240 s.
- STŘELEČEK, F., LOSOSOVÁ, J., ZDENĚK, R.,** (2009): Comparison of subsidies in the Visegrád Group after the EU accession. *Agricultural Economic – Czech* 55, č. 9 s. 415–423.

- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R.** (2009): Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí. In: Poštolka, V., Lipský, Z., Popková, K., Šmída, J. (eds): Geodny – Geodays 2008 – Sborník příspěvků, TU Liberec, Liberec, s. 50–56.
- ŠVAŘÍČEK, R., ŠEDOVÁ, K. et al.** (2007): Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry. Portál, Praha, 384 s.
- THE ESPON MONITORING COMMITTEE** (2004): ESPON 2.1.3 The Territorial Impact of CAP and Rural, Development Policy. Final report, 394 s.
- TROUVÉ, A., BERRIET-SOLLIEC, M.** (2010): Regionalization in European Agricultural Policy: Institutional Actualities, Issues and Prospects. *Regional Studies*, 44, č. 8, s. 1005–1017.
- TROUVÉ, A., BERRIET -SOLLIEC M., DEPRES C.** (2007): Charting and theorizing the territorialization of agricultural policy. *Journal of Rural Studies* 23, č. 4, s. 443–452.
- VAN HUYLENBROECK, G., DURAND G.** (2003) Multifunctional agriculture: a new paradigm for European agriculture and rural development. Ashgate Publishing, Aldershot, Hampshire, England, 240 s.
- VAZAČOVÁ, A.** (2010): Lidské zdroje jako faktor rozvoje venkova. Magisterská práce. KSGRR, Přf UK, Praha, 94 s. + přílohy.
- VÁCHAL, J., PÁRTL OVÁ, P., VÁCHALOVÁ. R., KOUPILOVÁ, M., MORAVCOVÁ, J., KREJČA, M., ŠÍR, M.** (2007): Multifunkční zemědělství – prostředek k rozvíjení mimoprodukčních funkcí zemědělsky využívané krajiny. In: INPROFORUM 2007. Sborník z mezinárodní vědecké konference, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Ekonomická fakulta, České Budějovice, s. 678–682.
- VĚŽNÍK, A.** (2008): Geografie zemědělství. In: Kunc, J. et al. Ekonomická a sociální geografie. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk s.r.o., Plzeň, 411 s.
- VĚŽNÍK A., KONEČNÝ, O., SVOBODOVÁ H.** (2009): Analýza dotačních možností zemědělců ČR. *Geografické informácie*, 13, 1 s. 116–122
- VOŠTA, M.** (2010): Společná zemědělská politika EU a její aplikace v České republice. *Současná Evropa*, č. 2 s. 127–142.
- WILSON G. A.** (2001): From productivism to post-productivism . . . and back again? Exploring the (un)changed natural and mental landscapes of European agriculture. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 26, č. 1, s 77–102.

- WOODS, M.** (2005): Rural Geography: processes, responses and experiences in rural restructuring. SAGE Publications Ltd., London, 330 s.
- WOODS, M.** (2009): Rural geography: blurring boundaries and making connections. Progress in Human Geography, 33, č. 6, s. 849–858.
- WOODS, M.** (2010): Performing rurality and practising rural geography. Progress in Human Geography, 34, č. 6, s. 835–846.
- ZAVÍRAL, J.** (2007): Přeměna monopolu v monopson a strukturální krize českého zemědělství. Studia oecologica, 1, č. 3, s. 89–106.
- ZAVOJSKÁ** (2008): Distribution of EU and National Funds Supporting Agriculture and Rural Development: Empirical Insights from Mazovia Region. Problems of World Agriculture, 3, XVIII, Varšava, s. 92–104.
- ZAVŘEL, L.** (2010): Analýza regionální dimenze dotačních titulů do environmentální sféry v programovém období 2004–2006. Magisterská práce. KSGRR, Přf UK, Praha, 109 s. + přílohy.

Internetové zdroje a materiály

- AK** (2011): Agrární komora České republiky. Dostupné na: < <http://www.agrocr.cz/index.php> > [10. 2. 2011]
- ASZ** (2011): Asociace soukromého zemědělství ČR. Dostupné na: < <http://www.asz.cz/> > [16. 2. 2011]
- CMEF** (2006): Handbook on Common Monitoring and Evaluation Framework Guidance dokument. Dostupné na: < <http://www.eagri.cz> > [10. 3. 2011]
- CSV** (2011): Základní informace o Celostátní síti pro venkov. Dostupné na: < <http://eagri.cz/public/web/mze/venkov/o-celostatni-siti-pro-venkov/> > [8. 2. 2011]
- IMPLEMENTACE** (2010): Aktuální stav implementace opatření osy I, III a IV. Podkladové materiály k 8. jednání MV PRV, 28 s. Dostupné na: < <http://www.eagri.cz> > [10. 3. 2011]
- NHRDP** (2009): New Hungary Rural Development Programme. Budapešť, 532 s. Dostupné na: < <http://www.fvm.gov.hu> > [11. 1. 2011]
- PRV** (2010): Program rozvoje venkova České republiky na období 2007 – 2013. MZe ČR, Praha, 324 s. Dostupné na: < <http://www.eagri.cz> > [10. 3. 2011]
- VZ** (2007): Výroční zpráva o implementaci programu rozvoje venkova ČR 2007 – 2013 za rok 2007. MZe, Praha, 60 s. Dostupné na: < <http://www.eagri.cz> > [9. 2. 2011]

- VZ (2008):** Výroční zpráva o implementaci programu rozvoje venkova ČR 2007 – 2013 za rok 2008. MZe, Praha, 86 s. Dostupné na: < <http://www.eagri.cz> > [16. 2. 2011]
- VZ (2009):** Výroční zpráva o implementaci programu rozvoje venkova ČR 2007 – 2013 za rok 2009. MZe, Praha, 38 s. Dostupné na: < <http://www.eagri.cz> > [16. 2. 2011]
- ZEMĚDĚLSTVÍ (2010):** Zemědělství 2009. MZe, Praha, 118 s. Dostupné na: < <http://www.eagri.cz> > [10. 3. 2011]

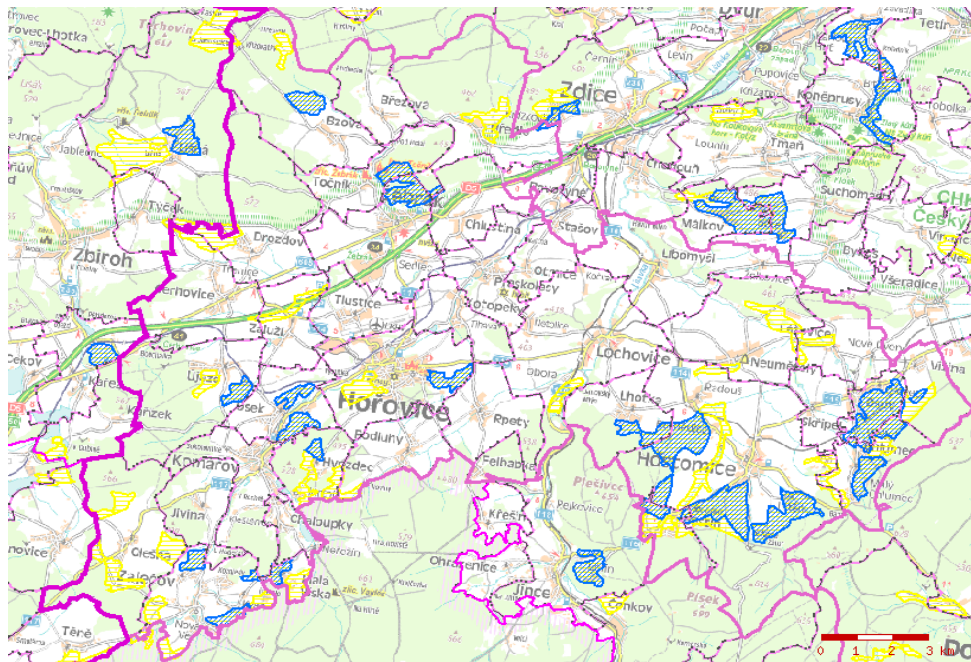
Zdroje dat

- EC (2008):**European Commission. Rural Development policy 2007-2013. Country files, Dostupné na: < http://ec.europa.eu/agriculture/index_en.htm> [15. 1. 2011].
- GEOPORTAL (2011):** Geoportal cenia. CORINE Land Cover, Geomorfologické členění ČR. Dostupné na: < <http://geoportal.cenia.cz/>> [9. 1. 2011].
- LEXIKON (2006):** Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005, I. díl, ČSÚ, Praha, 759 s. Dostupné na: <<http://www.czso.cz>> [12. 11. 2010].
- MAPOVÉ PODKLADY – ArcČR 500**
- MPSV (2011):** Statistiky nezaměstnanosti. Dostupné na: < <http://portal.mpsv.cz/>> [2. 2. 2011].
- MZE (1992):** Ministerstvo zemědělství. Úřední cena zemědělské půdy za rok 1992
- PORTÁL (2011):** Portál farmáře. Registr příjemců dotací, Dostupné na: < <http://eagri.cz/public/web/mze/farmar/>> [23. 1. 2011].
- ROČENKY (2010):** Statistická ročenka Středočeského kraje 2010 a Statistická ročenka Jihočeského kraje 2010. Český statistický úřad, Dostupné na: <<http://www.czso.cz>> [2. 3. 2011].
- SLDB (2001):** Sčítání lidu, domů a bytů 2001. Ekonomicky aktivní podle odvětví, Český statistický úřad, Dostupné na: <<http://www.czso.cz>> [20. 1. 2011].
- SZIF (2010):** Státní zemědělský intervenční fond. Databáze opatření Modernizace zemědělských podniků.
- VÚMOP (2011):** Výzkumný ústav meliorací a ochrany půdy. Základní charakteristiky BPEJ. Dostupné na: < <http://www.sowac-gis.cz/>> [8. 3. 2011].
- ZEM (2007):** Strukturální šetření v zemědělství 2007. Český statistický úřad, Dostupné na: <<http://www.czso.cz>> [9. 1. 2011].

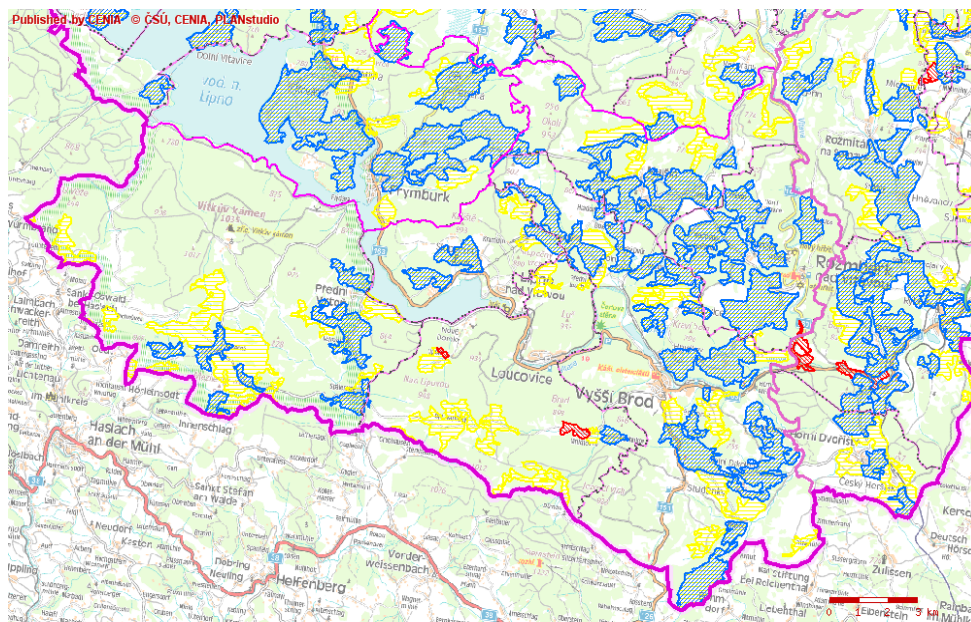
Seznam příloh

Příloha 1: Změny TTP mezi lety 1990 a 2000 v POÚ Hořovice	I
Příloha 2: Změny TTP mezi lety 1990 a 2000 v POÚ Vyšší Brod	I
Příloha 3: Změny OP mezi lety 1990 a 2000 v POÚ Hořovice.....	II
Příloha 4: Změny OP mezi lety 1990 a 2000 v POÚ Vyšší Brod	II
Příloha 5: Pokosená louka v regionu Vyšší Brod.....	III
Příloha 6: Balíky sena v regionu Vyšší Brod.....	III
Příloha 7: Krajina udržovaná zemědělci v regionu Vyšší Brod	IV
Příloha 8: Údržba TTP mulčováním v regionu Vyšší Brod.....	IV
Příloha 9: Pastva skotu v regionu Vyšší Brod.....	V
Příloha 10: Členitá krajina Hořovicka; pohled od obce Hvozdec.....	V
Příloha 11: Řepkové pole v regionu Hořovice.....	VI
Příloha 12: Krajina regionu Hořovice	VI
Příloha 13: Pole s OP v regionu Hořovice; v pozadí Brdská vrchovina	VII
Příloha 14: Zemědělská krajina Hořovicka; v pozadí Křivoklátská vrchovina ...	VII
Příloha 15: Osnova řízeného rozhovoru pro zemědělce.....	VIII
Příloha 16: Osnova řízeného rozhovoru pro SZIF	X
Příloha 17: Osnova řízeného rozhovoru pro AZV.....	XI
Příloha 18: Osnova řízeného rozhovoru pro AZV – Sít'	XII
Příloha 19: Osnova řízeného rozhovoru pro AOPK.....	XIII
Příloha 20: Osnova řízeného rozhovoru pro PÚ.....	XV
Příloha 21: Osnova řízeného rozhovoru pro ASZ a AK	XVI

Příloha 1: Změny TTP mezi lety 1990 a 2000 v POÚ Hořovice

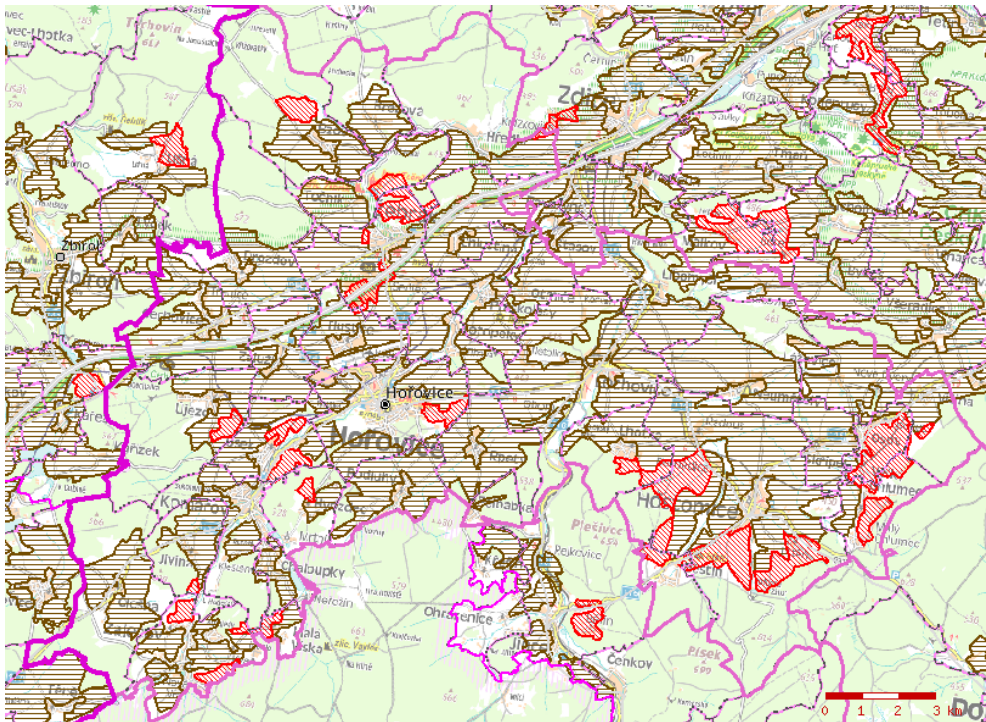
Příloha 2: Změny TTP mezi lety 1990 a 2000 v POÚ Vyšší Brod

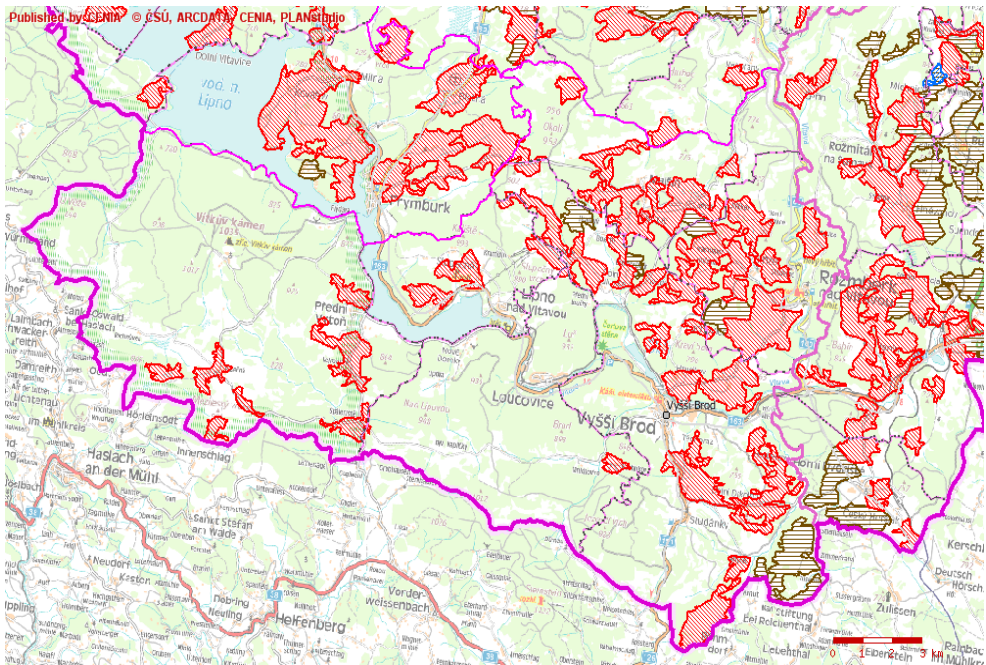
- 2.3.1. Louky a pastviny – přírůstky
- 2.3.1. Louky a pastviny – ubytky
- 2.3.1. Louky a pastviny – stav v roce 2000

Zdroj: geoportál.cenia, CORINE Land Cover

Příloha 3: Změny OP mezi lety 1990 a 2000 v POÚ Hořovice

Příloha 4: Změny OP mezi lety 1990 a 2000 v POÚ Vyšší Brod

- 2.1. Orna puda - prirustky
- 2.1. Orna puda - ubytky
- 2.1. Orna puda - stav v roce 2000

Zdroj: geoportal.cenia, CORINE Land Cover

Příloha 5: Pokosená louka v regionu Vyšší Brod

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 6: Balíky sena v regionu Vyšší Brod

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 7: Krajina udržovaná zemědělci v regionu Vyšší Brod

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 8: Údržba TTP mulčováním v regionu Vyšší Brod

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 9: Pastva skotu v regionu Vyšší Brod

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 10: Členitá krajina Hořovicka; pohled od obce Hvozdec

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 11: Řepkové pole v regionu Hořovice

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 12: Krajina regionu Hořovice

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 13: Pole s OP v regionu Hořovice; v pozadí Brdská vrchovina

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 14: Zemědělská krajina Hořovicka; v pozadí Křivoklátská vrchovina

Zdroj: foto Jiří Hrabák

Příloha 15: Osnova řízeného rozhovoru pro zemědělce

Rozhovor č. (Region)

Jakou rozlohu má Vaše hospodářství.....ha, kolik obhospodařujete OPha, TTP.....ha, EH.....ha a ostatníha.

Je zemědělství Vaší hlavní výdělečnou činností?

Ano

Ne

Pokud ano jakého typu je Váš podnik?

Jaké je hlavní zaměření a specializace Vašeho podniku?

Ve kterém roce jste začal hospodařit, ovlivnily nějakým způsobem rozhodnutí zemědělské dotace?

Je převážná část Vámi obhospodařovaných pozemků v regionu sídla Vaší firmy? Pokud ne, kde?

Jaké jsou Vaše zkušenosti s čerpáním zemědělských dotací?

Hledáte nové dotační možnosti například z první osy PRV nebo pouze pobíráte nárokové dotace a které?

Jak velký význam pro vás mají zemědělské dotace?

- Pro podnikání nezbytné
- Výrazné zlepšení ekonomické situace
- Zanedbatelný
- Jiné

Jaká opatření by bylo nutné přijmout při zrušení dotační podpory?

Který z pojmů týkající zemědělství je Vám nejbližší?

- Údržba krajiny
- Intenzivní produkce živočišné a rostlinné výroby
- Extenzivní živočišná výroba
- Ekologické zemědělství

Jak vnímáte trend podpory multifunkčního zemědělství a rozvoje venkova?

Administrativní práce týkající se zemědělských dotací zajišťujete vlastními zdroji?

Považujete administrativu k čerpání dotací za složitou?

Vytvořili jste v souvislosti s dotační podporou z PRV nové pracovní místo?

V budoucnu by se měla podpora zemědělského sektoru vyvíjet směrem k

- Podpoře venkovské diverzifikací zemědělských aktivit
- Intenzivní tržní produkce živočišné a rostlinné výroby
- Zaměření na inovace v zemědělství (např. využití bioplynu)
- Podpora agroturistiky
- Podpora ekologického zemědělství

Vidíte jako perspektivní výrobu bioplynu z odpadní biomasy?

Komunikujete s ostatními zemědělci v regionu?

Spolupracujete s ostatními zemědělci?

Máte zájem v prohlubování kontaktů s ostatními zemědělci v regionu?

Uvítal byste vytvoření platformy pro výměnu zkušeností mezi zemědělci místního regionu?

Spolupracujete s orgány státní správy?

Spolupracujete se subjekty mimo zemědělství (dodavatelé, odběratelé)?

Kde vidíte hlavní příležitosti pro rozšíření spolupráce mezi zemědělci, co jsou naopak hlavní zábrany?

Zúčastnil jste se dalšího odborného vzdělávání v zemědělství

Máte zkušenosti s celostátní sítí pro venkov

Participujete v Místní akční skupině (MAS) iniciativy Leader?

Zdá se Vám přínosné budování sítí kontaktů?

Příloha 16: Osnova řízeného rozhovoru pro SZIF

Instituce SZIF

Rozhovor č.

(Region)

Jak se řeší to, když má zemědělec adresu firmy (PO i FO) v jiném kraji, než vykonává svoji činnost?

Jak je tento problém řešen?

Mohlo by docházet k odlivu kapitálu, nebo se jedná pouze o administrativní záležitost?

Využívají zemědělci poradce pro tvorbu žádostí o dotace, projektové, neprojektové?

Nabízíte spolupráci a poradenství pro zemědělce uvažující o podání projektové žádosti?

Registrujete zájem o projektové dotace spíše u větších zemědělských subjektů?

Jak probíhá proplácení dotací, po etapách nebo po ukončení projektu?

Jaký je zájem o čerpání z první osy mezi zemědělci z horských oblastí?

Jakým způsobem komunikujete se zemědělci?

Kde vidíte hlavní příležitosti pro rozšíření spolupráce mezi zemědělci, co jsou naopak hlavní zábrany?

Myslíte si, že podpora zemědělství napomáhá k rozvoji venkova?

- V budoucnu by se měla podpora zemědělského sektoru vyvíjet směrem k
- Podpoře venkova diverzifikací zemědělských aktivit
- Intenzivní tržní produkce živočišné a rostlinné výroby
- Zaměření na inovace v zemědělství (např. využití bioplynu)
- Podpora agroturistiky
- Podpora ekologického zemědělství

Přijde Vám přínosné budování sítí kontaktů?

Příloha 17: Osnova řízeného rozhovoru pro AZV

Instituce AZV

Rozhovor č.

(Region)

Jaká je struktura zemědělců v regionu (velikostní a typ hospodaření)?

Vznik zemědělských podniků v regionu?

Považujete administrativu k čerpání dotací za složitou? Pokud ano, kde vidíte problém?

Jaký je zájem o čerpání z první osy mezi zemědělci?

Využívají zemědělci poradce?

Jak vidíte možnou spolupráci mezi zemědělci regionu?

Proč jiné údaje mezi administrací SZIFu a Registru příjemců dotací?

Jak funguje národní síť pro venkov ve vašem regionu?

Probíhají v regionu školení, pokud ano na jaké téma a jaká je účast zemědělců?

Mají zemědělci o školení zájem?

Jak hodnotíte spolupráci se zemědělci?

V budoucnu by se měla podpora zemědělského sektoru vyvíjet směrem k

- Podpoře venkova diverzifikací zemědělských aktivit
- Intenzivní tržní produkce živočišné a rostlinné výroby
- Zaměření na inovace v zemědělství (např. využití bioplynu)
- Podpora agroturistiky
- Podpora ekologického zemědělství

Příloha 18: Osnova řízeného rozhovoru pro AZV – Síť

Instituce AZV – Síť

Rozhovor č.

(Region)

Jak funguje celostátní síť pro venkov (popř. regionální síť pro venkov) v tomto regionu?

Jaká je informovanost o fungování sítě u zemědělců?

Pořádáte školení, pokud ano na jaké téma a jaká je účast zemědělců?

Využíváte při tom možnost financování z osy I PRV?

Dochází v rámci Sítě ke kontaktu mezi zemědělci a popřípadě k navozování a prohlubování spolupráce?

Kde vidíte hlavní příležitosti pro rozšíření spolupráce mezi zemědělci, co jsou naopak hlavní zábrany?

Přijde Vám přínosné budování sítě kontaktů?

V budoucnu by se měla podpora zemědělského sektoru vyvíjet směrem k

- Podpoře venkova diverzifikací zemědělských aktivit
- Intenzivní tržní produkce živočišné a rostlinné výroby
- Zaměření na inovace v zemědělství (např. využití bioplynu)
- Podpora agroturistiky
- Podpora ekologického zemědělství

Myslíte si, že podpora zemědělství napomáhá k rozvoji venkova?

Příloha 19: Osnova řízeného rozhovoru pro AOPK

Instituce AOPK Rozhovor č. (Region)

Pohled na hospodaření v tomto regionu?

Jak hodnotíte agroenvironmentální programy?

Řešíte využívání půdy i mimo oblasti vlastních chráněných území?

Určujete omezení jednotlivých lokalit v LPISu?

Jste zainteresováni v kontrole dodržování předepsaných postupů?

Jak hodnotíte jednotlivé Agroenvironmentální tituly a jsou podle Vás využívány?

- Podopatření ošetřování travních porostů
- Louky
- Mezofilní a vlhkomilné louky
- Horské a suchomilné louky
- Trvale podmáčené a rašelinné louky
- Ptačí lokality na travních porostech – hnízdiště bahňáků
- Ptačí lokality na travních porostech – hnízdiště chřástala polního
- Pastviny
- Druhově bohaté pastviny
- Suché stepní trávníky a vřesoviště
- Podopatření péče o krajinu
- Zatravňování orné půdy
- Pěstování meziplodin
- Biopásy
- Ekologické zemědělství (EZ)

Co byste z Vašeho pohledu změnil v současném nastavení zemědělské politiky?

V budoucnu by se měla podpora zemědělského sektoru vyvíjet směrem k

- Podpoře venkova diverzifikací zemědělských aktivit

- Intenzivní tržní produkce živočišné a rostlinné výroby
- Zaměření na inovace v zemědělství (např. využití bioplynu)
- Podpora agroturistiky
- Podpora ekologického zemědělství

Komunikujete se zemědělci, jakým způsobem?

Dochází ke spolupráci mezi Vámi a zemědělci v oblastech využívání jednotlivých půdních bloků, pozemkových úpravách atd?

Spolupracujete s celostátní sítí pro venkov (popř. regionální sítí pro venkov)?

Kde vidíte hlavní příležitosti pro rozšíření spolupráce mezi zemědělci, co jsou naopak hlavní zábrany?

Přijde Vám přínosné budování sítí kontaktů?

Příloha 20: Osnova řízeného rozhovoru pro PÚ

Instituce PÚ Rozhovor č. (Region)

Jak jsou podle Vás využívány pozemkové úpravy a k jakým úpravám dochází?

Jsou na pozemkové úpravy čerpány finanční prostředky z první osy PRV?

Je mezi zemědělci zájem o pozemkové úpravy?

Je ještě v současné době restituce a privatizaci zemědělské půdy nebo byl restituční a privatizační proces ukončen?

Dochází k vyřešení problémů vlastnických vztahů pozemkové držby?

Jaká je struktura vlastnictví zemědělské půdy v oblasti Vyššího Brodu?

Dochází k prodeji zemědělské půdy? Popř. za jakých podmínek a komu?

Jakým způsobem komunikujete se zemědělci?

Spolupracuje se zemědělci na pozemkových úpravách?

Myslíte si, že z důvodů nevyjasněných majetko-právních vztahů dochází ke sporům mezi zemědělci?

Může to být příčinnou vzniku překážky pro vzájemnou komunikaci?

Přijde Vám přínosné budování sítí kontaktů?

Kde vidíte hlavní příležitosti pro rozšíření spolupráce mezi zemědělci, co jsou naopak hlavní zábrany?

V budoucnu by se měla podpora zemědělského sektoru vyvíjet směrem k

- Podpoře venkova diverzifikací zemědělských aktivit
- Intenzivní tržní produkce živočišné a rostlinné výroby
- Zaměření na inovace v zemědělství (např. využití bioplynu)
- Podpora agroturistiky
- Podpora ekologického zemědělství

Myslíte si, že podpora zemědělství napomáhá k rozvoji venkova?

Příloha 21: Osnova řízeného rozhovoru pro ASZ a AK

Instituce ASZ a AK

Rozhovor č.

(Region)

Jaká je struktura Vašich členů z hlediska velikosti hospodářství?

Konají se pro členy pravidelné schůze? Pokud ano jak často?

Dochází v rámci organizace ke kontaktu mezi zemědělci a popřípadě k navozování a prohlubování spolupráce?

Kde vidíte hlavní příležitosti pro rozšíření spolupráce mezi zemědělci, co jsou naopak hlavní zábrany?

Přijde Vám přínosné budování sítí kontaktů?

Pořádáte školení, pokud ano na jaké téma a jaká je účast zemědělců?

Spolupracujete s celostátní sítí pro venkov (popř. regionální sítí pro venkov)?

Považujete administrativu k čerpání dotací za složitou? Pokud ano, kde vidíte problém?

Nabízíte spolupráci a poradenství pro zemědělce uvažující o podání projektové žádosti?

Jaký je zájem o čerpání dotací z první osy PRV mezi zemědělci v horských oblastech?

V budoucnu by se měla podpora zemědělského sektoru vyvíjet směrem k

- Podpoře venkova diverzifikací zemědělských aktivit
- Intenzivní tržní produkce živočišné a rostlinné výroby
- Zaměření na inovace v zemědělství (např. využití bioplynu)
- Podpora agroturistiky
- Podpora ekologického zemědělství

Myslíte si, že podpora zemědělství napomáhá k rozvoji venkova?